תוספות יום טוב על מסכת מכות

תוספות יום טוב

geulaquiz.com

הקדמה

א **כיצד העדים נעשים זוממין וכו׳.** כתב הר״ב הכי קאמר אותם עדים שנמצאו זוממין ואין עושין בהם דין הזמה וכו׳. דתנא קאי אדתנן בסיומא דסנהדרין דזוממי בת כהן אין עושין בהם דין הזמה שזממו לעשות לה. וקאמר הכא יש עוד עדים זוממים אחרים שאין עושין בהם דין הזמה *א) כל עיקר. אלא מלקות [ארבעים]. וכיצד כו׳. גמ׳:

באיש פלוני. עיין מ״ש במשנה ו׳ פרק ג׳ דסנהדרין:

שהוא בן גרושה. לשון הר״ב בפנינו נתגרשה אמו קודם שנולד. וכן לשון רש״י. כלומר קודם שהולידו אביו שהוא שעת ההריון. כלשון רש״י בפירוש החומש בפסוק ועירד ילד. ע״ש:

בן גרושה. ויש לדקדק אמאי לא נקט מעידין אנו באיש פלוני שהוא ממזר וכו׳ דזה הוה שייך בין בישראלים בין בכהנים ובן גרושה לא פסול אלא בכהנים ויש ליישב דנקטיה משום דקאי אזוממי בת כהן. ולכך נקט מידי דשייך בכהונה. תוס׳:

בן חלוצה. והוא חלל מדרבנן. הר״ן. ועמ״ש במשנה ג׳ פ״ט דיבמות:

אלא לוקה ארבעים. כתב הר״ב דאמר קרא והצדיקו וכו׳ משום דהרשיעו וכו׳ בתמיה. אי הצדיקו והרשיעו בדיינים קאמר. וצדיק ורשע בבעלי דינין ל״ל והצדיקו צדיק וכו׳ לכתוב כי יהיה ריב בין האנשים ונגשו אל המשפט ושפטום והיה אם בן הכות למה הוזכרה כאן צדקת צדיק וכי כל מקום שהצדיקו ב״ד את הזכאי וחייבו את החייב יש מלקות. דאתא קרא למתלי מלקות בהצדיקו והרשיעו. אלא על כרחך בעדים משתעי. עדים שקרים שהרשיעו ואתו עדי אחריני וכו׳ והיה אם בן הכות הרשע אם הזמה זו בת מלקות היא שאינו יכול לקיים בה דין הזמה גמורה כגון בעדי בן גרושה או גלות. והפילו השופט והכהו. רש״י. ובגמ׳ ותיפוק ליה מלא תענה פירש״י כל עונשי לאוין מלקות. אלא במקום שפירש לך בו עונש וכאן שאינו יכול לענשן בעונש הכתוב בהן ילקו. ע״כ. ומשני משום דהוי לאו שאין בו מעשה. וכל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו עמ״ש במשנה ג׳ פ״ג. ועיין בפרקין משנה ג׳:

שהוא חייב לגלות. וא״ת היאך הם יכולים לחייבו גלות בעדותן. והא יכול לומר מזיד הייתי כדאמרינן גבי אכילת חלב [כדתנן ברפ״ג דכריתות] וי״ל דמיירי כשראו בו רגלים לדבר שנשמט הברזל מקתו. ואיכא למימר דלא נתכוין. אבל קשה מהא דתנן בפ״ב משנה ג׳ דשונא *ב) [אינו גולה לאו כה״ג דומיא דאוהב גולה] [*כלומר וכי לא מיירי נמי בכה״ג]. ואמאי אינו גולה כיון דראו דהוו רגלים לדבר וי״ל דשאני שונא דיש לנו לומר טפי דבשנאה הכהו ועוד י״ל דמיירי שפיר דליכא רגלים לדבר. ומ״מ אוהב גולה כגון דשתיק כשאמרו לו העדים. בודאי אי הוה אמר לא הרגתיו. יכול לתרץ ולומר לא הרגתיו שוגג אלא מזיד. כמו בלא אכלתי [חלב]. אבל כיון דשתיק כהודאה דמיא. תוס׳:

אומדין כמה אדם רוצה ליתן בכתובתה של זו. כתב הר״ב שאם נתאלמנה וכו׳ יטלה לוקח ואם מתה יירשנה וכו׳ וכך יתנו העדים לבעל. וכך דעת הרמב״ם בר״פ כ״א מה׳ עדות. ורש״י הקשה דליכא למימר שאותן הדמים יתנו הזוממים שהרי לא זכות ספיקה באו להפסידו אלא זכות ספיקו שהוא מצפה שאם תמות בחייו יירשנה ויפה כח זכותו מכח זכותה שהוא אוכל פירות הקרקע המיוחדת לכתובתה תמיד. ולא היא. ועוד שהוא מוחזק ועומד. והיא מחוסרת גובינא. ואם באו למכור לאחר זו זכות ספקה וזה זכות ספקו. שלו נמכר יותר משלה. וזה יהיו הזוממים מחוייבים לשלם. וי״ל דה״ק שמין זכות ספקה כמה אדם רוצה ליתן בטובת הנאה שלה. ואותו לא ישלמו שכל השאר היו מפסידים אותו בעדותן. אבל אותם דמים לא היו מפסידין אותו שהרי עתה כשהוזמו אם היתה רוצה למכרה יתן לה הבעל ברצון טובת הנאה זו. ובשומא זו מפסידין הזוממין ויתנו יותר מאלו היו שמין זכות ספקו. כיצד הרי שהיתה כתובתה מאה מנה אם בא למכור זכות ספקו יתן לו הלוקח חמשים מנה וכשהיא מוכרת כתובתה עולה זכותו ס׳ מנה. לפי שאין זכות ספקה שוה כמו זכות ספקו. כדפרישית. לכך כשהוא מוכר זכותו בחמשים מנה. היא מוכרת בארבעים מנה. והשתא בדרך זה עולה יפוי כח וזכות הבעל במה שהיא תחתיו לששים מנה. וא״נ דאה״נ דשמין זכות ספיקו. וזהו שנותנין לבעל. ומתני׳ הכי קאמר אומדין כמה אדם רוצה ליתן בכתובה זו שהיא תלויה בספק שאם תתאלמן וכו׳. ושמין ב״ד זכות ספיקו ויתנו לו. כך פירש״י והתוס׳. ומ״ש בכ״מ שרש״י כתב על פירושו שלבו מגמגם בו. לא עיין יפה. שלא על פירושו זה כתב כן אלא על הפירוש ששמע מזולתו. ומיהו ודאי דלישנא דמתני׳ דחיקא טובא לשני הפירושים הללו. גם הרא״ש הקשה עליו. ופי׳ שהיא כפשוטה על דרך בבא הסמוכה לה. אומדין כמה אדם רוצה ליתן רהיו בידו אלף זוז בין ליתנם מכאן ועד שלשים יום וכו׳. ה״נ שמין כמה אדם רוצה ליתן בכתובתה של זו שחייבוהו ליתן מיד. שתהיה בידו עד זמן שתתאלמן או תתגרש. או שמא לא יצטרך לפורעה לעולם. כי שמא תמות בחייו. אלא דבבא הסמוכה. השומא ידועה. אבל שומא זו מסיק דשמין באשה אם היא יולדת בצער דבר מיתה מצוי בה. וגם אם היא קנתרנית אין הבעל יכול לסבלה ויגרשנה. וכן שמין בקרקע המיוחדת לכתובתה אם היא עידית או זבורית. דבכל זה נותן הלוקח את עיניו:

בכתובתה. וא״ת ולחייבו שאר כסות ועונה דהא מפסדי לאשה. וי״ל דמיירי שמעשה ידיה שהן בידו שוין כשאר כסות ועונה ועוד י״ל שאומרת גרשתני וא״כ מחלה לבעלה אותן שלשה דברים. תוס׳. ובפירוש שאר כסות ועונה. עיין מ״ש במשנה ד׳ פרק ד׳ דכתובות:

שלא השם המביאו לידי מכות. פי׳ הר״ב מלקות מלא תענה [*כדתנן במתני׳ דלקמן ועמ״ש בדבור דלקמן] דגמר ממוציא שם רע. מה מוציא שם רע לוקה ומשלם [דכתיב (דברים כ״ב:י״ח-י״ט) ויסרו אותו וענשו אותו. וקיי״ל רסרו זה מלקות] אף כל לוקה ומשלם. מה למוציא שם רע שכן קנס [וכל קנס חדוש הוא ומחדוש לא ילפינן]. סבירא להו עדים זוממין קנסא הוא. ועמ״ש במשנה ג׳:

כל המשלם אינו לוקה. כתבהר״ב דכתיב כדי רשעתו. על רשעה אחת וכו׳ אלא משלם ואינו לוקה. דבפירוש רבתה תורה עדים זוממין לתשלומין מכדי כתיב ועשיתם לו כאשר זמם. יד ביד למה לי. דבר הניתן מיד ליד. ומאי ניהו ממון. גמ׳ פ״ג דכתובות דף ל״ב. ועיין מ״ש ברפ״ח דב״ק ועוד שם משנה ג׳. וא״ת ומהיכא תיתי להלקותו. והא לא תענה לאו שאין בו מעשה הוא כמ״ש לעיל בריש פרקין וי״ל כמו שכתבו התוס׳ בדבור המתחיל ורבנן וכו׳ דלבתר דגלי לן קרא והצדיקו דשייך ביה מלקות. יש לנו לומר דלקי מלא תענה [עיין מ״ש במשנה דלקמן] ובגמ׳ ורבנן האי לא תענה מאי דרשי ביה [דממון ודאי לא בעי אזהרה. תוס׳] מבעי ליה לאזהרה לעדים זוממין [שמעידין באיש פלוני שחייב מלקות דלא ענש עונש הגוף אא״כ הזהיר. תוס׳] ורבי מאיר נפקא ליה מוהנשארים ישמעו ויראו ולא יוסיפו עוד ורבנן ההוא מיבעי ליה להכרזה [לאחר שנענשו צריכין ב״ד להכריז [על] כך וכך נהרג פלוני כההיא דתנן במשנה ד׳ פרק בתרא דסנהדרין לענין זקן ממרא] ור׳ מאיר הכרזה מישמעו ויראו נפקא ואזהרה מלא יוסיפו. [*ומ״ש הר״ב ש״מ דכל היכא וכו׳ כלומר גבי עדים זוממים דבהו קיימינן. דהא בפ״ח דב״ק משנה ג׳ כתב דבכל התורה כולה לוקה ואינו משלם חוץ מחובל וכו׳. אלא ה״ק בענין עדים זוממים. לשון הרמב״ם שזה בעדים זוממים. והחובל בחברו בלבד]:

משום לא תענה. לשון הר״ב שהרי כשאי אפשר לקיים בעדים ועשיתם וכו׳ הכא דאיכא וכו׳ לאו דאתיא ליה במכ״ש דהא ק״ו פריכא הוא. דאדרבה דמשום שא״א לקיים וכו׳ הלכך לוקה. אבל כשמתקיים אימא דתו לא לקי משום לא תענה אלא ה״ק דהואיל ומשכחת לה שחייבהו הכתוב להלקות משום לא תענה כשא״א לקיים וכו׳. כדכתיב והצדיקו את הצדיק וכו׳ הלכך תו נמי מחייביה משום לא תענה אפי׳ כשמתקיים ועשיתם כיון דגלי לן קרא דוהצדיקו דשייך ביה מלקות בלא תענה הלכך לעולם נחייבהו משום לא תענה ובהך סברא כיון דגלי לן קרא וכו׳ כמ״ש במשנה דלעיל לא פליג אדרבנן אלא דר״מ יליף ממוציא שם רע כדכתבתי לעיל. דהואיל ומוציא שם רע חייב בלא מעשה הכי נמי עדים זוממין. וכיון דגלי לן וכו׳. וא״ת ומ״מ תקשה להר״ב ל״ל למתלי בהא דהרי כשאי אפשר וכו׳ תיפוק ליה משום דנפקא לן ממוציא שם רע וכו׳ לא קשיא דמוציא שם רע גופיה לא ידענא דלקי אלא מוהיה אם בן הכות הרשע. דלמדנו ויסרו דבמוציא שם רע מויסרו דסורר ומורה והתם כתיב בן. וילפינן ליה מבן הכות הרשע כמו שהביאו התוס׳ בד״ה גמר [ממוציא שם רע] וכו׳. גמ׳ דכתובות פ״ד דף מ״ו:

משלשין בממון. כתב הר״ב אם היו שלשה עדים וכו׳ דהא מקשינן ג׳ לשנים. כדתנן במשנה ז׳. ועוד י״ל דמשום מלקות איצטריך לאסבורי בשלשה דמלקות אפשר בהשלשה. שיגיע לכל אחד [ואחד] י״ג ואי אפשר לחצותו לשנים:

ואין משלשין במכות. כתב הר״ב דבעינן ועשיתם וכו׳ וממון מצטרף וכו׳ הרי קבל וכו׳ אבל להלקות שלא קיבל כלום אלא שמלקים לעדים כאשר זממו להלקותו ואע״פ שיהיו נלקים בין שלשתן המלקות האחד. לא נתקיים כאשר זמם שאין כאן מלקות אחד כלל משא״כ בממון שמצטרף ויש כאן קבלת ממון כאשר זמם להוציא ממנו:

עד שיזומו את עצמן. כתב הר״ב דכתיב והנה עד שקר העד. עד שיהיה השקר בגופן של עדים מדלא נאמר עדות שקר. הרמב״ם:

אין אלו זוממין. והוא עדות מוכחשת ונדחו דבריהם של אלו [ואלו] וכאילו אין שם עדות כל עיקר. הרמב״ם:

שהרי אתם הייתם עמנו וכו׳. ואין אנו יודעים אם זה הרג את זה ביום זה במקום פלוני כמו שאתם אומרים או לא הרגו. הואיל והעדים שהזימום לא השגיחו על עצמה של עדות כלל. אם אמת היה או שקר הרי אלו זוממין. אבל אם אמרו ביום זה ובמקום זה היינו עמכם ועם אלו כל היום ולא היו דברים מעולם הואיל וההכחשה בעדות עצמה היא אינם זוממים ואצ״ל אם לא אמרו כלל עמנו הייתם אלא שאמרו ההורג וההרוג היה עמנו ולהד״מ שזו מוכחשת היא. מהרמב״ם פי״ח מה׳ עדות. ועיין לקמן מ״ש להטור:

במקום פלוני. רחוק מאותו מקום שאתם אומרים יותר ממהלך יום. הר״ן:

ונהרגין על פיהם. ר״ל שיהרגו העדים על פי אלו שהזימו. ואע״פ שהם תרי ותרי לפי שהעדות על עצמם של [עדים] ולא באו להעיד על [עצמה] של עדות לא לקיימה ולא לבטלה. לפי שהם אומרים אין אנו יודעים אם זה הרג כמו שאתם חושבים או שלא הרג ואין עלינו לדעת עדות אבל מה שאנו מעידין שאתם הייתם במקום פלוני ביום פלוני. לכיכך שומעין דבריהם ויהרגו העדים. הרמב״ם. ולשון הטור סימן ל״ח ומפני זה האחרונים נאמנים

כיון שמעידין על גופן של העדים והן אינן נאמנים על עצמן לומר לא עשינו כך וכך והוי כאילו העידו עליהם שהרגו נפש או שחללו שבת. ע״כ. ונראה דלסברתו כל שאמרו עמנו הייתם הרי הם מעידים על גופן וכאילו אמרו שהרגו נפש וכו׳ ואפי׳ העידו ג״כ על הורג והרוג:

איסטסית היא זו. כתב הר״ב כלומר זאת הכת היא סרה וכו׳. ובגמ׳ אפי׳ כת ראשונה נמי לא אמר ר׳ אבהו שקדמו והרגו. מאי דהוה הוה [ולמה לי למתני אלא כת ראשונה] אלא אמר רבא ה״ק אם אינה אלא כת אחת נהרגת. אי איכא טפי אין נהרגין. הא בלבד קאמר [משמע שיש עוד אחרת]. קשיא. [*ולקמן אכתוב בזה]. ומ״ש הר״ב פירוש אחר וכו׳ דסבירא ליה לר׳ יהודה דלאחר דאתזמא לה כת ראשונה תו לא מקבלים סהדותא דכת שניה וכו׳ דלא קרינא לה ועשיתם וגו׳ וכן פי׳ הרמב״ם. ויש לתמוה מאי איסטסית היא זו. והא לאו משום המזימין קאתינן עלייהו. אלא משמע איפכא דהא משום דתו לא מקבלים סהדותא וכו׳ הוא ומחזיקין למוזמין ולכל המעידים כמותם שהם שקרנים ושהמזימים העידו באמת. ונראה בעיני דיש לפרש דר׳ יהודה שאמר איסטסית היא זו לדבריהם דרבנן קאמר להו לדבריכם דסבריתו דמקבלים סהדותא דכת שניה. ואין מחזיקין למוזמים ולמעידים כמותם שכולם עדים שקרים הם. אפ״ה לא הוה לכו לדון להריגה לכל המוזמים. אלא הוה לכו לומר איסטסית היא זו אבל לדידי בלאו הכי אינה נהרגת אלא כת הראשונה בלבד. משום דאין מקבלין וכו׳. וא״ת ומאי דוחקיה דהרמב״ם דמפרש דר׳ יהודה לדבריהם דרבנן קאמר להו. ונראה בעיני משום דלפי מאי דמפרש הרמב״ם ניחא לישנא דמתני׳ דתנן אלא כת הראשונה בלבד ואזלה לה קושית הגמ׳. דהא השתא דאמרן דלר׳ יהודה לאחר דאתזמא כת הראשונה תו לא מקבלים וכו׳ לא משכחת אלא דוקא אי קטלה לה לכת הראשונה. ולפיכך שפיר קתני אינה נהרגת אלא כת הראשונה בלבד אבל היא נהרגת ואפילו איכא טפי דאי לאו הכי שאינה נהרגת לא משכחת דלא מקבלין סהדותא דכת שניה אבל גמ׳ דסלקא לה למתני׳ בקושיא היינו דסבירא ליה דלא אמרי׳ טעמא דר׳ יהודה משום דאין מקבלין וכו׳ אלא דטעמיה כפשטא וכפי׳ הראשון שכתב הר״ב. ואל תקשה דאף ע״ג דלישנא דמתני׳ ניחא לפירוש הרמב״ם מכל מקום לא הוי ליה לחדש סברא זו בדברי ר׳ יהודה דס״ל דאין מקבלין וכו׳ ולפרש דלא כהגמ׳. דאה״נ דאיהו לא חידש סברא זו. ולא מלבו היתה זאת אלא סברא זו עצמה. היא סברא שנזכרת בגמ׳ בדברי ר׳ יהודה בההוא עובדא דההיא איתתא דאיית׳ סהדי ואשתקור ואיית׳ סהדי ואשתקור וקאמר ריש לקיש הוחזקה זו. ואמר ליה ר׳ יוחנן אם הוחזקה זו כל ישראל מי הוחזקו. ואמרינן לימא ר״ל דאמר כר׳ יהודה ור׳ יוחנן דאמר כרבנן. אמר לך ר׳ יוחנן אנא דאמרי אפי׳ לר׳ יהודה ע״כ לא קאמר ר׳ יהודה אלא התם דאמרי אטו כ״ע גבי הנהו הוו קיימי וכו׳ ופי׳ הרי״ף לימא ר׳ יוחנן דאמר כרבנן דכיון דקאמרי רבנן אפי׳ מאה יהרגו. שמעינן מינה דסברי רבנן אע״ג דאתזמא ראשונה אי אתיא כת שניה ומסהדא על אותו פלוני שהרג את הנפש מקבלינן סהדותא וקטלינן אפומה. וכן אי אתזמא לה כת שניה נמי וכו׳. ומש״ה כד מתזמו כולן יהרגו כולן דכל כת וכת קרינא בה ועשיתם לו כאשר זמם והו״ל ר׳ יוחנן דאמר אם היא הוחזקה וכו׳ למימרא דמקבלינן סהדותא דמאן דאתי ומסהיד בתר דאשתקור סהדי קמאי כרבנן ור״ל דאמר כיון דאשתקור סהדי קמאי לא מקבלינן וכו׳ כר׳ יהודה דאמר אין נהרגת וכו׳ וכיון דאתזמא לה כת הראשונה לא מקבלינן וכו׳ ומש״ה כד מסהדי ומתזמי לא קטלינן דלא קרינא בה וכו׳. ע״כ. דחזינן השתא דסברא זו דלר׳ יהודה אין מקבלין וכו׳ אחר שהוזמה ונהרגת הראשונה היא סברא דס״ל לגמ׳. אלא דלמסקנא דאמרי׳ דר׳ יוחנן אמר אפילו לר׳ יהודה לא קיימא הך סברא אלא טעמיה דר׳ יהודה משום דאמרי׳ אטו כ״ע גבייהו הוו קיימי כלומר איסטסית היא זו. וכפירוש הראשון שכתב הר״ב ועל המסקנא הזאת ודאי דקשיא קושית הגמ׳. דכיון דחזינן דאיסטסית היא זו אפילו כת הראשונה לא תהרג ומשנינן לה ה״ק אם אינה וכו׳ וקשיא הא בלבד קאמר וליכא לפרוקה. וכ״כ הרמב״ן בספר מלחמות דזו הסוגיא דקאי לישנא דמתני׳ בקושיא דוקא למסקנא היא אבל אליבא לימא דאמרן לא קשיא. אלא אדרבא דוקא כשכת הראשונה נהרגת הוא [דמשכחת] דלא מקבלין אבל בלאו הכי לא. ולפי שלאותה סוגיא דלימא ניחא לישנא דמתני׳ ולא קאי בקושיא. מש״ה תפס לו הרמב״ם בפירוש המשנה כפי אותה סוגיא. אע״ג דלמסקנת הגמ׳ לא קיימא לפי שנראה בעיניו יותר לפרש המשנה שתהא קיימת בלא קושיא. ועלה בידינו ששני הפירושים שכתב הר״ב גם שניהם הם בגמ׳ ושהראשון שכתב הר״ב הוא האחרון שבגמ׳ ובמסקנא. אלא דלישנא דמתני׳ קאי בקושיא דלא הוה למתני בלבד. והפירוש האחר שכתב הר״ב הוא הראשון שבגמ׳ בדסלקא דעתיה לימא וכו׳. ולאותו פירוש ניחא לישנא דמתני׳ ובדוקא נקטה בלבד. ויצא לנו ג״כ מכל זה ששני הפירושים שזכר הר״ב בפירוש מלת אסטסית [*וחלוף הגירסאות] גם שניהם עולים לשני הפירושים. ולא חלקם הר״ב אלא לפי שהלשון הראשון מצא בפירש״י והעתיקו כלשונו פי׳ המלה ופי׳ הענין. והלשון האחרון מצא בפירוש הרמב״ם ובדברי הרי״ף והעתיקם ג״כ כלשונם בפירוש המלה והענין. אבל ודאי דלשני הלשונות פירוש מלת אסטסית וגרסתו אינה נתלה כלל בפירוש הענין:

שנאמר נפש תחת נפש. בעדים זוממין כתיב ולא תחוס עינך נפש בנפש. רש״י. *)[*ולא גרסינן במשנה נפש תחת נפש שאותו כתיב בפרשת משפטים בוכי ינצו]:

לעשות לאחיו והרי וכו׳. משמע שהרי אחיו עדיין קיים. רש״י:

יכול משעה שקבלו עדותן. ובאת להם הזמה מיד קודם גמר דינו של נדון יהרגו. רש״י:

עד שיגמר הדין. דהשתא מקיימו שפיר נפש תחת נפש דמשיגמר דינו מקרי גברא קטילא. כדאשכחן במשנה ד׳ פ״ח דסנהדרין ואם משנגמר דינו ברח וכו׳. ועמ״ש במשנה ט׳ דאחר שנהרג לא וע״ש:

להקיש שלשה לשנים. ה״ג בכל הנוסחאות והכי מייתי לה בסוף ב״ב דף ק״ס. ולכאורה אפכא הוה ליה למתני להקיש שנים לג׳:

מה ג׳ מזימין השנים. דהא רובא נינהו. נ״י:

ת״ל עדים. לומר אפילו מאה אין להם אלא דין שני עדים. נ״י. והתוס׳ כתבו תימה אימא דעדים אתא אפילו לארבעה ונמצא אחד מהן קרוב או פסול יותר מן השלש דכתיבי בקרא אבל טפי מארבעה לא. וי״ל דכיון שכת אחת מזמת שתי כתות ה״ה מאה. ע״כ: ר״ש אומר מה שנים אינן נהרגים וכו׳. ר״ש סתמא ר״ש בן יוחאי הוא שהוא תלמיד ר״ע ואין לחוש שנשנה קודם לרבו כמ״ש התוס׳ ב״מ דף ד׳ [סוף ע״ב] אברייתא. וכבר כתבתי כיוצא בזה במשנה י׳ פ״ג דבכורים:

[*מה שנים וכו׳. כתב הר״ב ואמר מר וכו׳. ועיין עליו בפירושו למשנה ג׳ פ״ו דסוטה]:

עד שיהיו שלשתן זוממין. עיין מ״ש במשנה ב׳ פ״ה דסנהדרין בשם התוס׳ דדוקא בשכיונו עדותן וכו׳. ומ״ש הר״ב והוא שהעיד וכו׳ בתוך כדי דבור. דוקא בשלישי וכן אם הם יותר אבל לא בשנים הראשונים וכ״כ בהדיא הטור סימן ל״ח ושעור תוך כדי דבור מפורש רפ״ד דנזיר. ומ״ש הר״ב אבל אם העידו וכו׳ הרי הן ב׳ כתות לכל דבר וכפירש״י ועיין מ״ש במשנה דלקמן דהתוס׳ והרמב״ם חולקים בזה:

ר״ע אומר לא בא השלישי וכו׳. לשון רש״י לא הוצרך ללמדנו זאת דממילא ידעינן ששנים מזימין את השלשה שהרי השנים כשרים לכל עדיות וממילא ידעינן שאין זוממין עד שיזומו כולם שהרי כולם כאחד נעשו עדים וקרא כתיב והנה עד שקר העד ולא בא וכו׳ ע״כ. וכתב הרמב״ם ודברי ר״ע ור״ש קיימין ואין עליהם חולק ע״כ. וכן אין שניהם חלוקין זה על זה והא דמתניין בלישנא דפלוגתא: הא אשכחן טובא דכוותיה ולא פליגי וכמ״ש במשנה ו׳ פרק ג׳ דבכורים אבל נ״י כתב ז״ל וריב״א מפרש דר״ע חולק על ר״ש ומפרש כך לא בא השלישי להקל עליו ולומר שלא יזומו עד שיזומו כולם אלא להחמיר עליו לומר שנהרג מיהא כשניזם אבל אם הוזמו שנים הראשונים נהרגים אע״פ שלא הוזם השלישי ועוד פי׳ הר״י גיאות דאם הוזמו השנים אע״פ שלא הוזם השלישי נעשו כולם זוממים. וענש הכתוב השלישי שנטפל לשנים שעברו והעידו שקר כיוצא בהן אלמא שהשנים הוזמו ולא השלישי. דאילו הוזם השלישי גם הוא היה נקרא עובר עבירה. והרי נעשה דין שלישי כדין השנים בטפולו להם ולא בהזמתו. ומ״מ אף לפירוש זה הלכה כר״ש דת״ק אית ליה דר״ש והוה ליה ר״ע יחידאה ע״כ. והתוס׳ פ״ה דסנהדרין דף מ״א פירשו דר״ע אית ליה דר״ש ומוסיף הוא מה שנים נמצא אחד מהן קרוב וכו׳ כדתנן לקמן דאילו לר״ש תתקיים העדות בשאר:

על אחת כמה וכמה ישלם שכר וכו׳. לשון הר״ב שמדה טובה מרובה וכו׳ במדה טובה הוא אומר (שמות ל״ד:ז׳) נוצר חסד לאלפים. במדת פורענות הוא אומר (שם) על שלשים ועל רבעים רש״י. ועיין מ״ש בסוף פרק בתרא:

מה שנים. נמצא אחד מהן קרוב וכו׳. יש לפרש שהוא סיום דברי ר״ע דגם לענין זה הוקש השלישי לשנים. או שנאו מפני מחלוקת ר׳ יוסי ור׳. נ״י. וכבר כתבתי לעיל דברי התוס׳ [*ולא ידעתי למה הוצרך למצוא טעם למה שנאו. ומבואר הוא שנתלה בפירוש הכתוב ששנאו]:

[*עדותן בטילה. נראה לי שזה מכלל אמרם ז״ל הרי זה בא ללמד ונמצא למד שהרי עדיין לא שמענו בשנים שעדותן בטלה]:

בזמן שהתרו בהן וכו׳. דברי ר׳ הן ור׳ יוסי פליג וסבירא ליה אפילו בזמן שלא התרו בהן. וכ״ה בהדיא בגמ׳. והקשו בתוס׳ א״כ היאך מצינו ידינו ורגלינו כשנותנין גט שיש במעמד קרובים. והיה לנו לומר דעדות הכשרים בטל והאי דומיא דדיני נפשות. דשרינן אשת איש שיש בה מיתת ב״ד. וגם לרבי נמי קשה שפעמים יתכוין אחד מן הקרובים להעיד. ומה שתירצו דתרתי בעינן שיכונו להעיד ושיעידו בב״ד ואי לאו הכי לא פסלי. והא דפריך מה יעשו שני אחין וכו׳ ה״פ שמא יבא ויעיד אחר שכבר העיד אחיו. והוא לא ידע שכבר [העיד ואפילו] הוא לאחר כדי דבורו. תירוצם זה אינו עולה לפירוש הר״ב שמפרש לעיל דלאחר כדי דבור הרי הן ב׳ כתות לכל דבר דהתוס׳ סבירא להו דלא אמרו שהן שתי כתות אלא להזמה בלבד. לא לנמצא קרוב וכו׳ כמבואר בדבריהם. הלכך צריך לומר שדעת הר״ב בזה כדעת הרמב״ם פ״ה מהלכות עדות דלא בעינן תרתי אלא בכונתו להעיד בלבד מפסלי. ולענין קושיית התוס׳ מנתינת גט. מצאתי למהר״ר ואלק כהן שכתב בש״ע סימן ל״ו דיש לתרץ שהרי יכול המגרש להזמין עדים כשרים. ואז לא יפסול הפוסל בכוונתו כמ״ש שם הטור דכיון דהזמין עדיו והוציא את אחרים מכלל העדות לאו כל כמינייהו לבטל העדות. ע״כ. ומיהו בהא דלענין תוך כדי דבור דעת הרמב״ם [בפרק עשרים] כדעת התוס׳ דלא אמרו אלא לענין הזמה ואין להאריך בזה:

מה יעשו שני אחין שראו. עם שלישי מן השוק באחד וכו׳. רש״י:

ואחד מתרה בו באמצע. תימה אמאי הוצרך לומר ואחד מתרה שאין מן העדים. ויש מפרשים דנקטיה משום רישא דקתני רואין אלו את אלו ומסתמא היינו ע״י המתרה שאומר לעדים לאלו ואלו ראו את [המעשה] הרע שזה [עושה] ונראה למשי״ח דנקט לאפוקי מדרבי יוסי דאמר בסיפא. אינו חייב עד

שיהו פי שנים עדים מתרין בו. תוס׳:

בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו. ל׳ הר״ב אם היו שתי הכתות שבשתי התלונות רואים אותו וכו׳. וז״ל הרמב״ם בפירושו כשיהיה זה המתרה רואה שני העדים שבחלון זה ושני העדים שבחלון אחר וכמו כן הן כולן רואין את המתרה וכו׳. ע״כ. ול׳ מקצתן לא דייק הכי ולשון התוס׳ שמקצתן רואין אלו את אלו. מצטרפין יחד אף אותם שאין רואין. ע״כ. ולקמן אעתיק לשון הרמב״ם שבחבורו:

ואם לאו וכו׳. מסקי התוס׳ דמיירי כשאין רואין המתרה ואין המתרה רואה אותם. אלא שמעו המתרה שמתרה כך ובכך סגי דהא קיימינן לרבנן דפליגי ארבי יוסי דבסמוך ולא בעי פי שני׳ עדיו מתרין בו כמו ר׳ יוסי. ע״כ. וכלומר דאי המתרה רואה אותן או הן רואין אותו מצטרפין והוי השתי כתות כעדות אחת כדקתני רישא בזמן שמקצתן וכו׳ אלמא לא בעינן שיהא כל השנים וכו׳ אלא בחד סגי וכמבואר בדבריהם. וז״ל הרמב״ם בפ״א מהלכות עדות היו שני עדים רואין וכו׳ בזמן שמקצתן רואין וכו׳ ואם לא היו רואין אלו את אלו ולא צירף אותן המתרה הרי אלו שתי עדיות. ע״כ. נראה מדבריו שחזר ממ״ש בפירושו ומפרשו בחבורו כדברי התוס׳ שמקצתן דוקא הוא. ולפיכך התנה בסיפא ולא צירף וכו׳ דאילו צירף המתרה בלבד הוי כמקצתן שראו וכו׳ והוי ככת אחת:

והשנייה פטורה. אם הוזמה הכת השנייה אחר שנהרג הרוצח פטורה היא דכיון שנהרג ההורג על פיהם. שוב אין נהרגין דקי״ל לא הרגו נהרגין הרגו אין נהרגין דכתיב (דברים י״ט) כאשר זמם לעשות לאחיו ולא כאשר עשה נ״י. ועמ״ש במשנה ד׳ פ״ג דב״ב דמשמע דלענין ממון אפילו כאשר עשה נמי מחייבינן ליה לשלומי. ודעת הרמב״ם בפרק כ׳ מהלכות עדות דלא מבעיא לענין ממון אלא דאפי׳ לענין מלקות נמי אפילו לקה זה שהעידו עליו לוקין אלו. וחתר הכ״מ למצוא מנין לו כל זה ואשתמיטתיה דלענין ממון יש לו על מה לסמוך אותה ששנינו במשנה ד׳ פ״ג דב״ב. אך הביא דברי התוס׳ דרב״ק שהעתקתי אני שם בב״ב דמיישבין למה בממון אפי׳ כאשר עשה ואין דבריהם מספיקים לענין מלקות. ולפיכך תירץ הכ״מ דסבירא ליה להרמב״ם דזה שאמרו ולא כאשר עשה דדוקא בהריגה היא שכיון שנהרג זה על ידיהם גדול עונשם מנשוא דוגמא לדבר [סנהדרין דף ס״ד]. נותן כל זרעו למולך פטור שנאמר מזרעו ולא כל זרעו אבל במלקות לא שייך כולי האי. ועוד י״ל דמאחר שאלהים נצב בעדת אל לולי שזה הנדון היה חייב מיתה. לא היה מניח הקב״ה להסכים על ידיהם שתאבד נפש אחת מישראל ומדהוסכם ונעשה הוכחה היא זו דגברא קטילא קטלי. ע״כ. ובסברא זו שכתב בתירוץ האחרון כבר קדמהו הרמב״ן בפירוש התורה אבל אפשר שהרמב״ן לא נתכוין לתרץ הקושיא. אלא לתת טעם על ולא כאשר עשה ובין לענין מיתה או מלקות וממון דלא כאשר עשה. ואע״ג דאסברה לה לענין חיוב מיתה לא שנא אלא דנקט בחיוב מיתה דהוא רישא דקרא. דאמר נפש תחת נפש. ובין כך ובין כך לבי מהסס בדבר. שאחרי שלא מצינו שחלק הכתוב בין מיתה למלקות וממון. דאנן ניקום ונחלק מסברא דנפשין והרי אפשר שיש להכתוב טעם אחר על ולא כאשר עשה. ולאותו הטעם לא יהיה שום סברא לחלק. ובשלמא ממון מצאנו המשנה דב״ב שהיא מראה פנים לחלק. נאמר שיש לסמוך על קבלתם או אולי מקרא מצאו ודרשו. אע״פ שלא הזכירוהו חכמי הגמ׳. אבל הרמב״ם שהוסיף מדיליה לחלק גם במלקות ודאי כל המטעמים לא ינעמו לחיך עד שנביא ראיה לדבריו מדברי חכמינו ז״ל שהם קבלו או דרשו כן. כ״ש שאלו הטעמים בעצמם הם חלושים מאד וכ״ש להעמיד עליו בנין כזה:

שנאמר על פי שנים עדים. כלומר שיהא הדבר כולו שהוא העדות וההתראה קם ע״פ שנים העדים. נ״י:

דבר אחר על פי וכו׳ שלא תהא סנהדרין שומעת מפי התורגמן. שמא יחליף המתורגמן בלשון העדות ועוד כשישמעו הם מפי העדים יתכן להם לחקור אותם יותר. נ״י. ונראה בעיני דאע״ג דאין אנו צריכין לטעמיה דקרא. דר״ש הוא דדריש טעמיה דקרא מ״מ בכאן אנו צריכין לכך. דאי לאו דמסברא בעלמא נפקא לן מנא ליה לר׳ יוסי להוציא אלו ב׳ הדרשות מן הכתוב אלא דעיקר קרא דריש עד שיהו פי שני עדיו וכו׳ ודבר אחר מסברא אית ליה ואסמכיה אקרא. וקסבר דמלתא דסברא כי האי לא איצטריך קרא אלא כי אתא קרא לאשמועינן עד שיהו פי שני עדיו וכו׳ והשתא דכתיב קרא אסמכינן נמי עליה שלא תהא סנהדרין שומעת וכו׳:

ובא לפני אותו ב״ד. שנתחייב בו אין סותרין לחזור ולישא וליתן אולי יזכה. רש״י. ובגמ׳ לפני אותו ב״ד הוא דאין סותרין הא לפני ב״ד אחר סותרין. הא תני סיפא כל מקום שיעמדו שנים ויאמרו מעידין וכו׳ אמר אביי לא קשיא כאן בא״י כאן בח״ל. דתניא וכו׳ מח״ל לארץ סותרין את דינו מפני זכותה של א״י פירש״י אולי תועיל למצוא לו פתח של זכות:

ופלוני ופלוני עדיו. דדלמא יש להזימם או להכחישם:

סנהדרין נוהגת בארץ ובח״ל. דת״ר והיו אלה לכם לחקת משפט לדורותיכם (במדבר ל״ה:כ״ט) למדנו דסנהדרין נוהגת בארץ ובח״ל א״כ מה ת״ל בשעריך בשעריך אתה מושיב [כלומר אתה חייב להושיב] בתי דינין בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר. ובח״ל אתה מושיב בכל פלך ופלך ואי אתה מושיב בכל עיר ועיר. ופלך פירש״י הפרכיא. והיינו מלכות כמ״ש לשונו במשנה ג׳ פ״ג דתענית:

ובחוצה לארץ. כתב הר״ב כ״ז שיש ב״ד הגדול בלשכת הגזית שנאמר לבלתי שמוע וגו׳ בזמן שיש כהן וכו׳ מסיים הרמב״ם ובלבד שיהו הסנהדרין בלשכת הגזית כלומר במקדש ממש. ע״כ. ובפ״ה דסנהדרין דף מ״א מפרש רש״י טעמא שנאמר (דברים י״ז:ח׳) וקמת ועלית אל המקום. מלמד שהמקום גורם. ע״כ. ולא דק דההוא לענין המראתו דזקן ממרא כתי׳. ולגביה נדרש הכי בפרק הנחנקים (סנהדרין דף פ״ז.) ומנלן לדיני נפשות אחרינא אלא מועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא (שם) נפקא לן. בפ״ק דעבודה זרה דף ח׳. מלמד שהמקום גורם. וא״ת והרי ג״ז בזקן ממרא כתיב. ואכתי מנלן בשאר דיני נפשות וכך כתבו התוס׳ שם וז״ל וא״ת מנלן קפידא במקום בשאר חייבי מיתות שלא בזקן ממרא. דקרא לא כתיב אלא בזקן ממרא וי״ל דדרשינן כ״ז שסנהדרי גדולה [במקומה] כדין אצל מזבח. אז שופטים תתן לך בכל שעריך. לשפוט דיני נפשות. נסתלקו הם. בטלו כל דיני נפשות. ע״כ. כלומר השתא דגלי לן קרא בזקן ממרא דקפיד אמקום אית לן למדרש נמי כ״ז וכו׳ אצל מזבח וכו׳ וא״כ אין לתפוס על רש״י דנקיט ליה קרא דוקמת ועלית דכיון דגם שניהם בזקן ממרא כתיבי מה לי הא. ומה לי הא. ועוד דרש״י פירש כן בעבודה זרה [וז״ל] והאי קרא בדיני נפשות כתיב בזקן ממרא. ור״ל דמזקן ממרא למדין לכל דיני נפשות. איברא דדעתו כך. אבל בעיני נראה דגם שם בעבודה זרה אין הפירוש לא כמ״ש הוא ולא כמו שכתבו התוס׳ דהא איכא למידק אגמרא אמאי לא נסיב ליה קרא דוקמת ועלית דנסבה ליה הברייתא דפרק הנחנקין ולמה לה לגמרא לאנסובי קרא אחרינא. אלא נ״ל דהכי דריש ליה דכתיב ועשית וגו׳. ואם אינו ענין לזקן ממרא שכבר נאמר בו מקום. תנהו ענין לכל שאר דיני נפשות לומר שהמקום גורם. והשתא בדוקא נקט גמרא קרא דועשית. ושפיר קאמינא דשלא בדקדוק נקט רש״י קרא דוקמת. והא דאמרינן דהמקום היינו לשכת הגזית. עיין מה שכתבתי במ״ב פרק בתרא דסנהדרין:

אחד לשבעים שנה. בגמ׳ איבעיא להו אחד לשבעים שנה נקראת חבלנית. או אחד לשבעים שנה אורחא הוא. תיקו:

לא נהרג אדם מעולם. פירש הר״ב שיבדקו העדים וכו׳ ואם תמצא לומר שלם הרג. פירש״י שיאמרו בדקנוהו לאחר מיתתו מכל י״ח טרפות. ע״כ. ומ״ש הר״ב שמא במקום סייף נקב היה. מסקי התוס׳ דלאו דחיישינן להכי. דהא אזלינן בתר רובא. אלא הכי קאמר רוב פעמים לא היה נהרג שע״י שהוא מרבה בבדיקות אי אפשר שלא יכחיש אחד מהם חבירו. ע״כ. ומ״ש הר״ב ואם מגלה עריות הוא ראיתם כמכחול בשפופרת. פירש״י ואין עדים מסתכלין בכך. שפופרת קנה חלול שנותנים בו כחול לכחול עינים. מכחול הוא קיסם דק. שבו נוטלין הצבע מתוך הקנה. ע״כ. ובגמרא ורבנן סגי להו משיראו מנאפים שינהגו ענין נאוף ששוכבין בקירוב בשר ונוהגים בדרך תשמיש. וכתבו התוס׳ תימא עובד ע״ז ומחלל שבת מאי איכא למימר. דהתם לא מצינו למפטריה. והיכי קאמר לא היה אדם נהרג. ויש לומר. דמכל מקום קאמר שפיר לא היה אדם נהרג. משום דלא שכיחי כולי האי כי אם ברוצח ועריות. ע״כ. וכדמות ראיה לדבריהם דהני שכיחי. מהא דתנן במ״ט פרק בתרא דסוטה משרבו הרצחנים וכו׳ משרבו המנאפים וכו׳:

אף הן מרבים שופכי דמים בישראל. קפיד טפי על שפיכות דם מעל גילוי עריות לפי שהוא רע לשמים ולבריות. והרי חומרא יתירא נודעת לרציחה (שנימת) [בהמית] שלא בעדים. כדתנן במ״ה פרק ט׳ דסנהדרין וע׳ לשון הרמב״ם שהעתקתי שם:

ב חגורין. עיין במ״ד:

היה משלשל בחבית וכו׳. קצת קשה אמאי לא קאמר ונפסק החבל ונפל עליו. כדקתני בסיפא ונראה לומר דנפל*) [פי׳] שנשמט מידו. ולכך לא ר״ל נפסק. דא״כ לא אתיין כר׳ דאמר לקמן נפסק אינו גולה. תוס׳. ועיין מ״ש במ״ג:

היה יורד בסולם. יש אומרים דתנא לא זו אף זו קתני לא זו מעגל דודאי יש לחייבו גלות. דלמה לא נזהר. אלא אף משלשל חבית דשפיר מיזהר שלא ישבר חביתו אם נפל והרג חייב. ועוד דלא זו אלא אף יורד בסולם דטפי מיזהר כדי שלא יפול. אם הרג חייב. תוס׳:

כל שבדרך ירידתו גולה. כתב הר״ב דכתיב ויפל וכו׳. והרמב״ם הטעים בטעם יפה בפ״ו מהלכות רוצח שהרי דרך נפילה מצוי ברוב העתים להזיק. ודבר הרוב הוא להיות. שהרי טבע הכבד לירד למטה במהרה. הואיל ולא זרז עצמו ותיקן מעשיו יפה בשעת ירידה יגלה. אבל דרך עלייה אין זה דבר הקרוב להיות ברוב העתים אלא כמו פלא הוא והוא כמו אנוס. ע״כ. ומ״ש הר״ב לאתויי אפי׳ ירידה שהיא לצורך עלייה. פירש רש״י כגון הרוצה להרים ידו בכח. וגרזן בידו ומשפיל תחלה את גופו ושוחה לפניו כדי להרים בכח ובהשפלתו הרג. דלא תימא הואיל וצורך עלייה היא פטור מגלות דהא כתיב ויפל. [ע״כ]. וכשהרג בעלייתו לאחוריו פטור. והיינו דתנן שלא בדרך ירידתו אינו גולה:

רבי אומר אינו גולה. פירש הר״ב ר׳ סבר ונשל הברזל מן העץ זה העץ המתבקע מדלא כתיב מעצו. וכתיב מן העץ מוכיח דיש אם למסורת כלומר כמו שנמסרה כתב של תיבה צריכין אנו לדורשה. ולא לפי המקרא ונשל בקמץ הנו״ן והוא מהקל שהוא פועל עומד בעצמו. שהברזל עצמו נשל. ולפי המסורת ונשל לשון רש״י פירושו שהשיל. וכ״כ התוס׳ שהוא ונישל כמו והשיל. ע״כ. ולא יתכן לפרש הדברים כמשמען שתיבת נשל במקום השיל. דהיאך תתחלף השיל שהוא בנין הפעיל ואב בנשל שהוא נפעל ותולדה. כ״ש שאי אפשר לומר שהמלה בעצמה תחסר הה״א והיו״ד הוראת בנין הפעיל. שהרי לפי המסורת אנו אומרים ושאין לנו אלא ככתוב ואפילו הוראת משך קמ״ץ על האל״ף שיש למקרא אנו בורחים ממנו מפני המסורת גם

לא נמצא חסר שתי ההוראות יחד ואף בה״א לבד לא נמצא כי אם בינותי בספרים. ואף בזה יש לפקפק ולומר שאפשר שהוא מהדגוש כמו לקצת מפרשים במלת ודיגום [ירמיה ט״ו ט״ז] על משקל קימו וקיבלו אע״פ שהיו״ד דגושה. ולא כן בדיגום כי נרפה הוא. כמו שנמצאים אחרים נרפים הם ודינם להדגש. אבל יתכן בעיני שהוא דורש ונשל בחירק הנו״ן ולא תמשך עמה יו״ד כלל. וזה כפי המסורת משא״כ כפי המקרא שיקרא נשל בקמ״ץ שאתה מוסיף הברה של אלף או ה״א בין נו״ן לשי״ן כמ״ש רש״י. אבל בקריאת החיר״ק אין כאן משך אות כלל ולפי זה הנו״ן אינה מן היסוד. כי אם להוראת בנין נפעל. ויאמר נא ונשל שע״י הברזל נשל קיסם [אחד] מן העץ המתבקע. ומ״ש הר״ב ורבנן סברי מן העץ מעצו וכו׳ דסברי יש אם למקרא ונשל קרינא ביה פעל עבר שהוא פועל עומד בעצמו כמו שפירשתי. ומה שכתב הר״ב והלכה כחכמים. דעץ המתבקע כח כחו הוא וכו׳ כלומר אבל רבי סבירא ליה דהאי לאו כח כחו הוא. והיינו דאמרינן בגמ׳ וכח כחו לרבי היכי משכחת לה. כגון דשדא פיסא [רגב אדמה] ומחיה לגרמא [עץ החריות] ואזיל גרמא ומחיה לכבאסא [אשכול התמרים] ואתר תמרי ואזיל תמרי וקטול:

מן העץ המתבקע. יצא קיסם וניתז למרחוקו הרג. רש״י:

הזורק אבן לרשות הרבים. כתב הר״ב הכא עסקינן באשפה העשויה בר״ה להפנות בה בלילה וכו׳ כלומר וזרק בה ביום אבל באשפה שאינה עשויה להפנות בה אף בלילה וזרק בה בלילה ומקרי ויתיב וכו׳ אנוס הוא. דלית ליה לאסוקי אדעתא דמקרי ויתיב כיון שאינה עשויה ליפנות כלל. תוס׳. וכ״כ הרמב״ם בפ״ו מהלכות רוצח:

הלז. נמצא בכתוב מי האיש הלזה (בראשית כ״ד:ס״ה) ובנוסח משנה דבירושלמי הלה:

הרי זה פטור. כתב הר״ב דכתיב ומצא פרט לממציא וכו׳ גמ׳. למימרא דמצא מעיקרא משמע ורמינהו מצא. פרט למצוי שלא ימכור ברחוק ויגאל בקרוב וכו׳ [במשנה ב׳ פ״ט דערכין ובפירושה] אמר רבא הכא מעניניה דקרא ומצא דומיא דיער מה יער מידי דאיתיה מעיקרא אף מצא נמי מידי דאיתיה מעיקרא. והתם מעניניה דקרא ומצא דומיא דהשיגה ידו מה השיגה ידו מהשתא אף מצא נמי מהשתא. ובפרק הנחנקין בסנהדרין דף פ״ו דרשינן כי ימצא פרט למצוי. ורמינן קרא כי ימצא איש שוכב עם אשה בעולת בעל (דברים כ״ב:כ״ב). ה״נ כי ימצא פרט למצוי. כגון של בית פלוני דשכיחי גבייהו. ושם הקשו בתוס׳ על ומצא פרט למצוי דערכין. ותירצו די״ל דריבויא הוא. ע״כ. ולא כתבו הך דהכא. ונראה דה״נ יש לתרץ דריבויא הוא. אבל אין נראה לחלק בין היכא דדרשינן פרט למצוי או פרט לממציא. דהא ליכא בינייהו אלא דבר הלמד מענינו וכי דרשינן פרט לממציא שמעינן דהיכא דכתיב ומצא. ושנלמד מענינו פרט למצוי דדרשינן ליה. ועמ״ש במשנה ב׳ פ״ט דסוטה:

רשות לניזק ולמזיק ליכנס לשם. איצטריך למתני ולמזיק. דלא תימא שאם יש למזיק ג״כ רשות ליכנס דפטור. משום דעל הניזק להרחיק ולשמור את עצמו מן הנזק. כשיודע שיש להלה ג״כ רשות ליכנס:

מה חטבת עצים רשות. כתב הר״ב דאי בעי עייל וכו׳ לכאורה דאי בעי חטב הל״ל אלא דהכי מסיק בגמ׳ משום דקשיא לן מה חטבת עצים רשות דלמא מצוה כגון דסוכה. ודמערכה. ואע״ג דמשני לה דחטיבה עצמה אינה מצוה. דאי מצא חטוב אינו חוטב וכו׳ הא הדר אמר רבא דמגופיה דקרא איכא למשמע דמיירי ברשות מדכתיב ואשר יבא את רעהו ביער. מה יער דאי בעי עייל וכו׳ דאשר משמע אי בעי. ופרכינן וכל היכא דכתיב אשר דאי בעי הוה. אלא מעתה ואיש אשר יטמא ולא יתחטא את משכן ה׳ טמא ונכרתה (במדבר י״ט:י״ג) אי בעי מיטמא. ואי בעי לא מיטמא. אותו חייב לך הכתוב כרת אם נכנס למקדש בטומאה זו. אבל כי מיטמא במת מצוה דלא סגי דלא מיטמא ה״נ דפטור. ומסיק התם עוד טומאתו בו כתיב (שם) עוד קרא יתירה לדרשא הוא:

יצא האב המכה את בנו. להטותו לדרך אחרת. רש״י. ועיין בפירוש הר״ב במשנה דלקמן. ומ״ש שם:

ושליח ב״ד. המלקה ארבעים לחייב מלקות. רש״י. ולשון הראב״ד [פ״ה מהלכות רוצח] שליח ב״ד שהא מלקה [יותר] ממה שאמדוהו ב״ד ומת תחת ידו. ע״כ. והרמב״ם פ״ה מהלכות רוצח כתב שליח ב״ד שהכה את בעל דין הנמנע מלבא לדין והמיתו בשגגה:

האב גולה ע״י הבן. לשון הר״ב כשלא הכהו ללמדו תורה. או מוסר. או אומנות. דמוסר נמי כתיב (משלי כ״ט) יסר בנך ויניחך. ואומנות הא תנן בסוף קדושין לעולם ילמד אדם את בנו אומנות וכו׳:

חוץ מעל ידי גר תושב. כתב הר״ב שאם הרג בן ישראל בשוגג אינו גולה אלא נהרג. גמ׳ שנאמר (במדבר ל״ה) והיו לכם הערים למקלט. לכם ולא לגרים. ומ״ש דנהרג משום דקיי״ל [בסנהדרין דף נ״ז] דבן נח אין צריך התראה אלא אזהרתו זו היא התראתו. ומסיים הרמב״ם בפירושו אבל כשהרג ישראל לגר תושב יגלה ישראל ע״כ. ומתני׳ הכי קאמרה הכל גולין ע״י ישראל וישראל גולין על ידו. כלומר הכל אית בהו תרתי שבין שהוא ההורג או שהוא הנהרג. כל שיש יד ישראל באמצע בין שישראל נהרג או הורג. הרי יש כאן גלות להההורג. חוץ מעל ידי גר תושב. דלא מצינו ביה תרתי. שאע״פ שאם ישראל הרג לגר תושב גולה. מ״מ אם הוא הרג לישראל אינו גולה אלא נהרג. כך נראה בעיני. וס״ל להרמב״ם דהא דאמרינן בגמ׳ חוץ מעל ידי גר

תושב אלמא גר תושב נכרי הוא אימא סיפא גר תושב גולה וכו׳ אמר רב כהנא לא קשיא כאן בגר תושב שהרג גר תושב כאן בגר תושב שהרג ישראל. דדוקא נקט גר תושב שהרג ישראל אבל איפכא לא. דאי לאו הכי הכי הל״ל שאני סיפא דבר מיניה הוא דהשתא הוה משמע דכל היכא דלאו בר מיניה הוא בין שהוא ההורג בין שהוא הנהרג אין כאן גלות. אלא ודאי דישראל שהרג לגר תושב אין הכי נמי דמחייב גלות. ואני תמה על הכ״מ שבפ״ה מהלכות רוצח השיג על לשון הרמב״ם שם ישראל שהרג בשגגה את העבד או את הגר תושב גולה. והשגתו מלשון המשנה דתנן הכל גולין ע״י ישראל וכו׳ חוץ מע״י גר תושב הרי בהדיא שישראל אינו גולה ע״י גר תושב. ונ״ל שטעות סופר יש בכאן וצריך למחוק גר תושב עכ״ל. ובודאי שהשגתו זו לאו השגה היא שהוא הבין דרכה דמתני׳ דתנן חוץ מע״י גר תושב כשאר ע״י דתנינן שהמכוון ע״י זה שנהרג והכא הא מפקא לה הגמ׳ מכי הא דהא אמרי׳ כאן בגר תושב שהרג ישראל. דש״מ דהאי ע״י לאו כגוונא דאינך הוא. אבל למאי דפרישית ניחא לישנא דע״י וכ״ש שהרמב״ם בפירושו העתיק חוץ מגר תושב. וכן הוא בפירש״י שבמשנה ושבגמ׳. ובעל חכמת שלמה הגיה לגרוס כך והרי הראב״ד שהשיגו ג״כ להרמב״ם כמו שאכתוב בסמוך לא תפס עליו מן המשנה. והיינו טעמא דבגמ׳ מוכחת בידים מוכיחות דהאי ע״י לאו כאינך הוא דא״כ לשון כאן בגר תושב שהרג ישראל לא הוה ניחא ואי נמי גירסתו ג״כ מגר ולא ע״י. אבל מה שהשיגו הראב״ד הוא מדהוצרכו עבד וכותי מן הרבוי. אלמא גר תושב לא. ועוד כי יכה את רעהו כתיב (דברים י״ט). ע״כ.ובעיני שגם זו אינה השגה כלל דעבד וכותי מצריכין לרבויי שיהא גם הוא גולה כשהורג לישראל משא״כ גר תושב והכי דייק לישנא דגמ׳ הכל גולין ע״י ישראל לאתויי עבד וכותי. ש״מ דבהורג לישראל מרבינן להו. והא דתנו רבנן עבד וכותי גולה ולוקה ע״י ישראל וישראל גולה ולוקה ע״י כותי [ועבד] איכא למימר דסיפא משום לוקה איצטריך למתני׳. וכדמסיק כגון שהכהו הכאה שאין בהשיעור מיתה. וקמ״ל דלא מקשינן הכאה לקללה דבקללת עבד וכותי פטור. דכתיב (שמות כ״ב) בעמך לא תאור. בעושה מעשה עמך. ומלשון הכתוב רעהו לא קשיא דכיון דלענין ערי מקלט אשכחן דגר תושב חלוק מן הנכרי דנכרי שהרג לנכרי אין ערי מקלט קולטות לו. כדכתיב (במדבר ל״ה) ולבני ישראל תהיינה אבל לגר תושב קולטות כדכתיב (שם) ולגר ולתושב. הלכך אע״ג דאמעוט כשהרג הוא לישראל. מדכתיב והיו לכם דשמע מינה שהוא אינו גולה. מ״מ אין לנו למעט שיהא ג״כ הישראל שהרגו פטור מן הגלות. כיון דאשכחן שהם בכלל מצות ערי מקלט כשנהרג מגר תושב. וא״כ ה״ה כשנהרג מישראל. אלא דכשהוא הורג לישראל אמעוט מלכם. מכל הלין. דהשגותיו של הראב״ד אינן השגות כל שכן שהשגתו של הכ״מ מעיקרא לאו השגה היא. ודלשון הגמ׳ דלא נקטה אלא כאן בגר תושב שהרג לישראל דייקא כדעת הרמב״ם. ולפיכך אין למחוק מספרו של הרמב״ם כאשר כתב הכ״מ. וכ״ש שכן נמצא ג״כ בפירושו. מלבד ראה את זה מצאתי בספרי. שדרשו רעהו פרט לנכרי. רעהו פרט לגר. ומ״מ אי אפשר לתלות בשום פנים בטעות סופר מ״ש בשני חבורים שונים. אלא יש לנו לומר דדחי לה להא דספרי מקמי משמעות גמרא דידן:

וגר תושב אינו גולה אלא על ידי גר תושב. ועל ידו מיהא גולה דכתיב לבני ישראל ולגר ולתושב בתוכם תהיינה שש הערים [גמ׳]:

הסומא אינו גולה. כתב הר״ב דכתיב בלא ראות פרט לסומא. דמשמע כאן לא ראה. אבל רואה במקום אחר. פרט לסומא שאינו רואה בשום מקום. רש״י. והרמב״ם סוף פ״ו מהלכות רוצח יהיב טעמא מפני שהוא קרוב לאונס:

רבי מאיר אומר גולה. כתב הר״ב בלא ראות לרבות את הסומא. לאו דבלא ראות רבוייא הוא. אלא הכי מפרשינן בגמ׳ בלא ראות למעט. בבלי דעת למעט. הוי מיעוט אחר מיעוט. ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות. ורבי יהודה בבלי דעת פרט למתכוין הוא דאתא. ומפרשינן בגמ׳ דף ז׳ פרט למתכוין להרוג את הבהמה והרג את האדם. לנכרי והרג את ישראל. לנפל והרג בן קיימא. ונראה לי דהוא הדין לכל חינך נתכוין דתנן במשנה ב׳ פ״ט דסנהדרין. וכתבו התוס׳ דהכא. ורבי מאיר סבר פרט למתכוין וכו׳. שמעינן משגגה. ותרתי שמעינן מינה:

רבי יוסי בר יהודה. בגמ׳ מוקמינן רבי יוסי בריהודה היא. שמע מינה דלא גרס בהדיא בר יהודה. וכן משמע עוד בגמ׳ סוף פ״ק אמתני׳ ר״י אומר עד שיהו פי שני עדיו וכו׳. ומ״מ לא שלחתי יד להגיה כיון שהר״ב והרמב״ם העתיקו ר״י בר יהודה:

השונא. כתב הר״ב כל שלא דבר וכו׳ כדתנן במשנה ה׳ פרק ג׳ דסנהדרין:

מפני שהוא כמועד. כמותרה עליו ועובר על התראה דודאי לדעת הרגו. רש״י. ובגמ׳ והא לא אתרו ביה. והתראה בעינן. כדתנן ברפ״ה דסנהדרין. ומשני [ריב״י היא] דס״ל התראה לא נתנה אלא להבחין בין שוגג למזיד:

זה הכלל כל שהוא יכול לומר לדעת הרג וכו׳. בגמ׳ תניא כיצד אמר ר״ש יש שונא וכו׳. נפסק גולה נשמט אינו גולה פירש״י נפסק [החבל]. דומיא דנשמט הברזל מקתו [היא] דנשאר האגד בידו ונשמט דומיא דמן העץ המתבקע שאין נשאר בידו כלום:

לשלש שבעבר הירדן וכו׳. כתב הר״ב. ומ״ב עיר וכו׳. בגמ׳ דכתיב (במדבר ל״ה) ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר. ומסיים בה הרמב״ם פ״ח מה׳ רוצח כל הערים אשר תתנו ללוים ארבעים ושמנה עיר. הקישן הכתוב כולן זו לזו לקלוט. ע״כ. [*ובזה מתיישב דלא תקשה שאמר הכתוב (שם י״ח) בארצכם לא תנחל. וללוים אמר (שם) בתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה הואיל ולצורך ישראל הופרשו. וכ״כ הרמב״ן ז״ל שם בפי׳ החומש] ומ״ש הר״ב

אלא שאלו שש ערי מקלט בין נכנס וכו׳. גמ׳ לתרוצי דלא תנן אלא שש. והאיכא עוד מ״ב. והוה מצי למימר נמי דאיכא בינייהו פלוגתא דר״י ור״מ דסוף פרקין:

לא היו שלש שבעבר הירדן קולטות. ומפני מה הבדילם משה אמר מצוה שבאה לידי אקיימנה. גמ׳:

ומכוונות להן הדרכים. עיין בריש קדושין בלשון דרך:

שנאמר תכין לך הדרך. כתב הר״ב ומקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים. פירש רש״י בכל מקום שהיו שני דרכים מפוצלים. אחד פונה לעיר מקלט היה עץ תקוע באותו דרך וכתוב בו מקלט. גמ׳ מאי קרא תכין לך הדרך עשה הכנה לדרך:

ומוסרים לו שני תלמידי חכמים וכו׳ וידברו אליו. פי׳ הר״ב בשגגה בא מעשה זה לידו. בברייתא. והיינו דכתב הרמב״ם בפ״ה מה׳ רוצח כשמשיבין אותו מוסרים לו וכו׳ כדתנן לקמן ולא מפרש לה דכשמקדימין וכו׳ כדלקמן שמוסרין לו משום וכו׳ דאי בתחלת הניסה היאך יוכלו להחליט ולומר בשגגה. דלמא לא היא:

ר״מ אומר אף הוא מדבר וכו׳. כתב הר״ב אין ת״ח נזקקין וכו׳. וכ״כ הרמב״ם ולדבריהם ל״ג אף. והכי איתא בברייתא בגמ׳. ותו התם אמרו לו הרבה שליחות עושה. פירש״י דברים שאינם נעשים ע״י האדם. נעשים ומתקבלים ע״י הרבה שלוחים:

רבי יוסי בר׳ יהודה אומר וכו׳. כבר כתבתי במ״ו פ״ג דבכורים כמה מקומות שנשנה בל׳ פלוגתא וליכא דפליג. ומ״מ בכאן אפשר שרבינו הקדוש מחבר המשניות רומז בזה ששנאו בלשון פלוגתא שהוא עצמו חולק עליו בזה. וכדאיתא בברייתא בגמ׳. רבי אומר מעצמן הן גולין כסבורין הן אחד מזיד ואחד שוגג קולטות. והן אינן יודעין שבשוגג קולטות. במזיד אין קולטות. ועיין בפרק דלקמן משנה ט״ו ומ״ש שם:

בתחלה. תחלת משפטן של רוצחים ועיקרו. זהו. אחד שוגג ואחד מזיד וכו׳. ויליף טעמא מקרא (דברים י״ט) וכי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וקם עליו [והכהו נפש ומת ונס] וגו׳. משמע אם הרגו בכונה ינוס. וכתיב בתריה ושלחו זקני עירו וגו׳. ל׳ רש״י בגמ׳:

ובית דין שולחין ומביאין וכו׳. מי שנתחייב מיתה וכו׳. שנאמר (שם) ושלחו זקני עירו ולקחו אותו משם ונתנו אותו ביד גואל הדם ומת. מי שלא נתחייב מיתה וכו׳. שנאמר (במדבר ל״ה:כ״ה) והצילו העדה את הרוצח מיד גואל הדם. ברייתא בגמ׳:

ואחד שעבר ממשיחתו. כתב הר״ב שארעו קרי וכו׳ ומנו אחר תחתיו. וכ״פ הרמב״ם. ורש״י מסיים בה וכשנתרפא כהן חוזר לעבודתו ועבר זה ממשיחתו:

רבי יהודה אומר אף משוח מלחמה. כתב הר״ב דקרא אחרינא כתיב וכו׳ ורבנן כיון דלא כתיב הכהן הגדול לא דרשי ליה אלא חד מהנך הוא. גמ׳:

כדי שלא יתפללו על בניהם שימותו. כתב הר״ב והם פשעו כו׳. דאי לאו הכי. מאי אכפת בקללתם והכתיב כצפור לנוד כדרור לעוף כן קללת חנם לא תבא (משלי כ״ו ב׳). גמ׳:

משנגמר דינו מת כהן גדול ה״ז אינו גולה. כתב הר״ב דמשנגמר וכו׳ כאילו גלה. ותימא מאי סברא היא זו דהוי כאילו גלה משום שנגמר דינו. דבשלמא להחמיר עליו כדאשכחן בפרק בן סורר מ״ד אם משנגמר דינו ברח [ואח״כ] הקיף זקן התחתון דחייב ניחא. דאמרי׳ הואיל ונגמר דינו אין הקפת הזקן פוטרו מדינו שנתחייב בה. אבל לומר דגמר דינו בא להקל עליו זו אינה סברא כלל. ובגמ׳ אמרי׳ בטעמא דאינו גולה. דמיתת כהן מכפרה. ופירשו התוס׳ שהרי אילו גלה יום אחד ומת כהן גדול [הוא] חוזר. ואילו לא מת אפילו שהה כמה שנים אינו חוזר. ש״מ דמיתת כהן מכפרת מגלות. ע״כ. והוי ק״ו. ומה מי שגלה כבר יצא עכשיו. מי שלא גלה. אינו דין שלא יגלה:

אם עד שלא נגמר דינו כו׳. חוזר במיתתו של שני. דאמר קרא (במדבר ל״ה) וישב בה עד מות כ״ג אשר משח אותו בשמן הקדש. וכי הוא מושחו אלא זה שנמשח בימיו [משנעשה זה רוצח]. [רש״י] מאי הו״ל למעבד [למה נענש מאחר דלא הוה כ״ג כשהרג זה] הו״ל לבקש רחמים שיגמר דינו לזכות ולא ביקש [גמ׳] והלכך ליכא לאוקמי קרא לאחר שנגמר דינו. דהוה קשה מאי הול״ל למעבד:

ההורג כהן גדול וכ״ג שהרג. ובתרווייהו לא היה שם כ״ג אחר. הרמב״ם פרק ז׳ מהלכות רוצח:

אינו יוצא משם לעולם. עד מות כהן הגדול ואם יצא התיר עצמו למיתה. כדתנן בסמוך רוצח שיצא וכו׳. הרמב״ם שם:

כך תחומה קולט. כדתניא וישב בה [בה] ולא בתחומה ישיבה אמרה תורה דלא. הא קליטה מקלטה. ועיין בגמ׳:

רבי יוסי הגלילי אומר מצוה ביד גואל הדם. דכתיב (שם) ורצח גואל הדם. ולא כתיב אם רצח. ור״ע אומר רשות ביד גואל הדם. מי כתיב ירצח. גמ׳:

וכל אדם אין חייבין עליו. ה״ג בכל הנוסחאות. וכן העתיקה הרמב״ם בפ״ה מהלכות רוצח. ובספר חכמת שלמה נמחק אין. ונראה משום דקשיא ליה דהיינו רשות. היינו אין חייבין והוה ליה לתנא לכללינהו ולמתני רשות ביד גואל הדם. וביד כל אדם. וי״ל דכלפי דקרא נקט לגואל הדם בהדיא. שנאמר ורצח גואל הדם. הלכך אר״ע רשות בידו. כלומר שהתורה נתנה רשות לגואל הדם דבפירוש אתמר בכתוב. ומכללא נמי שמעינן דכל אדם אם הרגו. אין

חייבין עליו. שנאמר אין לו דם. ועיין מ״ש במ״ב פרק בתרא דביצה. ומ״ש הר״ב וה״מ שיצא מזיד. אבל יצא שוגג כל אדם שהרגו נהרג עליו. מפרש טעמא בגמ׳ שלא יהא סופו חמור מתחילתו. מה תחילתו [הרציחה] במזיד נהרג בשוגג גולה. אף סופו [צאתו חוץ לתחום] במזיד נהרג. בשוגג גולה:

הכל הולך אחר הנוף. כתב הר״ב בגמ׳ מפרש דאף אחר הנוף קאמר וכו׳ ושדינן נופו בתר עיקרו ואי עיקרו בחוץ וכו׳ דשדינן עיקרו בתר נופו. ומשום דבכולי גמ׳ שדינן נוף בתר עיקר. אצטריך הכא למימר דלענין מקלט זמנין דשדינן עיקר בתר נוף לחומרא. רש״י [סוף דף י״ב]:

הרג באותה העיר. רוצח שגלה לעיר מקלט. וחזר והרג באותה העיר בשוגג. גולה משכנה לשכונה בתוך העיר. כי מן העיר אינו רשאי לצאת מפני רציחה ראשונה. רש״י. ובגמ׳ מאי קרא. כי בעיר מקלטו ישב (שם) [וקרא יתירה הוא דמצי למכתב כי ישב שם] עיר שקלטתו כבר:

ובן לוי. שהוא מיושבי העיר והרג בשוגג גולה מעיר לעיר. שהוא רשאי לצאת מן העיר שלא גלה שם. רש״י:

כיוצא בו. בעל ח״ש הגיה דאינו מן המשנה. אלא שהוא סוף מימרא שכתבתי לעיל עיר שקלטתו כבר. וגם שם לישנא יתירא הוא. וטפי ניחא למימר דמן המשנה הוא. ודתנא מסרך סריך בלישנא דמ״ח בפרק בתרא דשביעית דהתם קאי אדלעיל מיניה המחזיר חוב בשביעית וכו׳. *)אמר לו אעפ״כ וכו׳. ועיין בסוף פרק קמא דדמאי [ד״ה הא]. ומ״ש שם. וכן מה שכתבתי בסוף ב״ב [מ״ז ד״ה וכן]. ומיהו יש ספרים דל״ג לה הכא:

שנאמר וזה דבר הרוצח. כלומר דבור בעלמא וכו׳. כמ״ש הר״ב שם במסכת שביעית:

מעלים היו שכר וכו׳. כתב הר״ב בארבעים ושנים עיר וכו׳ אבל בשש ערי מקלט כ״ע מודו וכו׳ דכתיב (במדבר ל״ה:י״ב) והיו לכם הערים למקלט לכם לכל צרכיכם. אבל ארבעים ושנים עיר דכתיב (שם) ועליהם תתנו. לא אתא אלא לאקושינהו לקליטה. גמ׳:

רבי מאיר אומר לא היו מעלים להם שכר. דסבר עליהם תתנו כי הנך. מה הנך לכל צרכיכם. אף הני נמי לכל צרכיכם. גמ׳:

וחוזר לשררה שהיה בה. אם היה נשיא או ראש בית אב חוזר לגדולתו כשישוב לעירו במיתת כ״ג. רש״י. וטעמא דר״מ אכתוב לקמן:

רבי יהודה אומר לא היה חוזר וכו׳. כתב הר״ב דכתיב ושב אל משפחתו וכו׳ האי קרא בעבד עברי כתיב וביה פליגי ר״י ור״מ בברייתא בגמ׳. אלא דמסיימינן בה וכן בגולה ומפרשינן כדתניא ישוב הרוצח אל ארץ אחוזתו (שם) לארץ אחוזתו הוא שב. ואינו שב למה שהחזיקו אבותיו. דברי ר׳ יהודה. ר״מ אומר אף הוא שב למה שהחזיקו אבותיו גמר שיבה שיבה מהתם. פירוש דהתם בעבד עברי דייק ר״מ. ואל אחוזת אבותיו ישוב כאבותיו. שאף הוא שב למה שהחזיקו אבותיו [דמסתמא השררה משל אבותיו החזיק בה. דהכי קיי״ל לכל שררה שבקרב ישראל שהזוכה לה זוכה לעצמו ולזרעו כדילפינן בספרי פ׳ שופטים בפ׳ המלך מבקרב ישראל. ופסקה הרמב״ם בפ״ד מהלכות כלי המקדש] וישוב דסיפא דההוא קרא דעבד עברי יתירא הוא. דמצי למכתב ושב אל משפחתו ואל אחוזת אבותיו ולשתוק. אלא מופנה הוא לדון הימנו גז״ש לרוצח נאמר כאן ישוב ונאמר להלן ישוב הרוצח. ומ״ש הר״ב ואין הלכה כר׳ יהודה. תימה דקיי״ל ר״מ ור׳ יהודה הלכה כר״י וכמו שפסק ג״כ בפלוגתא דרישא. וכ״כ הרמב״ם בפירושו והלכה כר״י בשני המאמרים וכ״פ בחבורו [סוף] פ״ז מהלכות רוצח. ואין כדאי לומר שהכריע דהלכה כר״מ. משום דלישנא דואל אחוזת אבותיו ישוב. דייק טפי כר׳ מאיר:

ג ואלו הן הלוקין. אית דוכתי דתנא ואלו כמו בריש פ״ט דסנהדרין. ובריש פ״ב דפאה. ובירושלמי הכא ובסנהדרין ל״ג בוי״ו:

הבא על אחותו וכו׳. כתב הר״ב תנא חייבי כריתות לאשמעינן דיש מלקות בחייבי כריתות [פירוש אם התרו בהן משום מלקות] שאם עשו תשובה ב״ד של מעלה מוחלין להן אבל חייבי מיתות ב״ד אינן בכלל מלקות ארבעים שאם עשו תשובה אין ב״ד של מטה מוחלין להם את המיתה. וכתיב (דברים כ״ה:ב׳) כדי רשעתו משום רשעה אחת אתה מחייבו. ואי אתה מחייבו משום שתי רשעיות. אבל חייבי כריתות כיון דאי עביד תשובה מוחלין לו ב״ד של מעלה הלכך קא לקי. ואע״ג דהשתא מיהת לא עביד תשובה ואכתי עונש כרת עליו. ונמצא אתה מענישו שתי רשעיות. לא פסיקא מלתא לכרת הואיל והוא תלוי בתשובה. הכי מסיק רבינא בגמ׳ [*ועמ״ש במ״ט בד״ה וי״ט וכו׳]:

ועל אחות אשתו ועל אשת אחיו. וכך נשנו עוד בריש מסכת כריתות. ותמהני דכולן נשנו בכאן כסדרן בפ׳ אחרי [מות]. חוץ מאלו השתים דאשת אחיו כתוב קודם לאחות אשתו:

ונתינה. כתב הר״ב נתינה מן הגבעונים היא ומלקות דידה מלא תתחתן. כבר כתבתי במשנת י״ח דבר בפ״ק דשבת דזו היא שיטת התוס׳ דלא תתחתן דוקא בשבעה עממים ולאחר שנתגיירו והיינו נתינה שלא נתגיירו זולתן וכמ״ש בהדיא הרמב״ם סוף פרק י״ב מהלכות אס״ב אלא לדידהו כשבועלה בגיותה עובר בלא תקח. ולשיטת הרמב״ם כל הנכרים שוים בדרך חיתון נאסרו משום לא תתחתן וכשנתגיירו הכל מותרין. חוץ ממצרי ואדומי עמוני ומואבי. אבל שבעת עממין מותרין לבא בקהל כמו שאר האומות אלא שיהושע גזר עליהן בזמן שהמקדש קיים ובא דוד וגזר עליהם לעולם. כמפורש בדבריו סוף פרק י״ב מהלכות אסורי ביאה. וכתב שם המגיד דלדעתו בכ״מ שהזכירו נתינה אצל ממזרת. הוא אגב גררא. דומיא דחלוצה אצל גרושה. ע״כ. ועיין בסמוך. ואין להשיב על שיטת התוספת אמאי לא חשיב נמי לאו דבגיותן. דכבר כתב הר״ב דתנא ושייר. ודתנן נתינה דבשאר דוכתי רגיל לשנות ממזרת ונתינה. תני לה נמי הכא בהדה. ויש עוד חלוקי דעות בשיטת התוספות. דלנ״י שכתבתי במשנה ג׳ פ״ט דיבמות [ד״ה וחלוצה]. אף

בניהם אסורים עולמית כמו ממזרים. והמגיד כתב דלא אסרה תורה אלא אותן שנתגיירו. אבל בניהם שנולדו אחר גרותן מותרין גמורין דבר תורה שלא מנה בהם התורה דורות לאסור. ובא יהושע ודוד וגזרו עליהן. ע״כ. וכ״כ הר״ן ריש פ״ג דכתובות. ובזה אין הכרע בדברי הר״ב ועיין במ״ח פ׳ קמא דעבודה זרה:

גרושה וחלוצה וכו׳. כתב הר״ב שחלוצה אינה כתובהאלא מרבוייא מייתינן לה וכו׳ וכ״כ רש״י ומשמע לפירושם דבחלוצהלחודה איכא מלקות דאורייתא. אלא דמשום שני שמות אין לחייבם כשהם ביחד. וכבר כתבתי בפ״ט דיבמות מ״ג דחלוצה לא מתסרא כלל מדאורייתא. וע״ש. וכ״כ התוס׳ דהכא [ד״ה גרושה]:

הטמא שאכל את הקדש וכו׳. מכאן ולהלן לא יכולתי לעמוד על סדרן של הלאוין. למה סדרן התנא על זה הסדר שלא ככתוב ומצאנו כיוצא בזה לבעלי הפיוט באזהרות שיסדו לחג השבועות. שלא שמרו שום סדר קדימה ואיחור. ובריש כריתות שנויין ג״כ כסדר דהכא:

הטמא שאכל את הקדש וכו׳. ואזהרתיה מבכל קודש לא תגע ואל המקדש לא תבא (ויקרא י״ב) ולא תגע אזהרה לאוכל דמקיש קדש למקדש. מה מקדש*) [יש באזהרתו] נטילת נשמה. שהבא אל המקדש [והוא] טמא בכרת. אף אזהרת קדש. דבר שיש בו נטילת נשמה. והיינו אכילה שענש עליה כרת דאילו בנגיעה ליכא כרת. כדתניא בגמ׳:

והאוכל חלב ודם. כדכתיב (שם ז׳) כל חלב וגו׳ לא תאכלו. וכל דם לא תאכלו. בפרשת צו:

נותר. כתיב ביה (שמות כ״ט) ושרפת את הנותר באש לא יאכל כי קדש הוא ואזהרת פיגול נמי מהכא מדכתיב כי קדש הוא כלומר מפני שהוא קדש שנפסל. למדנו מכאן כל שבקדש פסול. בא הכתוב ליתן ל״ת על אכילתו. אזהרת טמא. והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל (ויקרא י״ז):

השוחט קדשים בחוץ. או מעלה קדשים בחוץ. אזהרת מעלה השמר לך פן תעלה (דברים י״ב) [וכ״מ שנאמר השמר פן. אינו אלא ל״ת] [*כשהוא כתוב על ל״ת. אבל כשכתוב אעשה. הוה נמי רק עשה. וכמ״ש פרק קמא דכריתות מ״ח בסד״ה והפסח וכו׳] אזהרת שוחט ילפינן בזבחים פרק השוחט והמעלה (זבחים דף ק״ו) איכא דיליף מולא יזבחו עוד וגו׳ (ויקרא י״ז) ואיכא דיליף לה מגז״ש דהבאה הבאה. שוחט ממעלה. רש״י:

והאוכל חמץ בפסח. שנאמר (שמות י״ג) ולא יאכל חמץ:

והאוכל והעושה מלאכה ביה״כ. מלאכה בהדיא כתיב (ויקרא כ״ג:כ״ח) וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה. והאכילה ילפי׳ בפרק בתרא דיומא [דף פ״א] איכא דיליף מג״ש דעינוי עינוי. נאמר כאן עינוי ונא׳ להלן עינוי פירש״י על דבר אשר עינה את אשת רעהו (דברים כ״ב:כ״ד) מה להלן לא ענש אלא א״כ הזהיר אף כאן לא ענש אא״כ הזהיר. ואיכא דיליף שבת שבתון. משבת בראשית מה להלן וכו׳. ואיכא דאמרי ג״ש לא צריכא דהיא גופה שבת איקרי והו״ל כי שבת לעונש ואזהרה:

והמפטם את השמן. אזהרתו ובמתכונתו לא תעשו כמוהו (שמות ל׳). רש״י. ולשון מפטם כתב בערוך רוקח מרקחת מעשה רקח תרגום ירושלמי מפטם. איש בריא. גבר פטים. ע״כ. ועוד מצינו כלי נקרא פטום במ״ז פ״ג דר״ה. וכן בקטרת [אזהרתו]. במתכונתה לא תעשו לכם (שם). רש״י:

והסך בשמן המשחה. דכתיב (שם) על בשר אדם לא ייסך. רש״י. ומ״ש הר״ב שעשה מרע״ה. וכ״פ רש״י. הכי ילפינן בפ׳ קמא דכריתות דף ה׳ מדכתיב (שם) ואשר יתן ממנו מאותו של משה. ועוד תניא התם שמעולם לא נעשה שמן אחר. ולא עוד אלא שכולו קיים לעתיד לבא. שנאמר (שם) שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם:

והאוכל נבלות. שנאמר (דברים י״ד:כ״א) לא תאכלו כל נבלה. וטרפות. שנאמר (שמות כ״ב:ל׳) ובשר בשדה טרפה לא תאכלו:

שקצים ורמשים. וכן הלשון במ״ג פ״ז דשביעית. ונ״ל דבשקצים נכלל דג טמא. וכן שרץ המים והוא הבריות שבמים שאינן בצורת דג טהור ולא בצורת דג טמא. כגון כלב המים והצפרדעים וכיוצא בהן. ועל כולם הוא אומר (ויקרא י״א:י״א) ושקץ יהיו לכם מבשרם לא תאכלו. ועוף טמא שנאמר (שם) ואת אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו. ושרץ העוף. שנאמר (שם) כל שרץ העוף ההולך על ארבע שקץ הוא. ואיזה שרץ העוף. כגון זבוב או יתוש או דבורה וכיוצא בהן ונכלל בלאו אל תשקצו וגו׳ בכל השרץ. ושרץ הארץ שנאמר וכל השרץ השורץ על הארץ שקץ הוא לא יאכל. ואיזה שרץ הארץ כגון החולד. והצב. נחשים. ועקרבים. וחפשים. ונדל. וכיוצא בהן. ויתכן לומר שהחכמים כוללים ג״כ בלשון שקצים בהמה טמאה וחיה טמאה אע״פ שבל׳ תורה לא נמצא שנקראו שקץ. החכמים הרחיבו לשונם ולכל הטמאים לאכול. בשם שקצים יקראו. והרי אמרו לשון תורה לחוד. ולשון חכמים לחוד. וכמ״ש במשנה ב׳ פרק י״א דחולין. ומיהו לא בכ״מ. דבריש פ״ח דבכורות. ופ״ק דכריתות ובפ״ג דנדה. דתנן בהמה וחיה בפני עצמם. ואינם כלולים בשקצים [אע״ג] דבהמה וחיה דהתם טמאה נמי במשמע. ורמשים נאמר (שם) ולא תטמאו את נפשותיכם בכל השרץ הרומש על הארץ. והן המינין הנבראים באשפות ובגופי הנבלות. כגון רמה ותולעה וכיוצא בהן שאינן נבראים מזכר ונקבה אלא מן הגללים שהסריחו וכיוצא בהן. ובכלל הלאו הזה המינין הנבראים בפירות ובמאכלות. אם פרשו ויצאו לארץ אע״פ שחזרו לתוך האוכל שנאמר בכל השרץ:

ומעשר ראשון וכו׳. פירש הר״ב דכתיב ונחשב לכם תרומתכם וגו׳ ובתרומת מעשר כתיב בסוף פרשה קרח:

ומעשר שני שלא נפדה. פירש הר״ב מעשר שני שנטמא וכו׳ עיין בפירוש הר״ב במשנה דלקמן. דהכא דוקא בנטמא. ומ״ש הר״ב והאוכלו בירושלים וכו׳. פירש הרמב״ם במשנה דלקמן שאינו חייב מלקות על אכילת מעשר שני בטומאה עד שיאכלנו בירושלים דאמר רחמנא בבכור שנפל בו מום. בשעריך תאכלנו. ואמרו בכאן לא תוכל לאכול בשעריך. ובאה הקבלה ג״כ בזה [התוספתא] לא תוכל לאכול בירושלים כבשעריך. כלומר לא תוכל לאכול מעשר בטומאה בירושלים כמו שתאכל בכור בטומאה בשערוך ע״כ. ומ״ש הר״ב ואזהרתיה מלא בערתי ממנו בטמא וכ״כ הרמב״ם בפירושו. גם במנין המצות. ותימא דמאי אזהרה שייך במה שהוא עצמו אומר ומתודה שלא עשה כן. ודלמא לא הוזהר עליו בלאו אלא מכלל עשה. והוי עשה. ובגמ׳ דף י״ט תניא ר״ש אומר לא בערתי וכו׳ בין שאני וכו׳ עד והוא טמא והיכן מוזהר על אכילה דכתיב (דברים י״ב:י״ז) לא תוכל לאכול בשעריך וגו׳ ולהלן הוא אומר (שם ט״ו) בשעריך תאכלנו הטמא והטהור בבכור בעל מום שאוכלים בקערה אחת ואין חוששים. והרי טמא בטומאת הגוף אוכל ומטמא בשר בנגיעה והטהור אוכלו הרי טומאת עצמו וקאמר רחמנא האי טמא דשרי לך גבי בכור. הכא לא תיכול:

אף חטה אחת כברייתה. הקשו התוס׳ בפ״ז דחולין דף צ״ו דא״כ תרומה היאך עולה בק״א הא אמרי׳ גבי גיד הנשה [שם משנה ה׳] דבריה לא בטלה. וכ״ת דהתם היינו טעמא דכשנולד נולד האיסור עמו. כמו גיד שרצים ואבר מן החי ועופות טמאים. אבל תרומה מותר עד שימרח אכתי ערלה וכלאי הכרם לא ליבטלו. ע״כ. ומ״ש הר״ב ולית הלכתא כר״ש דלא קרינן בריה אלא בריה שיש לה נשמה בלבד וכ״כ הרמב״ם והכי איתא במסקנא דבגמ׳. דרבנן בריית נשמה חשיבא. דחטה לא חשיבא אבל התוס׳ דחולין הקשו דהא גיד הנשה שם משנה ג׳ תנן דאכלו אפי׳ אין בו כזית חייב. וטעמא משום דבריה הוא. וכדכתב שם הר״ב. ותירצו דרבנן לדברי ר״ש קאמרי לדידן כל דפריש הכתוב. לא תאכל גיד. לא תאכל עוף טמא. כאילו פירש בין גדול בין קטן. דכילהו מקרי גיד ועוף. ובלבד שיהיו שלמים. וכן בטבל. אי הוה כתב לא תאכל חטה של טבל. הוה חשיב בריה. אלא לדידך דחשבת חטה בריה אלמא לית לך טעמא משום דמפרש. מ״מ לא דמי לנמלה. דלנמלה איכא נשמה. ע״כ:

האוכל בכורים וכו׳. כתב הר״ב אם אכלם אחר שראו פני ירושלים. עמ״ש הר״ב לקמן בטעם מעשר שני:

חוץ לקלעים. עיין בפירוש הר״ב משנה ג׳ פ״ה דזבחים:

המותיר וכו׳ אינו לוקה. כתב הר״ב דכתיב לא תותירו וגו׳ והנותר וגו׳ קיים עשה שבה. ועיין בפירוש הר״ב סוף משנה דלקמן. ובספרי פרשת תצא לא תחסום שור [דסמיך לפרשת מלקות] מה חסימה מיוחדת שאין בה קום ועשה. והרי הוא לוקה. כך כל מצות לא תעשה שאין בה קום ועשה הרי הוא לוקה. ר״ש אומר והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע. צדקהו כדי שלא ילקה. ומ״ש הר״ב דלאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו. עיין בפירושו לריש מס׳ תמורה ומ״ש שם בס״ד:

הקורח קרחה. כתב הר״ב משום דמחייב על כל קרחה וקרחה וכו׳ כדילפינן מדכתיב קרחה יתירה דהוה מצי למכתב לא יקרחו בראשם. וכתב הרא״ש והא דלא תנא בהדיא במתני׳ משום דלא מתני ליה קרח קרחה אחת על חמשה [מתים] משום דבשריטה מרבה ליה מלנפש. ובקרחה ליכא ריבויא. ע״כ. ומ״ש הר״ב משא״כ באוכל חלב וחלב וכו׳. ודתנן במשנה ב׳ והאוכל חלב. טעמא משום דאוכל חייב כרת. ותננהו לחייבי כריתות מהטעם שכתב הר״ב בריש פירקין:

והמקיף פאת ראשו. פירש הר״ב משוה צדעיו לאחורי אזנו ופדחתו. אחורי אזנו אין שיער כלום וכך במצחו אין שיער כלום אבל בצדעיו שבאמצע יש שיער. ואם הוא משוה ונוטל כל השיער שבצדעיו למידת אחורי אזנו ופדחתו זהו מקיף סוף הראש. לשון ר׳ יהודה ברבי נתן תלמיד רש״י ז״ל:

והשורט שריטה אחת על המת חייב. הכא לאו דוקא נקט שריטה אתת. אלא משום דבעי לפלוגי לקמיה בין שריטה אחת לשתי שרטות נקיט ליה נמי [הכא]. וכמדומה דלא גרסי׳ ליה: ריב״ן הנ״ל:

שרט שריטה אחת על חמשה מתים וכו׳. [כתב הר״ב] דכתיב ושרט לנפש לא תתנו דמצי למכתב לנפש לא תשרטו. לשון אחר מרבויא דוי״ו. ריב״ן. ודמרבינן מלנפש לחייב על כל נפש ונפש. נראה לי מדלא כתיב למת כדכתיב גבי קרחה. וכתיב לנפש. אע״ג דענינו לנפש המת אלא משום הכי אפקיה בלשון נפש לחייבו על כל נפש ונפש אפי׳ לא שרט על כולן אלא שריטה אחת:

על הראש שתים. דשתי פאות יש לו לראש שהראש בשתי חתיכות. מקום שער חתיכה אחת. ומקום הפנים והזקן חתיכה אחת. ומתחברות זו עם זו בצד האוזן מלפניו מקום שלועזין טנפל״א [בלשון אשכנז שלא״ף] ושם נקרא פאה. ששם סוף הראש מקום חבור הפרקים. ונמצא שיש לו שתי פאות. צדעא מכאן וצדעא מכאן. וחייב עליהן שתים אפילו נטלן בבת אחת בשתי ידיו. ואע״ג דחד התראה קא מתרה ליה אל תקיף. דזיל הכא איכא פאה. וזיל הכא פאה איכא. ריב״ן. וכתב עוד לתת טעם למה. ולשונו דחוק מאד. והתוס׳ בריש מסכת שבועות דף ג׳ כתבו ואע״ג דהתם מצרכי קרא לחייב על כל קרחה וקרחה ועל כל שריטה ושריטה הכא לא צריך קרא דפאות מחלקות. ור׳ אליעזר [דפליג בסיפא] לית ליה [מחלקות]. ע״כ. ובעיני נראה דהיינו טעמא

משום דלא חייבו רחמנא אלא למת. ולפיכך הוה אמינא דכל של מת אפילו הרבה אחת הוא. וכן אחת אפי׳ לכמה מתים ליכא אלא חדא וכדאין הכי נמי בקרחה אחת על כמה מתים משום דליכא רבויא אבל בפאה דלא תליא רחמנא בשום דבר אחר אלא הקפה בעצמה קאסר. הלכך ודאי כל פאה שיש לו. והוא מגלחה. דחייב עלה. כך נ״ל:

ועל הזקן שתים מכאן וכו׳. ל׳ הר״ב מקום חבור הסנטר וכו׳ הרי חמש. לחי העליון וכו׳. כדי להסביר הענין יפה העתיק שתי לשונות ושניהם לדבר אחד נתכונו. הל׳ הראשון עד הרי חמש. הוא מדברי הר״ן שכתב כן בשם רש״י ז״ל. והלשון דמלחי העליון עד וסוף הזקן. הוא מהרמב״ם בפירושו ובחבורו פי״ב מה׳ ע״ז. וסנטר. פירש התשבי בל׳ אשכנז קי״ן:

עד שיטלנו בתער. כתב הר״ב אפאת זקן וכו׳. דכתיב ביה גלוח והשחתה. אבל במספרים מותר דלית בהו השחתה שהרי ניכר שם השיער. הר״ן:

רהיטני. כתב הר״ב הוא מעצד וכו׳ כלי שבו מחליק וכו׳. וכן פירש בסוף מסכת ב״ק. אבל בפי״ב דשבת פירש דמעצד הוא קופיץ קטן. וזה לא יתכן לפרש בכאן. ובפרק י״ג דכלים מ״ד מפרש שהמעצד הוא שמנסר בו הנסרים. ומה שהוא מחליק בו נקרא מפסלת. והר״ן פירש רהיטני הוא דוגמת המלקט. על שם שהוא רץ בגלוחו וקל. נקרא כך. כדמתרגם וירץ ורהט:

חייב. דהני נמי עושין השחתה. ודרך לגלח בהן. ועביד בהו השחתה וגלוח. ות״ק ס״ל אע״ג דמשחיתים אין דרך לגלח בהן. גמ׳ [דף כ״א]:

עד שיכתוב שם השם. כלומר על אותה שריטה [יכתוב] את השם. הר״ן. וקריאת מלת שם בקמ״ץ:

אינו חייב אלא אחת. כתב הר״ב על מה ששתה תוך כדי דבור של התראה. כדאשכחן בהתראת מיתת ב״ד כמו שפסק הרמב״ם [ריש] פי״ב מהלכות סנהדרין. שצריך שיעבור ויעשה תכף להתראה בתוך כדי דבור. אבל אחר כדי דבור צריך התראה אחרת. ובפט״זה צריך דרישה וחקירה בדיני מכות כדרך שעושים בדיני נפשות. וזו היא אחת מן הדרישות כמ״ש בפרק י״ב. ועוד כתב שם בריש פרק ט״ז אע״פ שמלקות היא בשלשה במקום מיתה היא עומדת. ע״כ. והוצרך הר״ב לפרש זה בכאן כדי שלא נטעה בלשון המשנה. דתנן נזיר שהוא שותה ביין כל היום אינו חייב אלא אחת. דאחת מיהא מחייב על איזה שתיה שתהיה בכל אותו היום. קמ״ל דלא מחייב אלא על אותה שהיא תוך כדי דבור. ומתני׳ הא קמ״ל שאפי׳ לא הפסיק מלשתות ושתה כל היום בלא הפסק. אינו חייב אלא אחת. אבל כשהתחיל לשתות. בתוך כדי דבור דהתראה היתה. ועמ״ש במשנה ד פ״ו דנזיר. ומ״ש הר״ב ואם היה לפניו כלי וכו׳. כך כתב הרמב״ם בפירושו בשם ירושלמי. ובחבורו פ׳ ה׳ מהלכות נזירות לא העתיקו כלל. ופירוש תוך כדי דבור. כתב הר״ב ברפ״ג דנזיר:

אמרו לו אל תטמא וכו׳ חויב על כל אחת ואחת. כשפירש וחזר ונגע או נשא והאהיל. ואיכא מאן דאמר אפי׳ כשפירש אינו חייב אלא בטומאה וביאת אהל שהם שני שמות בגמ׳ פרק ו׳ דנזיר דף מ״ב. וכ״ה מחלוקת בין הרמב״ם והראב״ד פרק ה׳ מהלכות נזירות. והשתא בחדא מהני גווני הוי דומיא דאינך. דשתיה קא מתהני בכל פעם שישתה. וכן גלוח. הוא מגלח שער בכל פעם:

היה לבוש בכלאים. אחד מן השוק ולא נזיר. ריב״ן:

והוא פושט ולובש. כתב הר״ב ובגמ׳ קאמר דאינו פושט אלא שהה וכו׳. ולא דפירוש הראשון מדנפשיה הוא דמנא ליה לפרושי ולא פושט לגמרי וכו׳ אלא פירוש הראשון נמי איתא בגמ׳ עיולי ואפוקי. אלא משום דפירוש הראשון קרוב יותר למשמעות המשנה. כתבו בסתם. והדר קאמר דבגמ׳ מפרש יותר דאפי׳ אינו פושט אלא ששהה וכו׳. וכתב הכ״מ בסוף הל׳ כלאים ויש לתמוה מאחר שאינו עושה מעשה בכל פעם למה יתחייב על כל התראה והתראה. וצריך לומר שמאחר שהיה בידו לתקן להסיר האיסור מעליו בכל פעם שמתרין בו חשיב כלובש וכ״כ הריטב״א בשם התוס׳. וכתב שהביאו ראיות לדבר. עכ״ל הכ״מ. והר״ן כתב חייב על כל אחת ואחת. דאף על פי שאינו עושה מעשה. כיון שמתחלה עשה מעשה כשלבש. ועתה שוהה כדי לפשוט וללבוש. חשיב מעשה כיון שהתרו בו על כל שהייה ושהייה:

יש חורש וכו׳ וחייב עליו משום שמנה לאוין. בגמרא פרכינן טובא דמצי למחשבינהו נמי ואפריך דלא משני מידי. וצריך לומר דתנא ושייר. עיין בתוס׳ בדבור המתחיל מתקיף לה וכו׳. וכתב הרמב״ם וזה לשונו אין בכל אלה אסור חל על אסור. אבל הם אסורים הרבה נכפלו בזמן אחד. ולפיכך אינו מן הנמנע שיצטרפו אל אלו הלאוין זולתן הרבה [באותו הזמן בעצמו]. ע״כ:

והן מוקדשין. פירש הר״ב שור קדשי מזבח וכו׳ ואית ביה לאו דלא תעבוד בבכור שורך. ולמדנו על כל הקדשים שהם אסורים בעבודה. הרמב״ם. ותימה דהשתא מאי דחקינן בחמור משום מעילה כדפירש הר״ב. וכפירוש ריב״ן. תיפוק ליה דבשור גופיה איכא נמי משום מעילה. כגון שהוא קדשי קדשים דמועלין בהן משהוקדש. וכדתנן בפרק ב׳ דמעילה. ומצאתי בתוספות פרק ג׳ דפסחים דף מ״ז שהקשו כך על פירש״י דמפרש התם כפירוש הר״ב. ופירשו דלא חשיב לאו דמעילה דלא חשיב אלא הנך לאוין דלקי עלייהו אחרישה כל שהוא. אבל אלאו דמעילה לא לקי עד שיחרוש בשוה

פרוטה. וכלאי הכרם חשיב לתרי לאוין. [כפירוש הרמב״ם] וכן משמע בפירוש. מדלא קתני כלאי הכרם אלא כלאים בכרם. ע״כ. [*וכן מסקי בכאן בסוף דבור המתחיל החורש וכו׳]. ומ״ש הר״ב ונפקא לן חט חט וכו׳ עיין בפירושו משנה ב׳:

בכלאים בכרם. כתב הר״ב על ידי שחורש מחפה חטה ושעורה וחרצן. עיין סוף פרק קמא ורפ״ח דכלאים. ומ״ש הר״ב בשם הרמב״ם דחשיב נמי כלאי זרעים. כבר הקשו התוס׳ בפסחים על פירש״י אמאי לא חשיב נמי כלאי זרעים. ובגמרא פרכינן טובא דליחשב נמי ולא פרכינן להא. ומ״ש הר״ב דהרמב״ם לא חשיב מוקדשים אלא לאו אחד. וז״ל הרמב״ם יהיה החמור הקדש כשהקדישו לבדק הבית וכבר ידעת לשון המקרא לא תעבוד בבכור שורך וגו׳ ולמדנו על כל הקדשים שהם אסורים בעבודה. ולפיכך הוא חייב משום עבודה במוקדשים וכו׳. ומלקות אחת משום עבודה. ע״כ. ואל תטעה בלשונו דמחייב על בדק הבית משום עבודה דודאי דאין ללמוד קדשי בדק הבית מקדשי מזבח. וכ״כ בהדיא בחבורו סוף פ״א מהלכות מעילה. ועוד תיפוק ליה משום שור דחייב משום עבודה. אלא לישנא דמתני׳ דתנן והן מוקדשין. דמשמע תרווייהו. קאתי לפרושי היכי משכחת להו. אבל לא דצריך שיהא גם חמור קודש. דבלאו הכי משכחת עבודה בשור. ולאו דוקא תנן דשניהם מוקדשים. וז״ל התוס׳ דהכא. ויכול להיות שהוא חולין. והן מוקדשים בשור וחמור לאו דוקא. דליכא מוקדשים אלא בשור. ע״כ:

ובשביעית. כתב הר״ב שבת לה׳ שדך לא תזרע. וחורש תולדה דזורע כגון חורש לכסות את הזריעה. רש״י פרק ג׳ דפסחים [דף מ״ז ע״ב]:

ויום טוב. ושבת לא תנא משום דלאו שניתן לאזהרת מיתת ב״ד הוא דאין לוקין עליו. רש״י שם. וטעמא פי׳ בפרקין דף י״ג לפי שלא ניתן לאו זה לאזהרת עונש מלקות כשאר לאוין. שהרי הוצרך להזהירו. שאל״כ לא היה יכול לחייבו מיתה. [*ועמ״ש בריש פרקין [ד״ה הבא]]:

אף לא הנזיר. לשון הר״ב אף כהן ונזיר דחשבתו לאו וכו׳. וז״ל הריב״ן אף נזיר. נזיר וכהן קאמר. ולא דייק:

מנין שהוא סמוך לארבעים. הרמב״ם בפירושו ובחבורו [ריש פי״ז] מהלכות סנהדרין יהיב טעמא שהתורה אמרה יכנו במספר כלומר שלא יכנו בלא שעור אלא במנין משוער כפי כח שיוכל לסבול ומה שאמרה ארבעים הוא שאין מוסיפין על מ׳ אפי׳ היה חזק ובריא כשמשון. ולפיכך אין משערין להכות יותר מל״ט. שאם יארע שהוסיף והכה עוד אחת נמצא שלא הכהו אלא ארבעים הראויות לו. ולא עבר על פן יוסיף:

רבי יהודה אומר ארבעים שלמות הוא לוקה וכו׳ בין כתפיו. דכתיב (זכריה י״ג:ו׳) מה המכות האלה בין ידיך (ויאמר) [ואמר] אשר הוכיתי בית מאהבי. ורבנן ההוא בתינוקת של בית רבן הוא דכתיב. גמרא:

אמדוהו לקבל י״ח. כלומר שאמדוהו לקבל חצי ארבעים שהוא עשרים. אין אומרים ילקה כ״א כדי שיהו יכולין להשתלש אלא ילקה י״ח. רמב״ם פי״ז מהלכות סנהדרין:

אומד אחד. פי׳ הר״ב לשני מלקיות. כגון אמדוהו ללקות מ״ב. גמ׳. ופי׳ הריב״ן דחשובין אותן שלש אומד ללאו האחד. אבל אמדוהו מ״א שלא הוסיפו אלא שתים. לוקה ומתרפא וכו׳ דמכות שאינן ראויות להשתלש לא מלקין ליה:

כופת שתי ידיו על העמוד. לשון הר״ב שהיה נעוץ בקרקע זקוף וגבוה כדי להשען עליו. וז״ל ריב״ן נעוץ בקרקע וגבוה כנגד ב׳ אמות. או אמה וחצי. והוא כפוף ומוטה על אותו העמוד. כאדם הסמוך על בריח דלת ותולה ידיו למטה וכופתין לו ידיו בצדי העמוד ע״כ. ועיין במשנה י״ג:

וחזן הכנסת. כתב הריב״ן שמש הקהל ולא שמעתי בו משמעות. ואני כבר העתקתי דברי הערוך במשנה ג׳ פ״ק דשבת:

נפרמו. פי׳ הר״ב נקרעו חוטי התפירה. וכן פירש ריב״ן. ועוד להר״ב שני פירושים במשנה ה׳ פ״ק דסוטה:

מגלה את לבו. שאינו מכהו על כסותו. שנאמר והכהו ולא לכסותו. הרמב״ם פרק ט״ז מהלכות סנהדרין. ומצאתיה בספרי פרשת כי תצא:

כפולה אחד לשנים. ושנים לארבעה. לשון הר״ב ארבע רצועות תפורות זו על גב זו. ואין כן במשמע לשון המשנה. וז״ל הריב״ן כפולה אחת לשתים. ועוד רצועה אחרת כפולה לשתים. היינו שתי רצועות שהן ארבע. ע״כ. בגמ׳ [כהגהת החכמת שלמה] יליף לה מדכתיב והפילו ולא כתיב יטהו דמצינן למשמע מיניה דרשא דבמשנה דלקמן דאינו מכה לא עומד וכו׳ אלא מוטה. מאי והפילו שמע מיניה תרתי. ומצאתי*) ירושלמי דדריש אל תקרי והפילו אלא והכפילו:

ושתי רצועות עולות ויורדות וכו׳. פי׳ הר״ב כעין קלקלי של אוכף. וז״ל הריב״ן עולות ויורדות כן דרך תפירה של רצועה תוחב ראש רצועה בנקב כנגד מטה. וחוזר ותוחב בנקב אחר דרך מעלה ונראה כמעלה ומוריד:

ידה טפח. ל׳ הר״ב בית יד וכו׳. ול׳ הריב״ן מקל שתלויה בה:

והקורא קורא. הא מפשיט פשיטא לן דבעי קרייה. כדאמרינן [בכריתות דף י״א] בקרת תהיה בקריאה תהא. ולהכי קתני הכא והקורא. ריב״ן. ומ״ש הר״ב והשלישי אומר על כל הכאה והכאה. לשון הברייתא והשלישי אומר הכהו. ומסיים הרמב״ם [פרק ט״ז] כל זמן שמכה על פיו הוא מכה. ע״כ.

ולפיכך ביש ספרים שכתוב בל׳ הר״ב אומד בדלי״ת הוא ט״ס. (גמ׳)*):

ושמרתם את דברי הברית וכו׳ עד וחוזר לתחלת המקרא. וכ״ה נוסח במשב״ג אבל בס״א ל״ג וכן ליתא במשנה שבירושלמי גם הרמב״ם סוף פט״ז מה׳ סנהדרין לא העתיק זה כלל:

ואם מת תחת ידו פטור. פי׳ הר״ב שהכהו ברשות ותנן [במ״ב פ״ב] יצא האב וכו׳ ושליח ב״ד. ריב״ן:

הוסיף לו עוד רצועה אחת. כתב הר״ב כגון דטעה במנינא. דאי לא טעה אלא שהכהו במזיד אין מזיד גולה. ורצועה אחת דתנן הוא כינוי להלקאה וכלומר שהלקהו עוד אחת ולא שהוסיף רצועה על הד׳ רצועות. ובברייתא בגמ׳ [יוסיף להכותו על אלה] מכה רבה אין לי אלא מכה רבה [בזמן שהכהו מכות הרבה על האומד] מכה מועטת [אפי׳ שתי מכות או אחת] מנין ת״ל לא יוסיף [לא יוסיף להכותו על אלה] א״כ מה ת״ל מכה רבה לימד על הראשונות שהן מכה רבה [ופי׳ הריב״ן מכה רבה] [שניתן להכותו בעל כרחו] ונראה לי שצ״ל בכל כחו:

דברי ר׳ חנניא בן גמליאל. אע״פ שבמשנה אין מחלוקת. הא אמרינן בגמרא אמר ר׳ יוחנן חלוקים עליו חבריו על רבי חנניא בן גמליאל ועיין במשנה ו׳ פרק ב׳ ומ״ש שם. ובפירוש הרמב״ם ואין הלכה כר״ח. אולי מדאמרינן חלוקין עליו חבריו כתב כן אע״ג דאיתא בגמ׳ אמר רב אדא בר אהבה אמר רב הלכה כר״ח בן גמליאל ס״ל דלית הלכה כרב לגבי ר׳ יוחנן. ודר׳ יוחנן שאמר חלוקין עליו חביריו. בא לומר דאין הלכה כמותו אלא כחביריו שהם הרבים. ועוד דסתם משנה דריש פ״ה דחולין דלא כר״ח כמו שאכתוב שם בשם התוס׳. ומיהו יש לתרץ. כמו שאכתוב שם בס״ד. אבל בחבורו סוף פי״ז העתיק להא דר״ח. ובגמ׳ מתמה רב יוסף אדפסקינן הלכה [כרבי חנניא] מאן סליק לעילא ואתא ואמר. ואמר ליה אביי. קרא קא דריש ונקלה וכו׳:

העושה מצוה אחת על אחת כמה וכמה וכו׳. פירש הר״ב שמדה טובה מרובה וכו׳ כמ״ש בפרק קמא משנה ז׳ דבמדת פירענות וכו׳ ובמדה טובה כתיב (שמות כ׳:ו׳) עושה חסד לאלפים. ומסיים ריב״ן ומתרגמינן (לאלפים דרים) [לאלפי דרין] ד׳ דורות כנגד אלפים דורות היינו אחת מחמש מאות מיעוט לאלפים אינו פחות מב׳ אלפים וכ״ש אם כפשוטו דמשמע אלפים עד סוף כל הדורות:

הפורש ממנו מקבל שכר. שנאמר (דברים י״ב:כ״ח) למען ייטב לך ולבניך אחריך עד עולם כי תעשה הטוב והישר בעיני ה׳ אלהיך. הרמב״ם:

פרק א

א כיצד העדים נעשים זוממין וכו׳. כתב הר״ב הכי קאמר אותם עדים שנמצאו זוממין ואין עושין בהם דין הזמה וכו׳. דתנא קאי אדתנן בסיומא דסנהדרין דזוממי בת כהן אין עושין בהם דין הזמה שזממו לעשות לה. וקאמר הכא יש עוד עדים זוממים אחרים שאין עושין בהם דין הזמה *א) כל עיקר. אלא מלקות [ארבעים]. וכיצד כו׳. גמ׳:

באיש פלוני. עיין מ״ש במשנה ו׳ פרק ג׳ דסנהדרין:

שהוא בן גרושה. לשון הר״ב בפנינו נתגרשה אמו קודם שנולד. וכן לשון רש״י. כלומר קודם שהולידו אביו שהוא שעת ההריון. כלשון רש״י בפירוש החומש בפסוק ועירד ילד. ע״ש:

בן גרושה. ויש לדקדק אמאי לא נקט מעידין אנו באיש פלוני שהוא ממזר וכו׳ דזה הוה שייך בין בישראלים בין בכהנים ובן גרושה לא פסול אלא בכהנים ויש ליישב דנקטיה משום דקאי אזוממי בת כהן. ולכך נקט מידי דשייך בכהונה. תוס׳:

בן חלוצה. והוא חלל מדרבנן. הר״ן. ועמ״ש במשנה ג׳ פ״ט דיבמות:

אלא לוקה ארבעים. כתב הר״ב דאמר קרא והצדיקו וכו׳ משום דהרשיעו וכו׳ בתמיה. אי הצדיקו והרשיעו בדיינים קאמר. וצדיק ורשע בבעלי דינין ל״ל והצדיקו צדיק וכו׳ לכתוב כי יהיה ריב בין האנשים ונגשו אל המשפט ושפטום והיה אם בן הכות למה הוזכרה כאן צדקת צדיק וכי כל מקום שהצדיקו ב״ד את הזכאי וחייבו את החייב יש מלקות. דאתא קרא למתלי מלקות בהצדיקו והרשיעו. אלא על כרחך בעדים משתעי. עדים שקרים שהרשיעו ואתו עדי אחריני וכו׳ והיה אם בן הכות הרשע אם הזמה זו בת מלקות היא שאינו יכול לקיים בה דין הזמה גמורה כגון בעדי בן גרושה או גלות. והפילו השופט והכהו. רש״י. ובגמ׳ ותיפוק ליה מלא תענה פירש״י כל עונשי לאוין מלקות. אלא במקום שפירש לך בו עונש וכאן שאינו יכול לענשן בעונש הכתוב בהן ילקו. ע״כ. ומשני משום דהוי לאו שאין בו מעשה. וכל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו עמ״ש במשנה ג׳ פ״ג. ועיין בפרקין משנה ג׳:

שהוא חייב לגלות. וא״ת היאך הם יכולים לחייבו גלות בעדותן. והא יכול לומר מזיד הייתי כדאמרינן גבי אכילת חלב [כדתנן ברפ״ג דכריתות] וי״ל דמיירי כשראו בו רגלים לדבר שנשמט הברזל מקתו. ואיכא למימר דלא נתכוין. אבל קשה מהא דתנן בפ״ב משנה ג׳ דשונא *ב) [אינו גולה לאו כה״ג דומיא דאוהב גולה] [*כלומר וכי לא מיירי נמי בכה״ג]. ואמאי אינו גולה כיון דראו דהוו רגלים לדבר וי״ל דשאני שונא דיש לנו לומר טפי דבשנאה

הכהו ועוד י״ל דמיירי שפיר דליכא רגלים לדבר. ומ״מ אוהב גולה כגון דשתיק כשאמרו לו העדים. בודאי אי הוה אמר לא הרגתיו. יכול לתרץ ולומר לא הרגתיו שוגג אלא מזיד. כמו בלא אכלתי [חלב]. אבל כיון דשתיק כהודאה דמיא. תוס׳:

אומדין כמה אדם רוצה ליתן בכתובתה של זו. כתב הר״ב שאם נתאלמנה וכו׳ יטלה לוקח ואם מתה יירשנה וכו׳ וכך יתנו העדים לבעל. וכך דעת הרמב״ם בר״פ כ״א מה׳ עדות. ורש״י הקשה דליכא למימר שאותן הדמים יתנו הזוממים שהרי לא זכות ספיקה באו להפסידו אלא זכות ספיקו שהוא מצפה שאם תמות בחייו יירשנה ויפה כח זכותו מכח זכותה שהוא אוכל פירות הקרקע המיוחדת לכתובתה תמיד. ולא היא. ועוד שהוא מוחזק ועומד. והיא מחוסרת גוביינא. ואם באו למכור לאחר זו זכות ספקה וזה זכות ספקו. שלו נמכר יותר משלה. וזה יהיו הזוממים מחוייבים לשלם. וי״ל דה״ק שמין זכות ספקה כמה אדם רוצה ליתן בטובת הנאה שלה. ואותו לא ישלמו שכל השאר היו מפסידים אותו בעדותן. אבל אותם דמים לא היו מפסידין אותו שהרי עתה כשהוזמו אם היתה רוצה למכרה יתן לה הבעל ברצון טובת הנאה זו. ובשומא זו מפסידין הזוממין ויתנו יותר מאלו היו שמין זכות ספקו. כיצד הרי שהיתה כתובתה מאה מנה אם בא למכור זכות ספקו יתן לו הלוקח חמשים מנה וכשהיא מוכרת כתובתה עולה זכותו ס׳ מנה. לפי שאין זכות ספקה שוה כמו זכות ספקו. כדפרישית. לכך כשהוא מוכר זכותו בחמשים מנה. היא מוכרת בארבעים מנה. והשתא בדרך זה עולה יפוי כח וזכות הבעל במה שהיא תחתיו ששים מנה. וא״נ דאה״נ דשמין זכות ספיקו. וזהו שנותנין לבעל. ומתני׳ הכי קאמר אומדין כמה אדם רוצה ליתן בכתובה זו שהיא תלויה בספק שאם תתאלמן וכו׳. ושמין ב״ד זכות ספיקו ויתנו לו. כך פירש״י והתוס׳. ומ״ש בכ״מ שרש״י כתב על פירושו שלבו מגמגם בו. לא עיין יפה. שלא על פירושו זה כתב כן אלא על הפירוש ששמע מזולתו. ומיהו ודאי דלישנא דמתני׳ דחיקא טובא לשני הפירושים הללו. גם הרא״ש הקשה עליו. ופי׳ שהיא כפשוטה על דרך בבא הסמוכה לה. אומדין כמה אדם רוצה ליתן רהיו בידו אלף זוז בין ליתנם מכאן ועד שלשים יום וכו׳. ה״נ שמין כמה אדם רוצה ליתן בכתובתה של זו שחייבוהו ליתן מיד. שתהיה בידו עד זמן שתתאלמן או תתגרש. או שמא לא יצטרך לפורעה לעולם. כי שמא תמות בחייו. אלא דבבא הסמוכה. השומא ידועה. אבל שומא זו מסיק דשמין באשה אם היא יולדת בצער דבר מיתה מצוי בה. וגם אם היא קנתרנית אין הבעל יכול לסבלה ויגרשנה. וכן שמין בקרקע המיוחדת לכתובתה אם היא עידית או זבורית. דבכל זה נותן הלוקח את עיניו:

בכתובתה. וא״ת ולחייבו שאר כסות ועונה דהא מפסדי לאשה. וי״ל דמיירי שמעשה ידיה שהן בידו שוין כשאר כסות ועונה ועוד י״ל שאומרת גרשתני וא״כ מחלה לבעלה אותן שלשה דברים. תוס׳. ובפירוש שאר כסות ועונה. עיין מ״ש במשנה ד׳ פרק ד׳ דכתובות:

ב **שלא השם המביאו לידי מכות.** פי׳ הר״ב מלקות מלא תענה [*כדתנן במתני׳ דלקמן ועמ״ש בדבור דלקמן] דגמר ממוציא שם רע. מה מוציא שם רע לוקה ומשלם [דכתיב (דברים כ״ב:י״ח-י״ט) ויסרו אותו וענשו אותו. וקיי״ל רסרו זה מלקות] אף כל לוקה ומשלם. מה למוציא שם רע שכן קנס [וכל קנס חדוש הוא ומחדוש לא ילפינן]. סבירא להו עדים זוממין קנסא הוא. ועמ״ש במשנה ג׳:

כל המשלם אינו לוקה. כתבהר״ב דכתיב כדי רשעתו. על רשעה אחת וכו׳ אלא משלם ואינו לוקה. דבפירוש רבתה תורה עדים זוממין לתשלומין מכדי כתיב ועשיתם לו כאשר זמם. יד ביד למה לי. דבר הניתן מיד ליד. ומאי ניהו ממון. גמ׳ פ״ג דכתובות דף ל״ב. ועיין מ״ש ברפ״ח דב״ק ועוד שם משנה ג׳. וא״ת ומהיכא תיתי להלקותו. והא לא תענה לאו שאין בו מעשה הוא כמ״ש לעיל בריש פרקין וי״ל כמו שכתבו התוס׳ בדבור המתחיל ורבנן וכו׳ דלבתר דגלי לן קרא והצדיקו דשייך ביה מלקות. יש לנו לומר דלקי מלא תענה [עיין מ״ש במשנה דלקמן] ובגמ׳ ורבנן האי לא תענה מאי דרשי ביה [דממון ודאי לא בעי אזהרה. תוס׳] מבעי ליה לאזהרה לעדים זוממין [שמעידין באיש פלוני שחייב מלקות דלא ענש עונש הגוף אא״כ הזהיר. תוס׳] ורבי מאיר נפקא ליה מוהנשארים ישמעו ויראו ולא יוסיפו עוד ורבנן ההוא מיבעי ליה להכרזה [לאחר שנענשו צריכין ב״ד להכריז [על] כך וכך נהרג פלוני כההיא דתנן במשנה ד׳ פרק בתרא דסנהדרין לענין זקן ממרא] ור׳ מאיר הכרזה מישמעו ויראו נפקא ואזהרה מלא יוסיפו. [*ומ״ש הר״ב ש״מ דכל היכא וכו׳ כלומר גבי עדים זוממים דבהו קיימינן. דהא בפ״ח דב״ק משנה ג׳ כתב דבכל התורה כולה לוקה ואינו משלם חוץ מחובל וכו׳. אלא ה״ק בענין עדים זוממים. לשון הרמב״ם שזה בעדים זוממים. והחובל בחברו בלבד]:

ג **משום לא תענה.** לשון הר״ב שהרי כשאי אפשר לקיים בעדים ועשיתם וכו׳ הכא דאיכא וכו׳ לאו דאתיא ליה במכ״ש דהא ק״ו פריכא הוא. דאדרבה דמשום שא״א לקיים וכו׳ הלכך לוקה. אבל כשמתקיים אימא דתו לא לקי משום לא תענה אלא ה״ק דהואיל ומשכחת לה שחייבהו הכתוב להלקות משום לא תענה כשא״א לקיים וכו׳. כדכתיב והצדיקו את הצדיק וכו׳ הלכך תו נמי מחייביה משום לא תענה אפי׳ כשמתקיים ועשיתם כיון דגלי לן קרא דוהצדיקו דשייך ביה מלקות בלא תענה הלכך לעולם נחייבהו משום לא תענה ובהך סברא כיון דגלי לן קרא וכו׳ כמ״ש במשנה דלעיל לא פליג אדרבנן אלא דר״מ יליף ממוציא שם רע כדכתבתי לעיל. דהואיל ומוציא שם רע חייב בלא מעשה הכי נמי עדים זוממין. וכיון דגלי לן וכו׳. וא״ת ומ״מ תקשה להר״ב ל״ל למתלי בהא דהרי כשאי אפשר וכו׳ תיפוק ליה משום דנפקא לן ממוציא שם רע וכו׳ לא קשיא דמוציא שם רע גופיה לא ידענא דלקי אלא מוהיה אם בן הכות הרשע. דלמדנו ויסרו דבמוציא שם רע מויסרו דסורר ומורה והתם כתיב בן. וילפינן ליה מבן הכות הרשע כמו שהביאו התוס׳ בד״ה

גמר [ממוציא שם רע] וכו׳. גמ׳ דכתובות פ״ד דף מ״ו:

משלשין בממון. כתב הר״ב אם היו שלשה עדים וכו׳ דהא מקשינן ג׳ לשנים. כדתנן במשנה ז׳. ועוד י״ל דמשום מלקות איצטריך לאסבורי בשלשה דמלקות אפשר בהשלשה. שיגיע לכל אחד [ואחד] י״ג ואי אפשר לחצותו לשנים:

ואין משלשין במכות. כתב הר״ב דבעינן ועשיתם וכו׳ וממון מצטרף וכו׳ הרי קבל וכו׳ אבל להלקות שלא קיבל כלום אלא שמלקים לעדים כאשר זממו להלקותו ואע״פ שיהיו נלקים בין שלשתן המלקות האחד. לא נתקיים כאשר זמם שאין כאן מלקות אחד כלל משא״כ בממון שמצטרף ויש כאן קבלת ממון כאשר זמם להוציא ממנו:

ד **עד שיזומו את עצמן.** כתב הר״ב דכתיב והנה עד שקר העד. עד שיהיה השקר בגופן של עדים מדלא נאמר עדות שקר. הרמב״ם:

אין אלו זוממין. והוא עדות מוכחשת ונדחו דבריהם של אלו [ואלו] וכאילו אין שם עדות כל עיקר. הרמב״ם:

שהרי אתם הייתם עמנו וכו׳. ואין אנו יודעים אם זה הרג את זה ביום זה במקום פלוני כמו שאתם אומרים או לא הרגו. הואיל והעדים שהזימום לא השגיחו על עצמה של עדות כלל. אם אמת היה או שקר הרי אלו זוממין. אבל אם אמרו ביום זה ובמקום זה היינו עמכם ועם אלו כל היום ולא היו דברים מעולם הואיל וההכחשה בעדות עצמה היא אינם זוממים ואצ״ל אם לא אמרו כלל עמנו הייתם אלא שאמרו ההורג וההרוג היה עמנו ולהד״מ שזו מוכחשת היא. מהרמב״ם פי״ח מה׳ עדות. ועיין לקמן מ״ש להטור:

במקום פלוני. רחוק מאותו מקום שאתם אומרים יותר ממהלך יום. הר״ן:

ונהרגין על פיהם. ר״ל שיהרגו העדים על פי אלו שהזימו. ואע״פ שהם תרי ותרי לפי שהעדות על עצמם של [עדים] ולא באו להעיד על [עצמה] של עדות לא לקיימה ולא לבטלה. לפי שהם אומרים אין אנו יודעים אם זה הרג כמו שאתם חושבים או שלא הרג ואין עלינו לדעת עדות אבל מה שאנו מעידין שאתם הייתם במקום פלוני ביום פלוני. לכיכך שומעין דבריהם ויהרגו העדים. הרמב״ם. ולשון הטור סימן ל״ח ומפני זה האחרונים נאמנים כיון שמעידין על גופן של העדים והן אינן נאמנים על עצמן לומר לא עשינו כך וכך והוי כאילו העידו עליהם שהרגו נפש או שחללו שבת. ע״כ. ונראה דלסברתו כל שאמרו עמנו הייתם הרי הם מעידים על גופן וכאילו אמרו שהרגו נפש וכו׳ ואפי׳ העידו ג״כ על הורג והרוג:

ה **איסטסית היא זו.** כתב הר״ב כלומר זאת הכת היא סרה וכו׳. ובגמ׳ אפי׳ כת ראשונה נמי לא אמר ר׳ אבהו שקדמו והרגו. מאי דהוה הוה [ולמה לי למתני אלא כת ראשונה] אלא אמר רבא ה״ק אם אינה אלא כת אחת נהרגת. אי איכא טפי אין נהרגין. הא בלבד קאמר [משמע שיש עוד אחרת]. קשיא. [*ולקמן אכתוב בזה]. ומ״ש הר״ב פירוש אחר וכו׳ דסבירא ליה לר׳ יהודה דלאחר דאתזמא לה כת ראשונה תו לא מקבלים סהדותא דכת שניה וכו׳ דלא קרינא לה ועשיתם וגו׳ וכן פי׳ הרמב״ם. ויש לתמוה מאי איסטסית היא זו. והא לאו משום המזימין קאתינן עלייהו. אלא משמע איפכא דהא משום דתו לא מקבלים סהדותא וכו׳ הוא ומחזיקין למוזמין ולכל המעידים כמותם שהם שקרנים ושהמזימים העידו באמת. ונראה בעיני דיש לפרש דר׳ יהודה שאמר איסטסית היא זו לדבריהם דרבנן קאמר להו לדבריכם דסבריתו דמקבלים סהדותא דכת שניה. ואין מחזיקין למוזמים ולמעידים כמותם שכולם עדים שקרים הם. אפ״ה לא הוה לכו לדון להריגה לכל המוזמים. אלא הוה לכו לומר איסטסית היא זו אבל לדידי בלאו הכי אינה נהרגת אלא כת הראשונה בלבד. משום דאין מקבלין וכו׳. וא״ת ומאי דוחקיה דהרמב״ם דמפרש דר׳ יהודה לדבריהם דרבנן קאמר להו. ונראה בעיני משום דלפי מאי דמפרש הרמב״ם ניחא לישנא דמתני׳ דתנן אלא כת הראשונה בלבד ואזלה לה קושית הגמ׳. דהא השתא דאמרן דלר׳ יהודה לאחר דאתזמא כת הראשונה תו לא מקבלים וכו׳ לא משכחת אלא דוקא אי קטלה לה לכת הראשונה. ולפיכך שפיר קתני אינה נהרגת אלא כת הראשונה בלבד אבל היא נהרגת ואפילו איכא טפי דאי לאו הכי שאינה נהרגת לא משכחת דלא מקבלין סהדותא דכת שניה אבל גמ׳ דסלקא לה למתני׳ בקושיא היינו דסבירא ליה דלא אמרי׳ טעמא דר׳ יהודה משום דאין מקבלין וכו׳ אלא דטעמיה כפשטא וכפי׳ הראשון שכתב הר״ב. ואל תקשה דאף ע״ג דלישנא דמתני׳ ניחא לפירוש הרמב״ם מכל מקום לא הוי ליה לחדש סברא זו בדברי ר׳ יהודה דס״ל דאין מקבלין וכו׳ ולפרש דלא כהגמ׳. דאה״נ דאיהו לא חידש סברא זו. ולא מלבו היתה זאת אלא סברא זו עצמה. היא סברא שנזכרת בגמ׳ בדברי ר׳ יהודה בההוא עובדא דההיא איתתא דאיית׳ סהדי ואשתקור ואיית׳ סהדי ואשתקור וקאמר ריש לקיש הוחזקה זו. ואמר ליה ר׳ יוחנן אם הוחזקה זו כל ישראל מי הוחזקו. ואמרינן לימא ר״ל דאמר כר׳ יהודה ור׳ יוחנן דאמר כרבנן. אמר לך ר׳ יוחנן אנא דאמרי אפי׳ לר׳ יהודה ע״כ לא קאמר ר׳ יהודה אלא התם דאמרי אטו כ״ע גבי הנהו הוו קיימי וכו׳ ופי׳ הרי״ף לימא ר׳ יוחנן דאמר כרבנן דכיון דקאמרי רבנן אפי׳ מאה יהרגו. שמעינן מינה דסברי רבנן אע״ג דאתזמא ראשונה אי אתיא כת שניה ומסהדא על אותו פלוני שהרג את הנפש מקבלינן סהדותא וקטלינן אפומה. וכן אי אתזמא לה כת שניה נמי וכו׳. ומש״ה כד מתזמו כולן יהרגו כולן דכל כת וכת קרינא בה ועשיתם לו כאשר זמם והו״ל ר׳ יוחנן דאמר אם היא הוחזקה וכו׳ למימרא דמקבלינן סהדותא דמאן דאתי ומסהיד בתר דאשתקור סהדי קמאי כרבנן ור״ל דאמר כיון דאשתקור סהדי קמאי לא מקבלינן וכו׳ כר׳ יהודה דאמר אין נהרגת וכו׳ וכיון דאתזמא לה כת הראשונה לא מקבלינן וכו׳ ומש״ה כד

מסהדי ומתזמי לא קטלינן דלא קרינא בה וכו׳. ע״כ. דחזינן השתא דסברא זו דלר׳ יהודה אין מקבלין וכו׳ אחר שהוזמה ונהרגת הראשונה היא סברא דס״ל לגמ׳. אלא דלמסקנא דאמרי׳ דר׳ יוחנן אמר אפילו לר׳ יהודה לא קיימא הך סברא אלא טעמיה דר׳ יהודה משום דאמרי׳ אטו כ״ע גבייהו הוו קיימי כלומר איסטסית היא זו. וכפירוש הראשון שכתב הר״ב ועל המסקנא הזאת ודאי דקשיא קושית הגמ׳. דכיון דחזינן דאיסטסית היא זו אפילו כת הראשונה לא תהרג ומשנינן לה ה״ק אם אינה וכו׳ וקשיא הא בלבד קאמר וליכא לפרוקה. וכ״כ הרמב״ן בספר מלחמות דזו הסוגיא דקאי לישנא דמתני׳ בקושיא דוקא למסקנא היא אבל אליבא לימא דאמרן לא קשיא. אלא אדרבא דוקא כשכת הראשונה נהרגת הוא [דמשכחת] דלא מקבלין אבל בלאו הכי לא. ולפי שלאותה סוגיא דלימא ניחא לישנא דמתני׳ ולא קאי בקושיא. מש״ה תפס לו הרמב״ם בפירוש המשנה כפי אותה סוגיא. אע״ג דלמסקנת הגמ׳ לא קיימא לפי שנראה בעיניו יותר לפרש המשנה שתהא קיימת בלא קושיא. ועלה בידינו ששני הפירושים שכתב הר״ב גם שניהם הם בגמ׳ ושהראשון שכתב הר״ב הוא האחרון שבגמ׳ ובמסקנא. אלא דלישנא דמתני׳ קאי בקושיא דלא הוה למתני בלבד. והפירוש האחר שכתב הר״ב הוא הראשון שבגמ׳ בדסלקא דעתיה לימא וכו׳. ולאותו פירוש ניחא לישנא דמתני׳ ובדוקא נקטה בלבד. ויצא לנו ג״כ מכל זה ששני הפירושים שזכר הר״ב בפירוש מלת אסטסית [*וחלוף הגירסאות] גם שניהם עולים לשני הפירושים. ולא חלקם הר״ב אלא לפי שהלשון הראשון מצא בפירש״י והעתיקו כלשונו פי׳ המלה ופי׳ הענין. והלשון האחרון מצא בפירוש הרמב״ם ובדברי הרי״ף והעתיקם ג״כ כלשונם בפירוש המלה והענין. אבל ודאי דלשני הלשונות פירוש מלת אסטסית וגרסתו אינה נתלה כלל בפירוש הענין:

ו **שנאמר נפש תחת נפש**. בעדים זוממין כתיב ולא תחוס עינך נפש בנפש. רש״י. *)[*ולא גרסינן במשנה נפש תחת נפש שאותו כתיב בפרשת משפטים בוכי ינצו]:

לעשות לאחיו והרי וכו׳. משמע שהרי אחיו עדיין קיים. רש״י:

יכול משעה שקבלו עדותן. ובאת להם הזמה מיד קודם גמר דינו של נדון יהרגו. רש״י:

עד שיגמר הדין. דהשתא מקיימו שפיר נפש תחת נפש דמשיגמר דינו מקרי גברא קטילא. כדאשכחן במשנה ד׳ פ״ח דסנהדרין ואם משנגמר דינו ברח וכו׳. ועמ״ש במשנה ט׳ דאחר שנהרג לא וע״ש:

ז **להקיש שלשה לשנים**. ה״ג בכל הנוסחאות והכי מייתי לה בסוף ב״ב דף ק״ס. ולכאורה אפכא הוה ליה למתני להקיש שנים לג׳:

מה ג׳ מזימין השנים. דהא רובא נינהו. נ״י:

ת״ל עדים. לומר אפילו מאה אין להם אלא דין שני עדים. נ״י. והתוס׳ כתבו תימה אימא דעדים אתא אפילו לארבעה ונמצא אחד מהן קרוב או פסול יותר מן השלש דכתיבי בקרא אבל טפי מארבעה לא. וי״ל דכיון שכת אחת מזמת שתי כתות ה״ה מאה. ע״כ: ר״ש אומר מה שנים אינן נהרגים וכו׳. ר״ש סתמא ר״ש בן יוחאי הוא שהוא תלמיד ר״ע ואין לחוש שנשנה קודם לרבו כמ״ש התוס׳ ב״מ דף ד׳ [סוף ע״ב] אברייתא. וכבר כתבתי כיוצא בזה במשנה י׳ פ״ג דבכורים:

[*מה שנים וכו׳. כתב הר״ב ואמר מר וכו׳. ועיין עליו בפירושו למשנה ג׳ פ״ו דסוטה]:

עד שיהיו שלשתן זוממין. עיין מ״ש במשנה ב׳ פ״ה דסנהדרין בשם התוס׳ דדוקא בשכיונו עדותן וכו׳. ומ״ש הר״ב והוא שהעיד וכו׳ בתוך כדי דבור. דוקא בשלישי וכן אם הם יותר אבל לא בשנים הראשונים וכ״כ בהדיא הטור סימן ל״ח ושעור תוך כדי דבור מפורש רפ״ד דנזיר. ומ״ש הר״ב אבל אם העידו וכו׳ הרי הן ב׳ כתות לכל דבר וכפירש״י ועיין מ״ש במשנה דלקמן דהתוס׳ והרמב״ם חולקים בזה:

ר״ע אומר לא בא השלישי וכו׳. לשון רש״י לא הוצרך ללמדנו זאת דממילא ידעינן ששנים מזימין את השלשה שהרי השנים כשרים לכל עדיות וממילא ידעינן שאין זוממין עד שיזומו כולם שהרי כולם כאחד נעשו עדים וקרא כתיב והנה עד שקר העד ולא בא וכו׳ ע״כ. וכתב הרמב״ם ודברי ר״ע ור״ש קיימין ואין עליהם חולק ע״כ. וכן אין שניהם חלוקין זה על זה והא דמתניין בלישנא דפלוגתא: הא אשכחן טובא דכוותיה ולא פליגי וכמ״ש במשנה ו׳ פרק ג׳ דבכורים אבל נ״י כתב ז״ל וריב״א מפרש דר״ע חולק על ר״ש ומפרש כך לא בא השלישי להקל עליו ולומר שלא יזומו עד שיזומו כולם אלא להחמיר עליו לומר שנהרג מיהא כשניזם אבל אם הוזמו שנים הראשונים נהרגים אע״פ שלא הוזם השלישי ועוד פי׳ הר״י גיאות דאם הוזמו השנים אע״פ שלא הוזם השלישי נעשו כולם זוממים. וענש הכתוב השלישי שנטפל לשנים שעברו והעידו שקר כיוצא בהן אלמא שהשנים הוזמו ולא השלישי. דאילו הוזם השלישי גם הוא היה נקרא עובר עבירה. והרי נעשה דין שלישי כדין השנים בטפולו להם ולא בהזמתו. ומ״מ אף לפירוש זה הלכה כר״ש דת״ק אית ליה דר״ש והוה ליה ר״ע יחידאה ע״כ. והתוס׳ פ״ה דסנהדרין דף מ״א פירשו דר״ע אית ליה דר״ש ומוסיף הוא מה שנים נמצא אחד מהן קרוב וכו׳ כדתנן לקמן דאילו לר״ש תתקיים העדות בשאר:

על אחת כמה וכמה ישלם שכר וכו׳. לשון הר״ב שמדה טובה מרובה וכו׳ במדה טובה הוא אומר (שמות ל״ד:ז׳) נוצר חסד לאלפים. במדת פורענות הוא אומר (שם) על שלשים ועל רבעים רש״י. ועיין מ״ש בסוף פרק בתרא:

ח **מה שנים.** נמצא אחד מהן קרוב וכו׳. יש לפרש שהוא סיום דברי ר״ע דגם לענין זה הוקש השלישי לשנים. או שנאו מפני מחלוקת ר׳ יוסי ור׳. נ״י. וכבר כתבתי לעיל דברי התוס׳ [*ולא ידעתי למה הוצרך למצוא טעם למה שנאו. ומבואר הוא שנתלה בפירוש הכתוב ששנאו]:

[*עדותן בטילה. נראה לי שזה מכלל אמרם ז״ל הרי זה בא ללמד ונמצא למד שהרי עדיין לא שמענו בשנים שעדותן בטלה]:

בזמן שהתרו בהן וכו׳. דברי ר׳ הן ור׳ יוסי פליג וסבירא ליה אפילו בזמן שלא התרו בהן. וכ״ה בהדיא בגמ׳. והקשו בתוס׳ א״כ היאך מצינו ידינו ורגלינו כשנותנין גט שיש במעמד קרובים. והיה לנו לומר דעדות הכשרים בטל והאי דומיא דדיני נפשות. דשרינן אשת איש שיש בה מיתת ב״ד. וגם לרבי נמי קשה שפעמים יתכוין אחד מן הקרובים להעיד. ומה שתירצו דתרתי בעינן שיכונו להעיד ושיעידו בב״ד ואי לאו הכי לא פסלי. והא דפריך מה יעשו שני אחין וכו׳ ה״פ שמא יבא ויעיד אחר שכבר העיד אחיו. והוא לא ידע שכבר [העיד ואפילו] הוא לאחר כדי דבורו. תירוצם זה אינו עולה לפירוש הר״ב שמפרש לעיל דלאחר כדי דבור הרי הן ב׳ כתות לכל דבר דהתוס׳ סבירא להו דלא אמרו שהן שתי כתות אלא להזמה בלבד. לא לנמצא קרוב וכו׳ כמבואר בדבריהם. הלכך צריך לומר שדעת הר״ב בזה כדעת הרמב״ם פ״ה מהלכות עדות דלא בעינן תרתי אלא בכונתו להעיד בלבד מפסלי. ולענין קושיית התוס׳ מנתינת גט. מצאתי למהר״ר ואלק כהן שכתב בש״ע סימן ל״ו דיש לתרץ שהרי יכול המגרש להזמין עדים כשרים. ואז לא יפסול הפוסל בכוונתו כמ״ש שם הטור דכיון דהזמין עדיו והוציא את אחרים מכלל העדות לאו כל כמיניהו לבטל העדות. ע״כ. ומיהו בהא דלענין תוך כדי דבור דעת הרמב״ם [בפרק עשרים] כדעת התוס׳ דלא אמרו אלא לענין הזמה ואין להאריך בזה:

מה יעשו שני אחין שראו. עם שלישי מן השוק באחד וכו׳. רש״י:

ט **ואחד מתרה בו באמצע.** תימה אמאי הוצרך לומר ואחד מתרה שאין מן העדים. ויש מפרשים דנקטיה משום רישא דקתני רואין אלו את אלו ומסתמא היינו ע״י המתרה שאומר לעדים לאלו ואלו ראו את [המעשה] הרע שזה [עושה] ונראה למשי״ח דנקט לאפוקי מדרבי יוסי דאמר בסיפא. אינו חייב עד שיהו פי שנים עדים מתרין בו. תוס׳:

בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו. ל׳ הר״ב אם היו שתי הכתות שבשתי התלונות רואים אותו וכו׳. וז״ל הרמב״ם בפירושו כשיהיה זה המתרה רואה שני העדים שבחלון זה ושני העדים שבחלון אחר וכמו כן הן כולן רואין את המתרה וכו׳. ע״כ. ול׳ מקצתן לא דייק הכי ולשון התוס׳ שמקצתן רואין אלו את אלו. מצטרפין יחד אף אותם שאין רואין. ע״כ. ולקמן אעתיק לשון הרמב״ם שבחבורו:

ואם לאו וכו׳. מסקי התוס׳ דמיירי כשאין רואין המתרה ואין המתרה רואה אותם. אלא שמעו המתרה שמתרה כך ובכך סגי דהא קיימינן לרבנן דפליגי ארבי יוסי דבסמוך ולא בעי פי שני׳ עדיו מתרין בו כמו ר׳ יוסי. ע״כ. וכלומר דאי המתרה רואה אותן או הן רואין אותו מצטרפין והוי השתי כתות כעדות אחת כדקתני רישא בזמן שמקצתן וכו׳ אלמא לא בעינן שיהא כל השנים וכו׳ אלא בחד סגי וכמבואר בדבריהם. וז״ל הרמב״ם בפ״א מהלכות עדות היו שני עדים רואין וכו׳ בזמן שמקצתן רואין וכו׳ ואם לא היו רואין אלו את אלו ולא צירף אותן המתרה הרי אלו שתי עדיות. ע״כ. נראה מדבריו שחזר ממ״ש בפירושו ומפרשו בחבורו כדברי התוס׳ שמקצתן דוקא הוא. ולפיכך התנה בסיפא ולא צירף וכו׳ דאילו צירף המתרה בלבד הוי כמקצתן שראו וכו׳ והוי ככת אחת:

והשנייה פטורה. אם הוזמה הכת השנייה אחר שנהרג הרוצח פטורה היא דכיון שנהרג ההורג על פיהם. שוב אין נהרגין דקי״ל לא הרגו נהרגין הרגו אין נהרגין דכתיב (דברים י״ט) כאשר זמם לעשות לאחיו ולא כאשר עשה נ״י. ועמ״ש במשנה ד׳ פ״ג דב״ב דמשמע דלענין ממון אפילו כאשר עשה נמי מחייבינן ליה לשלומי. ודעת הרמב״ם בפרק כ׳ מהלכות עדות דלא מבעיא לענין ממון אלא דאפי׳ לענין מלקות נמי אפילו לקה זה שהעידו עליו לוקין אלו. וחתר הכ״מ למצוא מנין לו כל זה ואשתמיטתיה דלענין ממון יש לו על מה לסמוך אותה ששנינו במשנה ד׳ פ״ג דב״ב. אך הביא דברי התוס׳ דרב״ק שהעתקתי אני שם בב״ב דמיישבין למה בממון אפי׳ כאשר עשה ואין דבריהם מספיקים לענין מלקות. ולפיכך תירץ הכ״מ דסבירא ליה להרמב״ם דזה שאמרו ולא כאשר עשה דדוקא בהריגה היא שכיון שנהרג זה על ידיהם גדול עונשם מנשוא דוגמא לדבר [סנהדרין דף ס״ד]. נותן כל זרעו למולך פטור שנאמר מזרעו ולא כל זרעו אבל במלקות לא שייך כולי האי. ועוד י״ל דמאחר שאלהים נצב בעדת אל לולי שזה הנדון היה חייב מיתה. לא היה מניח הקב״ה להסכים על ידיהם שתאבד נפש אחת מישראל ומדהוסכם ונעשה הוכחה היא זו דגברא קטילא קטלי. ע״כ. ובסברא זו שכתב בתירוץ האחרון כבר קדמהו הרמב״ן בפירוש התורה אבל אפשר שהרמב״ן לא נתכוין לתרץ הקושיא. אלא לתת טעם על ולא כאשר עשה ובין לענין מיתה או מלקות וממון דלא כאשר עשה. ואע״ג דאסברה לה לענין חיוב מיתה לא שנא אלא דנקט בחיוב מיתה דהוא רישא דקרא. דאמר נפש תחת נפש. ובין כך ובין כך לבי מהסס בדבר. שאחרי שלא מצינו שחלק הכתוב בין מיתה למלקות וממון. דאנן ניקום ונחלק מסברא דנפשין והרי אפשר

שיש להכתוב טעם אחר על ולא כאשר עשה. ולאותו הטעם לא יהיה שום סברא לחלק. ובשלמא ממון מצאנו המשנה דב״ב שהיא מראה פנים לחלק. נאמר שיש לסמוך על קבלתם או אולי מקרא מצאו ודרשו. אע״פ שלא הזכירוהו חכמי הגמ׳. אבל הרמב״ם שהוסיף מדיליה לחלק גם במלקות ודאי כל המטעמים לא ינעמו לחיך עד שנביא ראיה לדבריו מדברי חכמינו ז״ל שהם קבלו או דרשו כן. כ״ש שאלו הטעמים בעצמם הם חלושים מאד וכ״ש להעמיד עליו בנין כזה:

שנאמר על פי שנים עדים. כלומר שיהא הדבר כולו שהוא העדות וההתראה קם ע״פ שנים העדים. נ״י:

דבר אחר על פי וכו׳ שלא תהא סנהדרין שומעת מפי התורגמן. שמא יחליף המתורגמן בלשון העדות ועוד כשישמעו הם מפי העדים יתכן להם לחקור אותם יותר. נ״י. ונראה בעיני דאע״ג דאין אנו צריכין לטעמיה דקרא. דר״ש הוא דדריש טעמיה דקרא מ״מ בכאן אנו צריכין לכך. דאי לאו דמסברא בעלמא נפקא לן מנא ליה לר׳ יוסי להוציא אלו ב׳ הדרשות מן הכתוב אלא דעיקר קרא דריש עד שיהו פי שני עדיו וכו׳ ודבר אחר מסברא אית ליה ואסמכיה אקרא. וקסבר דמלתא דסברא כי האי לא איצטריך קרא אלא כי אתא קרא לאשמועינן עד שיהו פי שני עדיו וכו׳ והשתא דכתיב קרא אסמכינן נמי עליה שלא תהא סנהדרין שומעת וכו׳:

י **ובא לפני אותו ב״ד**. שנתחייב בו אין סותרין לחזור ולישא וליתן אולי יזכה. רש״י. ובגמ׳ לפני אותו ב״ד הוא דאין סותרין הא לפני ב״ד אחר סותרין. הא תני סיפא כל מקום שיעמדו שנים ויאמרו מעידין וכו׳ אמר אביי לא קשיא כאן בא״י כאן בח״ל. דתניא וכו׳ מח״ל לארץ סותרין את דינו מפני זכותה של א״י פירש״י אולי תועיל למצוא לו פתח של זכות:

ופלוני ופלוני עדיו. דדלמא יש להזימם או להכחישם:

סנהדרין נוהגת בארץ ובח״ל. דת״ר והיו אלה לכם לחקת משפט לדורותיכם (במדבר ל״ה:כ״ט) למדנו דסנהדרין נוהגת בארץ ובח״ל א״כ מה ת״ל בשעריך בשעריך אתה מושיב [כלומר אתה חייב להושיב] בתי דינין בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר. ובח״ל אתה מושיב בכל פלך ופלך ואי אתה מושיב בכל עיר ועיר. ופלך פירש״י הפרכיא. והיינו מלכות כמ״ש לשונו במשנה ג׳ פ״ג דתענית:

ובחוצה לארץ. כתב הר״ב כ״ז שיש ב״ד הגדול בלשכת הגזית שנאמר לבלתי שמוע וגו׳ בזמן שיש כהן וכו׳ מסיים הרמב״ם ובלבד שיהו הסנהדרין בלשכת הגזית כלומר במקדש ממש. ע״כ. ובפ״ה דסנהדרין דף מ״א מפרש רש״י טעמא שנאמר (דברים י״ז:ח׳) וקמת ועלית אל המקום. מלמד שהמקום גורם. ע״כ. ולא דק דההוא לענין המראתו דזקן ממרא כתי׳. ולגביה נדרש הכי בפרק הנחנקים (סנהדרין דף פ״ז.) ומנלן לדיני נפשות אחרינא אלא מועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא (שם) נפקא לן. בפ״ק דעבודה זרה דף ח׳. מלמד שהמקום גורם. וא״ת והרי ג״ז בזקן ממרא כתיב. ואכתי מנלן בשאר דיני נפשות וכך כתבו התוס׳ שם וז״ל וא״ת מנלן קפידא במקום בשאר חייבי מיתות שלא בזקן ממרא. דקרא לא כתיב אלא בזקן ממרא וי״ל דדרשינן כ״ז שסנהדרי גדולה [במקומה] כדין אצל מזבח. אז שופטים תתן לך בכל שעריך. לשפוט דיני נפשות. נסתלקו הם. בטלו כל דיני נפשות. ע״כ. כלומר השתא דגלי לן קרא בזקן ממרא דקפיד אמקום אית לן למדרש נמי כ״ז וכו׳ אצל מזבח וכו׳ וא״כ אין לתפוס על רש״י דנקיט ליה קרא דוקמת ועלית דכיון דגם שניהם בזקן ממרא כתיבי מה לי הא. ומה לי הא. ועוד דרש״י פירש כן בעבודה זרה [וז״ל] והאי קרא בדיני נפשות כתיב בזקן ממרא. ור״ל דמזקן ממרא למדין לכל דיני נפשות. איברא דדעתו כך. אבל בעיני נראה דגם שם בעבודה זרה אין הפירוש לא כמ״ש הוא ולא כמו שכתבו התוס׳ דהא איכא למידק אגמרא אמאי לא נסיב ליה קרא דוקמת ועלית דנסבה ליה הברייתא דפרק הנחנקין ולמה לה לגמרא לאנסובי קרא אחריני. אלא נ״ל דהכי דריש ליה דכתיב ועשית וגו׳. ואם אינו ענין לזקן ממרא שכבר נאמר בו מקום. תנהו ענין לכל שאר דיני נפשות לומר שהמקום גורם. והשתא בדוקא נקט גמרא קרא דועשית. ושפיר קאמינא דשלא בדקדוק נקט רש״י קרא דוקמת. והא דאמרינן דהמקום היינו לשכת הגזית. עיין מה שכתבתי במ״ב פרק בתרא דסנהדרין:

אחד לשבעים שנה. בגמ׳ איבעיא להו אחד לשבעים שנה נקראת חבלנית. או אחד לשבעים שנה אורחא הוא. תיקו:

לא נהרג אדם מעולם. פירש הר״ב שיבדקו העדים וכו׳ ואם תמצא לומר שלם הרג. פירש״י שיאמרו בדקנוהו לאחר מיתתו מכל י״ח טרפות. ע״כ. ומ״ש הר״ב שמא במקום סייף נקב היה. מסקי התוס׳ דלאו דחיישינן להכי. דהא אזלינן בתר רובא. אלא הכי קאמר רוב פעמים לא היה נהרג שע״י שהוא מרבה בבדיקות אי אפשר שלא יכחיש אחד מהם חבירו. ע״כ. ומ״ש הר״ב ואם מגלה עריות הוא ראיתם כמכחול בשפופרת. פירש״י ואין עדים מסתכלין בכך. שפופרת קנה חלול שנותנים בו כחול לכחול עינים. מכחול הוא קיסם דק. שבו נוטלין הצבע מתוך הקנה. ע״כ. ובגמרא ורבנן סגי להו משיראו מנאפים שינהגו ענין נאוף ששוכבין בקירוב בשר ונוהגים בדרך תשמיש. וכתבו התוס׳ תימא עובד ע״ז ומחלל שבת מאי איכא למימר. דהתם לא מצינו למפטריה. והיכי קאמר לא היה אדם נהרג. ויש לומר. דמכל מקום קאמר שפיר לא היה אדם נהרג. משום דלא שכיחי כולי האי כי אם ברוצח ועריות. ע״כ. וכדמות ראיה לדבריהם דהני שכיחי. מהא דתנן במ״ט פרק בתרא דסוטה משרבו הרצחנים וכו׳ משרבו המנאפים וכו׳:

אף הן מרבים שופכי דמים בישראל. קפיד טפי על שפיכות דם מעל גילוי עריות לפי שהוא רע לשמים ולבריות. והרי חומרא יתירא נודעת לרציחה (שנימת) [בהמית] שלא בעדים. כדתנן במ״ה פרק ט׳ דסנהדרין וע׳ לשון הרמב״ם שהעתקתי שם:

פרק ב

א חגורין. עיין במ״ד:

היה משלשל בחבית וכו׳. קצת קשה אמאי לא קאמר ונפסק החבל ונפל עליו. כדקתני בסיפא ונראה לומר דנפל*) [פי׳] שנשמט מידו. ולכך לא ר״ל נפסק. דא״כ לא אתיין כר׳ דאמר לקמן נפסק אינו גולה. תוס׳. ועיין מ״ש במ״ג:

היה יורד בסולם. יש אומרים דתנא לא זו אף זו קתני לא זו מעגל דודאי יש לחייבו גלות. דלמה לא נזהר. אלא אף משלשל חבית דשפיר מיזהר שלא ישבר חביתו אם נפל והרג חייב. ועוד דלא זו אלא אף יורד בסולם דטפי מיזהר כדי שלא יפול. אם הרג חייב. תוס׳:

כל שבדרך ירידתו גולה. כתב הר״ב דכתיב ויפל וכו׳. והרמב״ם הטעים בטעם יפה בפ״ו מהלכות רוצח שהרי דרך נפילה מצוי ברוב העתים להזיק. ודבר הרוב הוא להיות. שהרי טבע הכבד לירד למטה במהרה. הואיל ולא זרז עצמו ותיקן מעשיו יפה בשעת ירידה יגלה. אבל דרך עלייה אין זה דבר הקרוב להיות ברוב העתים אלא כמו פלא הוא והוא כמו אנוס. ע״כ. ומ״ש הר״ב לאתויי אפי׳ ירידה שהיא לצורך עלייה. פירש רש״י כגון הרוצה להרים ידו בכח. וגרזן בידו ומשפיל תחלה את גופו ושוחה לפניו כדי להרים בכח ובהשפלתו הרג. דלא תימא הואיל וצורך עלייה היא פטור מגלות דהא כתיב ויפל. [ע״כ]. וכשהרג בעלייתו לאחוריו פטור. והיינו דתנן שלא בדרך ירידתו אינו גולה:

רבי אומר אינו גולה. פירש הר״ב ר׳ סבר ונשל הברזל מן העץ זה העץ המתבקע מדלא כתיב מעצו. וכתיב מן העץ מוכיח דיש אם למסורת כלומר כמו שנמסרה כתב של תיבה צריכין אנו לדורשה. ולא לפי המקרא ונשל בקמץ הנו״ן והוא מהקל שהוא פועל עומד בעצמו. שהברזל עצמו נשל. ולפי המסורת ונשל לשון רש״י פירושו שהשיל. וכ״כ התוס׳ שהוא ונישל כמו והשיל. ע״כ. ולא יתכן לפרש הדברים כמשמען שתיבת נשל במקום השיל. דהיאך תתחלף השיל שהוא בנין הפעיל ואב בנשל שהוא נפעל ותולדה. כ״ש שאי אפשר לומר שהמלה בעצמה תחסר הה״א והיו״ד הוראת בנין הפעיל. שהרי לפי המסורת אנו אומרים ושאין לנו אלא ככתוב ואפילו הוראת משך קמ״ץ על האל״ף שיש למקרא אנו בורחים ממנו מפני המסורת גם לא נמצא חסר שתי ההוראות יחד ואף בה״א לבד לא נמצא כי אם בינותי בספרים. ואף בזה יש לפקפק ולומר שאפשר שהוא מהדגוש כמו לקצת מפרשים במלת ודיגום [ירמיה ט״ו ט״ז] על משקל קימו וקיבלו אע״פ שהיו״ד דגושה. ולא כן בדיגום כי נרפה הוא. כמו שנמצאים אחרים נרפים הם ודינם להדגש. אבל יתכן בעיני שהוא דורש ונשל בחירק הנו״ן ולא תמשך עמה יו״ד כלל. וזה כפי המסורת משא״כ כפי המקרא שיקרא נשל בקמ״ץ שאתה מוסיף הברה של אלף או ה״א בין נו״ן לשי״ן כמ״ש רש״י. אבל בקריאת החיר״ק אין כאן משך אות כלל ולפי זה הנו״ן אינה מן היסוד. כי אם להוראת בנין נפעל. ויאמר נא ונשל שע״י הברזל נשל קיסם [אחד] מן העץ המתבקע. ומ״ש הר״ב ורבנן סברי מן העץ מעצו וכו׳ דסברי יש אם למקרא ונשל קרינא ביה פעל עבר שהוא פועל עומד בעצמו כמו שפירשתי. ומה שכתב הר״ב והלכה כחכמים. דעץ המתבקע כח כחו הוא וכו׳ כלומר אבל רבי סבירא ליה דהאי לאו כח כחו הוא. והיינו דאמרינן בגמ׳ וכח כחו לרבי היכי משכחת לה. כגון דשדא פיסא [רגב אדמה] ומחיה לגרמא [עץ החריות] ואזיל גרמא ומחיה לכבאסא [אשכול התמרים] ואתר תמרי ואזיל תמרי וקטול:

מן העץ המתבקע. יצא קיסם וניתז למרחוקו הרג. רש״י:

ב הזורק אבן לרשות הרבים. כתב הר״ב הכא עסקינן באשפה העשויה בר״ה להפנות בה בלילה וכו׳ כלומר וזרק בה ביום אבל באשפה שאינה עשויה להפנות בה אף בלילה וזרק בה בלילה ומקרי ויתיב וכו׳ אנוס הוא. דלית ליה לאסוקי אדעתא דמקרי ויתיב כיון שאינה עשויה ליפנות כלל. תוס׳. וכ״כ הרמב״ם בפ״ו מהלכות רוצח:

הלז. נמצא בכתוב מי האיש הלזה (בראשית כ״ד:ס״ה) ובנוסח משנה דבירושלמי הלה:

הרי זה פטור. כתב הר״ב דכתיב ומצא פרט לממציא וכו׳ גמ׳. למימרא דמצא מעיקרא משמע ורמינהו מצא. פרט למצוי שלא ימכור ברחוק ויגאל בקרוב וכו׳ [במשנה ב׳ פ״ט דערכין ובפירושה] אמר רבא הכא מענייני דקרא ומצא דומיא דיער מה יער מידי דאיתיה מעיקרא אף מצא נמי מידי דאיתיה מעיקרא. והתם מענייני דקרא ומצא דומיא דהשיגה ידו מה השיגה ידו מהשתא אף מצא נמי מהשתא. ובפרק הנחנקין בסנהדרין דף פ״ו דרשינן כי ימצא פרט למצוי. ורמינן קרא כי ימצא איש שוכב עם אשה בעולת בעל (דברים כ״ב:כ״ב). ה״נ כי ימצא פרט למצוי. כגון של בית פלוני דשכיחי גבייהו. ושם הקשו בתוס׳ על ומצא פרט למצוי דערכין. ותירצו די״ל דריבויא הוא. ע״כ. ולא כתבו הך דהכא. ונראה דה״נ יש לתרץ דריבויא הוא. אבל אין נראה לחלק בין היכא ד׳דרשינן פרט למצוי או פרט לממציא. דהא ליכא בינייהו אלא דבר הלמד מענינו וכי דרשינן פרט לממציא שמעינן

דהיכא דכתיב ומצא. ושנלמד מענינו פרט למצוי דדרשינן ליה. ועמ״ש במשנה ב׳ פ״ט דסוטה:

רשות לניזק ולמזיק ליכנס לשם. איצטריך למתני ולמזיק. דלא תימא שאם יש למזיק ג״כ רשות ליכנס דפטור. משום דעל הניזק להרחיק ולשמור את עצמו מן הנזק. כשיודע שיש להלה ג״כ רשות ליכנס:

מה חטבת עצים רשות. כתב הר״ב דאי בעי עייל וכו׳ לכאורה דאי בעי חטב הל״ל אלא דהכי מסיק בגמ׳ משום דקשיא לן מה חטבת עצים רשות דלמא מצוה כגון דסוכה. ודמערכה. ואע״ג דמשני לה דחטיבה עצמה אינה מצוה. דאי מצא חטוב אינו חוטב וכו׳ הא הדר אמר רבא דמגופיה דקרא איכא למשמע דמיירי ברשות מדכתיב ואשר יבא את רעהו ביער. מה יער דאי בעי עייל וכו׳ דאשר משמע אי בעי. ופרכינן וכל היכא דכתיב אשר דאי בעי הוה. אלא מעתה ואיש אשר יטמא ולא יתחטא את משכן ה׳ טמא ונכרתה (במדבר י״ט:י״ג) אי בעי מיטמא. ואי בעי לא מיטמא. אותו חייב לך הכתוב כרת אם נכנס למקדש בטומאה זו. אבל כי מיטמא במת מצוה דלא סגי דלא מיטמא ה״נ דפטור. ומסיק התם עוד טומאתו בו כתיב (שם) עוד קרא יתירה לדרשא הוא:

יצא האב המכה את בנו. להטותו לדרך אחרת. רש״י. ועיין בפירוש הר״ב במשנה דלקמן. ומ״ש שם:

ושליח ב״ד. המלקה ארבעים לחייב מלקות. רש״י. ולשון הראב״ד [פ״ה מהלכות רוצח] שליח ב״ד שהא מלקה [יותר] ממה שאמדוהו ב״ד ומת תחת ידו. ע״כ. והרמב״ם פ״ה מהלכות רוצח כתב שליח ב״ד שהכה את בעל דין הנמנע מלבא לדין והמיתו בשגגה:

ג האב גולה ע״י הבן. לשון הר״ב כשלא הכהו ללמדו תורה. או מוסר. או אומנות. דמוסר נמי כתיב (משלי כ״ט) יסר בנך ויניחך. ואומנות הא תנן בסוף קדושין לעולם ילמד אדם את בנו אומנות וכו׳:

חוץ מעל ידי גר תושב. כתב הר״ב שאם הרג בן ישראל בשוגג אינו גולה אלא נהרג. גמ׳ שנאמר (במדבר ל״ה) והיו לכם הערים למקלט. לכם ולא לגרים. ומ״ש דנהרג משום דקיי״ל [בסנהדרין דף נ״ד] דבן נח אין צריך התראה אלא אזהרתו זו היא התראתו. ומסיים הרמב״ם בפירושו אבל כשהרג ישראל לגר תושב יגלה ישראל ע״כ. ומתני׳ הכי קאמרה הכל גולין ע״י ישראל וישראל גולין על ידו. כלומר הכל אית בהו תרתי שבין שהוא ההורג או שהוא הנהרג. כל שיש יד ישראל באמצע בין שישראל נהרג או הורג. הרי יש כאן גלות להההורג. חוץ מעל ידי גר תושב. דלא מצינו ביה תרתי. שאע״פ שאם ישראל הרג לגר תושב גולה. מ״מ אם הוא הרג לישראל אינו גולה אלא נהרג. כך נראה בעיני. וס״ל להרמב״ם דהא דאמרינן בגמ׳ חוץ מעל ידי גר תושב אלמא גר תושב נכרי הוא אימא סיפא גר תושב גולה וכו׳ אמר רב כהנא לא קשיא כאן בגר תושב שהרג גר תושב כאן בגר תושב שהרג ישראל. דדוקא נקט גר תושב שהרג ישראל אבל איפכא לא. דאי לאו הכי הכי הל״ל שאני סיפא דבר מיניה הוא דהשתא הוה משמע דכל היכא דלאו בר מיניה הוא בין שהוא ההורג בין שהוא הנהרג אין כאן גלות. אלא ודאי דישראל שהרג לגר תושב אין הכי נמי דמחייב גלות. ואני תמה על הכ״מ שבפ״ה מהלכות רוצח השיג על לשון הרמב״ם שם ישראל שהרג בשגגה את העבד או את הגר תושב גולה. והשגתו מלשון המשנה דתנן הכל גולין ע״י ישראל וכו׳ חוץ מע״י גר תושב הרי בהדיא שישראל אינו גולה ע״י גר תושב. ונ״ל שטעות סופר יש בכאן וצריך למחוק גר תושב עכ״ל. ובודאי שהשגתו זו לאו השגה היא שהוא הבין דרכה דמתני׳ דתנן חוץ מע״י גר תושב כשאר ע״י דתנינן שהמכוון ע״י זה שנהרג והכא הא מפקא לה הגמ׳ מכי הא דהא אמרי׳ כאן בגר תושב שהרג ישראל. דש״מ דהאי ע״י לאו כגוונא דאינך הוא. אבל למאי דפרישית ניחא לישנא דע״י וכ״ש שהרמב״ם בפירושו העתיק חוץ מגר תושב. וכן הוא בפירש״י שבמשנה ושבגמ׳. ובעל חכמת שלמה הגיה לגרוס כך והרי הראב״ד שהשיגו ג״כ להרמב״ם כמו שאכתוב בסמוך לא תפס עליו מן המשנה. והיינו טעמא דבגמ׳ מוכחת בידים מוכיחות דהאי ע״י לאו כאינך הוא דא״כ לשון כאן בגר תושב שהרג ישראל לא הוה ניחא ואי נמי גירסתו ג״כ מגר ולא ע״י. אבל מה שהשיגו הראב״ד הוא מדהוצרכו עבד וכותי מן הרבוי. אלמא גר תושב לא. ועוד כי יכה את רעהו כתיב (דברים י״ט). ע״כ.ובעיני שגם זו אינה השגה כלל דעבד וכותי מצריכין לרבויי שיהא גם הוא גולה כשהורג לישראל משא״כ גר תושב והכי דייק לישנא דגמ׳ הכל גולין ע״י ישראל לאתויי עבד וכותי. ש״מ דבהורג לישראל מרבינן להו. והא דתנו רבנן עבד וכותי גולה ולוקה ע״י ישראל וישראל גולה ולוקה ע״י כותי [ועבד] איכא למימר דסיפא משום לוקה איצטריך למתני. וכדמסיק כגון שהכהו הכאה שאין בהשיעור מיתה. וקמ״ל דלא מקשינן הכאה לקללה דבקללת עבד וכותי פטור. דכתיב (שמות כ״ב) בעמך לא תאור. בעושה מעשה עמך. ומלשון הכתוב רעהו לא קשיא דכיון דלענין ערי מקלט אשכחן דגר תושב חלוק מן הנכרי דנכרי שהרג לנכרי אין ערי מקלט קולטות לו. כדכתיב (במדבר ל״ה) ולבני ישראל תהיינה אבל לגר תושב קולטות כדכתיב (שם) ולגר ולתושב. הלכך אע״ג דאמעוט כשהרג הוא לישראל. מדכתיב והיו לכם דשמע מינה שהוא אינו גולה. מ״מ אין לנו למעט שיהא ג״כ הישראל שהרגו פטור מן הגלות. כיון דאשכחן שהם בכלל מצות ערי מקלט כשנהרג מגר תושב. וא״כ ה״ה כשנהרג מישראל. אלא דכשהוא הורג לישראל אמעוט מלכם. מכל הלין. דהשגותיו של הראב״ד אינן השגות כל שכן שהשגתו של הכ״מ מעיקרא לאו השגה היא. ודלשון הגמ׳ דלא נקטה אלא כאן בגר תושב שהרג לישראל דייקא כדעת הרמב״ם. ולפיכך אין למחוק מספרו של הרמב״ם כאשר כתב הכ״מ. וכ״ש שכן נמצא ג״כ בפירושו.

מלבד ראה את זה מצאתי בספרי. שדרשו רעהו פרט לנכרי. רעהו פרט לגר. ומ״מ אי אפשר לתלות בשום פנים בטעות סופר מ״ש בשני חבורים שונים. אלא יש לנו לומר דדחי לה להא דספרי מקמי משמעות גמרא דידן:

וגר תושב אינו גולה אלא על ידי גר תושב. ועל ידו מיהא גולה דכתיב לבני ישראל ולגר ולתושב בתוכם תהיינה שש הערים [גמ׳]:

הסומא אינו גולה. כתב הר״ב דכתיב בלא ראות פרט לסומא. דמשמע כאן לא ראה. אבל רואה במקום אחר. פרט לסומא שאינו רואה בשום מקום. רש״י. והרמב״ם סוף פ״ו מהלכות רוצח יהיב טעמא מפני שהוא קרוב לאונס:

רבי מאיר אומר גולה. כתב הר״ב בלא ראות לרבות את הסומא. לאו דבלא ראות רבוייא הוא. אלא הכי מפרשינן בגמ׳ בלא ראות למעט. בבלי דעת למעט. הוי מיעוט אחר מיעוט. ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות. ורבי יהודה בבלי דעת פרט למתכוין הוא דאתא. ומפרשינן בגמ׳ דף ז׳ פרט למתכוין להרוג את הבהמה והרג את האדם. לנכרי והרג את ישראל. לנפל והרג בן קיימא. ונראה לי דהוא הדין לכל חינך נתכוין דתנן במשנה ב׳ פ״ט דסנהדרין. וכתבו התוס׳ דהכא. ורבי מאיר סבר פרט למתכוין וכו׳. שמעינן משגגה. ותרתי שמעינן מינה:

רבי יוסי בר יהודה. בגמ׳ מוקמינן רבי יוסי בריהודה היא. שמע מינה דלא גרס בהדיא בר יהודה. וכן משמע עוד בגמ׳ סוף פ״ק אמתני׳ ר״י אומר עד שיהו פי שני עדיו וכו׳. ומ״מ לא שלחתי יד להגיה כיון שהר״ב והרמב״ם העתיקו ר״י בר יהודה:

השונא. כתב הר״ב כל שלא דבר וכו׳ כדתנן במשנה ה׳ פרק ג׳ דסנהדרין:

מפני שהוא כמועד. כמותרה עליו ועובר על התראה דודאי לדעת הרגו. רש״י. ובגמ׳ והא לא אתרו ביה. והתראה בעינן. כדתנן ברפ״ה דסנהדרין. ומשני [ריב״י היא] דס״ל התראה לא נתנה אלא להבחין בין שוגג למזיד:

זה הכלל כל שהוא יכול לומר לדעת הרג וכו׳. בגמ׳ תניא כיצד אמר ר״ש יש שונא וכו׳. נפסק גולה נשמט אינו גולה פירש״י נפסק [החבל]. דומיא דנשמט הברזל מקתו [היא] דנשאר האגד בידו ונשמט דומיא דמן העץ המתבקע שאין נשאר בידו כלום:

ד **לשלש שבעבר הירדן וכו׳.** כתב הר״ב. ומ״ב עיר וכו׳. בגמ׳ דכתיב (במדבר ל״ה) ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר. ומסיים בה הרמב״ם פ״ח מה׳ רוצח כל הערים אשר תתנו ללוים ארבעים ושמנה עיר. הקישן הכתוב כולן זו לזו לקלוט. ע״כ. [*ובזה מתיישב דלא תקשה שאמר הכתוב (שם י״ח) בארצכם לא תנחל. וללוים אמר (שם) בתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה הואיל ולצורך ישראל הופרשו. וכ״כ הרמב״ן ז״ל שם בפי׳ החומש] ומ״ש הר״ב אלא שאלו שש ערי מקלט בין נכנס וכו׳. גמ׳ לתרוצי דלא תנן אלא שש. והאיכא עוד מ״ב. והוה מצי למימר נמי דאיכא ביניהו פלוגתא דר״י ור״מ דסוף פרקין:

לא היו שלש שבעבר הירדן קולטות. ומפני מה הבדילם משה אמר מצוה שבאה לידי אקיימנה. גמ׳:

ה **ומכוונות להן הדרכים.** עיין בריש קדושין בלשון דרך:

שנאמר תכין לך הדרך. כתב הר״ב ומקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים. פירש רש״י בכל מקום שהיו שני דרכים מפוצלים. אחד פונה לעיר מקלט היה עץ תקוע באותו דרך וכתוב בו מקלט. גמ׳ מאי קרא תכין לך הדרך עשה הכנה לדרך:

ומוסרים לו שני תלמידי חכמים וכו׳ וידברו אליו. פי׳ הר״ב בשגגה בא מעשה זה לידו. בברייתא. והיינו דכתב הרמב״ם בפ״ה מה׳ רוצח כשמשיבין אותו מוסרים לו וכו׳ כדתנן לקמן ולא מפרש לה דכשמקדימין וכו׳ כדלקמן שמוסרין לו משום וכו׳ דאי בתחלת הניסה היאך יוכלו להחליט ולומר בשגגה. דלמא לא היא:

ר״מ אומר אף הוא מדבר וכו׳. כתב הר״ב אין ת״ח נזקקין וכו׳. וכ״כ הרמב״ם ולדבריהם ל״ג אף. והכי איתא בברייתא בגמ׳. ותו התם אמרו לו הרבה שליחות עושה. פירש״י דברים שאינם נעשים ע״י האדם. נעשים ומתקבלים ע״י הרבה שלוחים:

ו **רבי יוסי בר׳ יהודה אומר וכו׳.** כבר כתבתי במ״ו פ״ג דבכורים כמה מקומות שנשנה בל׳ פלוגתא וליכא דפליג. ומ״מ בכאן אפשר שרבינו הקדוש מחבר המשניות רומז בזה ששנאו בלשון פלוגתא שהוא עצמו חולק עליו בזה. וכדאיתא בברייתא בגמ׳. רבי אומר מעצמן הן גולין כסבורין הן אחד מזיד ואחד שוגג קולטות. והן אינן יודעין שבשוגג קולטות. במזיד אין קולטות. ועיין בפרק דלקמן משנה ט״ו ומ״ש שם:

בתחלה. תחלת משפטן של רוצחים ועיקרו. זהו. אחד שוגג ואחד מזיד וכו׳. ויליף טעמא מקרא (דברים י״ט) וכי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וקם עליו [והכהו נפש ומת ונס] וגו׳. משמע אם הרגו בכונה ינוס. וכתיב בתריה ושלחו זקני עירו וגו׳. ל׳ רש״י בגמ׳:

ובית דין שולחין ומביאין וכו׳. מי שנתחייב מיתה וכו׳. שנאמר (שם) ושלחו זקני עירו ולקחו אותו משם ונתנו אותו ביד גואל הדם ומת. מי שלא נתחייב מיתה וכו׳. שנאמר (במדבר ל״ה:כ״ה) והצילו העדה את הרוצח מיד גואל הדם. ברייתא בגמ׳:

ואחד שעבר ממשיחתו. כתב הר״ב שארעו קרי וכו׳ ומנו אחר תחתיו. וכ״פ הרמב״ם. ורש״י מסיים בה וכשנתרפא כהן חוזר לעבודתו ועבר זה

ממשיחתו:

רבי יהודה אומר אף משוח מלחמה. כתב הר״ב דקרא אחרינא כתיב וכו׳ ורבנן כיון דלא כתיב הכהן הגדול לא דרשי ליה אלא חד מהנך הוא. גמ׳:

כדי שלא יתפללו על בניהם שימותו. כתב הר״ב והם פשעו כו׳. דאי לאו הכי. מאי אכפת בקללתם והכתיב כצפור לנוד כדרור לעוף כן קללת חנם לא תבא (משלי כ״ו ב׳). גמ׳:

משנגמר דינו מת כהן גדול ה״ז אינו גולה. כתב הר״ב דמשנגמר וכו׳ כאילו גלה. ותימא מאי סברא היא זו דהוי כאילו גלה משום שנגמר דינו. דבשלמא להחמיר עליו כדאשכחן בפרק בן סורר מ״ד אם משנגמר דינו ברח [ואח״כ] הקיף זקן התחתון דחייב ניחא. דאמרי׳ הואיל ונגמר דינו אין הקפת הזקן פוטרו מדינו שנתחייב בה. אבל לומר דגמר דינו בא להקל עליו זו אינה סברא כלל. ובגמ׳ אמרי׳ בטעמא דאינו גולה. דמיתת כהן מכפרה. ופירשו התוס׳ שהרי אילו גלה יום אחד ומת כהן גדול [הוא] חוזר. ואילו לא מת אפילו שהה כמה שנים אינו חוזר. ש״מ דמיתת כהן מכפרת מגלות. ע״כ. והוי ק״ו. ומה מי שגלה כבר יצא עכשיו. מי שלא גלה. אינו דין שלא יגלה:

אם עד שלא נגמר דינו כו׳. חוזר במיתתו של שני. דאמר קרא (במדבר ל״ה) וישב בה עד מות כ״ג אשר משח אותו בשמן הקדש. וכי הוא מושחו אלא זה שנמשח בימיו [משנעשה זה רוצח]. [רש״י] מאי הו״ל למעבד [למה נענש מאחר דלא הוה כ״ג כשהרג זה] הו״ל לבקש רחמים שיגמר דינו לזכות ולא ביקש [גמ׳] והלכך ליכא לאוקמי קרא לאחר שנגמר דינו. דהוה קשה מאי הול״ל למעבד:

ז **ההורג כהן גדול וכ״ג שהרג.** ובתרווייהו לא היה שם כ״ג אחר. הרמב״ם פרק ז׳ מהלכות רוצח:

אינו יוצא משם לעולם. עד מות כהן הגדול ואם יצא התיר עצמו למיתה. כדתנן בסמוך רוצח שיצא וכו׳. הרמב״ם שם:

כך תחומה קולט. כדתניא וישב בה [בה] ולא בתחומה ישיבה אמרה תורה דלא. הא קליטה מקלטה. ועיין בגמ׳:

רבי יוסי הגלילי אומר מצוה ביד גואל הדם. דכתיב (שם) ורצח גואל הדם. ולא כתיב אם רצח. ור״ע אומר רשות ביד גואל הדם. מי כתיב ירצח. גמ׳:

וכל אדם אין חייבין עליו. ה״ג בכל הנוסחאות. וכן העתיקה הרמב״ם בפ״ה מהלכות רוצח. ובספר חכמת שלמה נמחק אין. ונראה משום דקשיא ליה דהיינו רשות. היינו אין חייבין והוה ליה לתנא לכללינהו ולמתני רשות ביד גואל הדם. וביד כל אדם. וי״ל דכלפי דקרא נקט לגואל הדם בהדיא. שנאמר ורצח גואל הדם. הלכך אר״ע רשות בידו. כלומר שהתורה נתנה רשות לגואל הדם דבפירוש אתמר בכתוב. ומכללא נמי שמעינן דכל אדם אם הרגו. אין חייבין עליו. שנאמר אין לו דם. ועיין מ״ש במ״ב פרק בתרא דביצה. ומ״ש הר״ב וה״מ שיצא מזיד. אבל יצא שוגג כל אדם שהרגו נהרג עליו. מפרש טעמא בגמ׳ שלא יהא סופו חמור מתחילתו. מה תחילתו [הרציחה] במזיד נהרג בשוגג גולה. אף סופו [צאתו חוץ לתחום] במזיד נהרג. בשוגג גולה:

הכל הולך אחר הנוף. כתב הר״ב בגמ׳ מפרש דאף אחר הנוף קאמר וכו׳ ושדינן נופו בתר עיקרו ואי עיקרו בחוץ וכו׳ דשדינן עיקרו בתר נופו. ומשום דבכולי גמ׳ שדינן נוף בתר עיקר. אצטריך הכא למימר דלענין מקלט זמנין דשדינן עיקר בתר נוף לחומרא. רש״י [סוף דף י״ב]:

הרג באותה העיר. רוצח שגלה לעיר מקלט. וחזר והרג באותה העיר בשוגג. גולה משכנה לשכונה בתוך העיר. כי מן העיר אינו רשאי לצאת מפני רציחה ראשונה. רש״י. ובגמ׳ מאי קרא. כי בעיר מקלטו ישב (שם) [וקרא יתירה הוא דמצי למכתב כי ישב שם] עיר שקלטתו כבר:

ובן לוי. שהוא מיושבי העיר והרג בשוגג גולה מעיר לעיר. שהוא רשאי לצאת מן העיר שלא גלה שם. רש״י:

ח **כיוצא בו.** בעל ח״ש הגיה דאינו מן המשנה. אלא שהוא סוף מימרא שכתבתי לעיל עיר שקלטתו כבר. וגם שם לישנא יתירא הוא. וטפי ניחא למימר דמן המשנה הוא. ודתנא מסרך סריך בלישנא דמ״ח בפרק בתרא דשביעית דהתם קאי אדלעיל מיניה המחזיר חוב בשביעית וכו׳. *)אמר לו אעפ״כ וכו׳. ועיין בסוף פרק קמא דדמאי [ד״ה הא]. ומ״ש שם. וכן מה שכתבתי בסוף ב״ב [מ״ז ד״ה וכן]. ומיהו יש ספרים דל״ג לה הכא:

שנאמר וזה דבר הרוצח. כלומר דבור בעלמא וכו׳. כמ״ש הר״ב שם במסכת שביעית:

מעלים היו שכר וכו׳. כתב הר״ב בארבעים ושנים עיר וכו׳ אבל בשש ערי מקלט כ״ע מודו וכו׳ דכתיב (במדבר ל״ה:י״ב) והיו לכם הערים למקלט לכם לכל צרכיכם. אבל ארבעים ושנים עיר דכתיב (שם) ועליהם תתנו. לא אתא אלא לאקושינהו לקליטה. גמ׳:

רבי מאיר אומר לא היו מעלים להם שכר. דסבר עליהם תתנו כי הנך. מה הנך לכל צרכיכם. אף הני נמי לכל צרכיכם. גמ׳:

וחוזר לשררה שהיה בה. אם היה נשיא או ראש בית אב חוזר לגדולתו כשישוב לעירו במיתת כ״ג. רש״י. וטעמא דר״מ אכתוב לקמן:

רבי יהודה אומר לא היה חוזר וכו׳. כתב הר״ב דכתיב ושב אל משפחתו וכו׳ האי קרא בעבד עברי כתיב וביה פליגי ר״י ור״מ בברייתא בגמ׳. אלא דמסיימינן בה וכן בגולה ומפרשינן כדתניא ישוב הרוצח אל ארץ אחוזתו (שם) לארץ אחוזתו הוא שב. ואינו שב למה שהחזיקו אבותיו. דברי ר׳ יהודה. ר״מ אומר אף הוא שב למה שהחזיקו אבותיו גמר שיבה שיבה מהתם. פירוש דהתם בעבד עברי דייק ר״מ. ואל אחוזת אבותיו ישוב כאבותיו. שאף הוא שב למה שהחזיקו אבותיו [דמסתמא השררה משל אבותיו החזיק בה. דהכי קיי״ל לכל שררה שבקרב ישראל שהזוכה לה זוכה לעצמו ולזרעו כדילפינן

בספרי פ׳ שופטים בפ׳ המלך מבקרב ישראל. ופסקה הרמב״ם בפ״ד מהלכות כלי המקדש] וישוב דסיפא דההוא קרא דעבד עברי יתירא הוא. דמצי למכתב ושב אל משפחתו ואל אחוזת אבותיו ולשתוק. אלא מופנה הוא לדון הימנו גז״ש לרוצח נאמר כאן ישוב ונאמר להלן ישוב הרוצח. ומ״ש הר״ב ואין הלכה כר׳ יהודה. תימה דקיי״ל ר״מ ור׳ יהודה הלכה כר״י וכמו שפסק ג״כ בפלוגתא דרישא. וכ״כ הרמב״ם בפירושו והלכה כר״י בשני המאמרים וכ״פ בחבורו [סוף] פ״ז מהלכות רוצח. ואין כדאי לומר שהכריע דהלכה כר״מ. משום דלישנא דואל אחוזת אבותיו ישוב. דייק טפי כר׳ מאיר:

פרק ג

א ואלו הן הלוקין. אית דוכתי דתנא ואלו כמו בריש פ״ט דסנהדרין. ובריש פ״ב דפאה. ובירושלמי הכא ובסנהדרין ל״ג בוי״ו:

הבא על אחותו וכו׳. כתב הר״ב תנא חייבי כריתות לאשמעינן דיש מלקות בחייבי כריתות [פירוש אם התרו בהן משום מלקות] שאם עשו תשובה ב״ד של מעלה מוחלין להן אבל חייבי מיתות ב״ד אינן בכלל מלקות ארבעים שאם עשו תשובה אין ב״ד של מטה מוחלין להם את המיתה. וכתיב (דברים כ״ה:ב׳) כדי רשעתו משום רשעה אחת אתה מחייבו. ואי אתה מחייבו משום שתי רשעיות. אבל חייבי כריתות כיון דאי עביד תשובה מוחלין לו ב״ד של מעלה הלכך קא לקי. ואע״ג דהשתא מיהת לא עביד תשובה ואכתי עונש כרת עליו. ונמצא אתה מענישו שתי רשעיות. לא פסיקא מלתא לכרת הואיל והוא תלוי בתשובה. הכי מסיק רבינא בגמ׳ [*ועמ״ש במ״ט בד״ה וי״ט וכו׳]:

ועל אחות אשתו ועל אשת אחיו. וכך נשנו עוד בריש מסכת כריתות. ותמהני דכולן נשנו בכאן כסדרן בפ׳ אחרי [מות]. חוץ מאלו השתים דאשת אחיו כתוב קודם לאחות אשתו:

ונתינה. כתב הר״ב נתינה מן הגבעונים היא ומלקות דידה מלא תתחתן. כבר כתבתי במשנת י״ח דבר בפ״ק דשבת דזו היא שיטת התוס׳ דלא תתחתן דוקא בשבעה עממים ולאחר שנתגיירו והיינו נתינה שלא נתגיירו זולתן וכמ״ש בהדיא הרמב״ם סוף פרק י״ב מהלכות אס״ב אלא לדידהו כשבועלה בגיותה עובר בלא תקח. ולשיטת הרמב״ם כל הנכרים שוים דדרך חיתון נאסרו משום לא תתחתן וכשנתגיירו הכל מותרין. חוץ ממצרי ואדומי עמוני ומואבי. אבל שבעת עממין מותרין לבא בקהל כמו שאר האומות אלא שיהושע גזר עליהן בזמן שהמקדש קיים ובא דוד וגזר עליהם לעולם. כמפורש בדבריו סוף פרק י״ב מהלכות אסורי ביאה. וכתב שם המגיד דלדעתו בכ״מ שהזכירו נתינה אצל ממזרת. הוא אגב גררא. דומיא דחלוצה אצל גרושה. ע״כ. ועיין בסמוך. ואין להשיב על שיטת התוספת אמאי לא חשיב נמי לאו דבגיותן. דכבר כתב הר״ב דתנא ושייר. ודתנן נתינה דבשאר דוכתי רגיל לשנות ממזרת ונתינה. תני לה נמי הכא בהדה. ויש עוד חלוקי דעות בשיטת התוספות. דלנ״י שכתבתי במשנה ג׳ פ״ט דיבמות [ד״ה וחלוצה]. אף בניהם אסורים עולמית כמו ממזרים. והמגיד כתב דלא אסרה תורה אלא אותן שנתגיירו. אבל בניהם שנולדו אחר גרותן מותרין גמורין דבר תורה שלא מנה בהם התורה דורות לאסור. ובא יהושע ודוד וגזרו עליהן. ע״כ. וכ״כ הר״ן ריש פ״ג דכתובות. ובזה אין הכרע בדברי הר״ב ועיין במ״ח פ׳ קמא דעבודה זרה:

גרושה וחלוצה וכו׳. כתב הר״ב שחלוצה אינה כתובהאלא מרבוייא מייתינן לה וכו׳ וכ״כ רש״י ומשמע לפירושם דבחלוצהלחודה איכא מלקות דאורייתא. אלא דמשום שני שמות אין לחייבם כשהם ביחד. וכבר כתבתי בפ״ט דיבמות מ״ג דחלוצה לא מתסרא כלל מדאורייתא. וע״ש. וכ״כ התוס׳ דהכא [ד״ה גרושה]:

ב הטמא שאכל את הקדש וכו׳. מכאן ולהלן לא יכולתי לעמוד על סדרן של הלאוין. למה סדרן התנא על זה הסדר שלא ככתוב ומצאנו כיוצא בזה לבעלי הפיוט באזהרות שיסדו לחג השבועות. שלא שמרו שום סדר קדימה ואיחור. ובריש כריתות שנויין ג״כ כסדר דהכא:

הטמא שאכל את הקדש וכו׳. ואזהרתיה מבכל קודש לא תגע ואל המקדש לא תבא (ויקרא י״ב) ולא תגע אזהרה לאוכל דמקיש קדש למקדש. מה מקדש*) [יש באזהרתו] נטילת נשמה. שהבא אל המקדש [והוא] טמא בכרת. אף אזהרת קדש. דבר שיש בו נטילת נשמה. והיינו אכילה שענש עליה כרת דאילו בנגיעה ליכא כרת. כדתניא בגמ׳:

והאוכל חלב ודם. כדכתיב (שם ז׳) כל חלב וגו׳ לא תאכלו. וכל דם לא תאכלו. בפרשת צו:

נותר. כתיב ביה (שמות כ״ט) ושרפת את הנותר באש לא יאכל כי קדש הוא ואזהרת פיגול נמי מהכא מדכתיב כי קדש הוא כלומר מפני שהוא קדש שנפסל. למדנו מכאן כל שבקדש פסול. בא הכתוב ליתן ל״ת על אכילתו. אזהרת טמא. והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל (ויקרא י״ז):

השוחט קדשים בחוץ. או מעלה קדשים בחוץ. אזהרת מעלה השמר לך פן תעלה (דברים י״ב) [וכ״מ שנאמר השמר פן. אינו אלא ל״ת] [*כשהוא כתוב על ל״ת. אבל כשכתוב אעשה. הוה נמי רק עשה. וכמ״ש פרק קמא דכריתות מ״ח בסד״ה והפסח וכו׳] אזהרת שוחט ילפינן בזבחים פרק השוחט והמעלה (זבחים דף ק״ו) איכא דיליף מולא יזבחו עוד וגו׳ (ויקרא י״ז) ואיכא דיליף לה מגז״ש דהבאה הבאה. שוחט ממעלה. רש״י:

והאוכל חמץ בפסח. שנאמר (שמות י״ג) ולא יאכל חמץ:

והאוכל והעושה מלאכה ביה״כ. מלאכה בהדיא כתיב (ויקרא כ״ג:כ״ח) וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה. והאכילה ילפי׳ בפרק בתרא דיומא [דף פ״א] איכא דיליף מג״ש דעינוי עינוי. נאמר כאן עינוי ונא׳ להלן עינוי פירש״י על דבר אשר עינה את אשת רעהו (דברים כ״ב:כ״ד) מה להלן לא ענש אלא א״כ הזהיר אף כאן לא ענש אא״כ הזהיר. ואיכא דיליף שבת שבתון. משבת בראשית מה להלן וכו׳. ואיכא דאמרי ג״ש לא צריכא דהיא גופה שבת איקרי והו״ל כי שבת לעונש ואזהרה:

והמפטם את השמן. אזהרתו ובמתכונתו לא תעשו כמוהו (שמות ל׳). רש״י. ולשון מפטם כתב בערוך רוקח מרקחת מעשה רקח תרגום ירושלמי מפטם. איש בריא. גבר פטים. ע״כ. ועוד מצינו כלי נקרא פטום במ״ז פ״ג דר״ה. וכן בקטרת [אזהרתו]. במתכונתה לא תעשו לכם (שם). רש״י:

והסך בשמן המשחה. דכתיב (שם) על בשר אדם לא ייסך. רש״י. ומ״ש הר״ב שעשה מרע״ה. וכ״פ רש״י. הכי ילפינן בפ׳ קמא דכריתות דף ה׳ מדכתיב (שם) ואשר יתן ממנו מאותו של משה. ועוד תניא התם שמעולם לא נעשה שמן אחר. ולא עוד אלא שכולו קיים לעתיד לבא. שנאמר (שם) שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם:

והאוכל נבלות. שנאמר (דברים י״ד:כ״א) לא תאכלו כל נבלה. וטרפות. שנאמר (שמות כ״ב:ל׳) ובשר בשדה טרפה לא תאכלו:

שקצים ורמשים. וכן הלשון במ״ג פ״ז דשביעית. ונ״ל דבשקצים נכלל דג טמא. וכן שרץ המים והוא הבריות שבמים שאינן בצורת דג טהור ולא בצורת דג טמא. כגון כלב המים והצפרדעים וכיוצא בהן. ועל כולם הוא אומר (ויקרא י״א:י״א) ושקץ יהיו לכם מבשרם לא תאכלו. ועוף טמא שנאמר (שם) ואת אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו. ושרץ העוף. שנאמר (שם) כל שרץ העוף ההולך על ארבע שקץ הוא. ואיזה שרץ העוף. כגון זבוב או יתוש או דבורה וכיוצא בהן ונכלל בלאו אל תשקצו וגו׳ בכל השרץ. ושרץ הארץ שנאמר וכל השרץ השורץ על הארץ שקץ הוא לא יאכל. ואיזה שרץ הארץ כגון החולד. והצב. נחשים. ועקרבים. וחפשים. ונדל. וכיוצא בהן. ויתכן לומר שהחכמים כוללים ג״כ בלשון שקצים בהמה טמאה וחיה טמאה אע״פ שבל׳ תורה לא נמצא שנקראו שקץ. החכמים הרחיבו לשונם ולכל הטמאים לאכול. בשם שקצים יקראו. והרי אמרו לשון תורה לחוד. ולשון חכמים לחוד. וכמ״ש במשנה ב׳ פרק י״א דחולין. ומיהו לא בכ״מ. דבריש פ״ח דבכורות. ופ״ק דכריתות ובפ״ג דנדה. דתנן בהמה וחיה בפני עצמם. ואינם כלולים בשקצים [אע״ג] דבהמה וחיה דהתם טמאה נמי במשמע. ורמשים נאמר (שם) ולא תטמאו את נפשותיכם בכל השרץ הרומש על הארץ. והן המינין הנבראים באשפות ובגופי הנבלות. כגון רמה ותולעה וכיוצא בהן שאינן נבראים מזכר ונקבה אלא מן הגללים שהסריחו וכיוצא בהן. ובכלל הלאו הזה המינין הנבראים בפירות ובמאכלות. אם פרשו ויצאו לארץ אע״פ שחזרו לתוך האוכל שנאמר בכל השרץ:

ומעשר ראשון וכו׳. פירש הר״ב דכתיב ונחשב לכם תרומתכם וגו׳ ובתרומת מעשר כתיב בסוף פרשה קרח:

ומעשר שני שלא נפדה. פירש הר״ב מעשר שני שנטמא וכו׳ עיין בפירוש הר״ב במשנה דלקמן. דהכא דוקא בנטמא. ומ״ש הר״ב והאוכלו בירושלים וכו׳. פירש הרמב״ם במשנה דלקמן שאינו חייב מלקות על אכילת מעשר שני בטומאה עד שיאכלנו בירושלים דאמר רחמנא בבכור שנפל בו מום. בשעריך תאכלנו. ואמרו בכאן לא תוכל לאכול בשעריך. ובאה הקבלה ג״כ בזה [התוספתא] לא תוכל לאכול בירושלים כבשעריך. כלומר לא תוכל לאכול מעשר בטומאה בירושלים כמו שתאכל בכור בטומאה בשערוך ע״כ. ומ״ש הר״ב ואזהרתיה מלא בערתי ממנו בטמא וכ״כ הרמב״ם בפירושו. גם במנין המצות. ותימא דמאי אזהרה שייך במה שהוא עצמו אומר ומתודה שלא עשה כן. ודלמא לא הוזהר עליו בלאו אלא מכלל עשה. והוי עשה. ובגמ׳ דף י״ט תניא ר״ש אומר לא בערתי וכו׳ בין שאני וכו׳ עד והוא טמא והיכן מוזהר על אכילה דכתיב (דברים י״ב:י״ז) לא תוכל לאכול בשעריך וגו׳ ולהלן הוא אומר (שם ט״ו) בשעריך תאכלנו הטמא והטהור בבכור בעל מום שאוכלים בקערה אחת ואין חוששים. והרי טמא בטומאת הגוף אוכל ומטמא בשר בנגיעה והטהור אוכלו הרי טומאת עצמו וקאמר רחמנא האי טמא דשרי לך גבי בכור. הכא לא תיכול:

אף חטה אחת כברייתה. הקשו התוס׳ בפ״ז דחולין דף צ״ו דא״כ תרומה היאך עולה בק״א הא אמרי׳ גבי גיד הנשה [שם משנה ה׳] דבריה לא בטלה. וכ״ת דהתם היינו טעמא דכשנולד נולד האיסור עמו. כמו גיד שרצים ואבר מן החי ועופות טמאים. אבל תרומה מותר עד שימרח אכתי ערלה וכלאי הכרם לא ליבטלו. ע״כ. ומ״ש הר״ב ולית הלכתא כר״ש דלא קרינן בריה אלא בריה שיש לה נשמה בלבד וכ״כ הרמב״ם והכי איתא במסקנא דבגמ׳. דרבנן בריית נשמה חשיבא. דחטה לא חשיבא אבל התוס׳ דחולין הקשו דהא גיד הנשה שם משנה ג׳ תנן דאכלו אפי׳ אין בו כזית חייב. וטעמא משום דבריה הוא. וכדכתב שם הר״ב. ותירצו דרבנן לדברי ר״ש קאמרי לדידן כל דפריש הכתוב. לא תאכל גיד. לא תאכל עוף טמא. כאילו פירש בין גדול בין קטן. דכילהו מקרי גיד ועוף. ובלבד שיהיו שלמים. וכן בטבל. אי הוה כתב לא תאכל חטה של טבל. הוה חשיב בריה. אלא לדידך דחשבת חטה בריה אלמא לית לך טעמא משום דמפרש. מ״מ לא דמי לנמלה. דלנמלה איכא נשמה. ע״כ:

ג **האוכל בכורים וכו׳**. כתב הר״ב אם אכלם אחר שראו פני ירושלים. עמ״ש הר״ב לקמן בטעם מעשר שני:

חוץ לקלעים. עיין בפירוש הר״ב משנה ג׳ פ״ה דזבחים:

המותיר וכו׳ אינו לוקה. כתב הר״ב דכתיב לא תותירו וגו׳ והנותר וגו׳ קיים עשה שבה. ועיין בפירוש הר״ב סוף משנה דלקמן. ובספרי פרשת תצא לא תחסום שור [דסמיך לפרשת מלקות] מה חסימה מיוחדת שאין בה קום ועשה. והרי הוא לוקה. כך כל מצות לא תעשה שאין בה קום ועשה הרי הוא לוקה. ר״ש אומר והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע. צדקהו כדי שלא ילקה. ומ״ש הר״ב דלאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו. עיין בפירושו לריש מס׳ תמורה ומ״ש שם בס״ד:

ה **הקורח קרחה**. כתב הר״ב משום דמחייב על כל קרחה וקרחה וכו׳ כדילפינן מדכתיב קרחה יתירה דהוה מצי למכתב לא יקרחו בראשם. וכתב הרא״ש והא דלא תנא בהדיא במתני׳ משום דלא מתני ליה קרח קרחה אחת על חמשה [מתים] משום דבשריטה מרבה ליה מלנפש. ובקרחה ליכא ריבויא. ע״כ. ומ״ש הר״ב משא״כ באוכל חלב וחלב וכו׳. ודתנן במשנה ב׳ והאוכל חלב. טעמא משום דאוכל חייב כרת. ותננהו לחייבי כריתות מהטעם שכתב הר״ב בריש פירקין:

והמקיף פאת ראשו. פירש הר״ב משוה צדעיו לאחורי אזנו ופדחתו. אחורי אזנו אין שיער כלום וכך במצחו אין שיער כלום אבל בצדעיו שבאמצע יש שיער. ואם הוא משוה ונוטל כל השיער שבצדעיו למידת אחורי אזנו ופדחתו זהו מקיף סוף הראש. לשון ר׳ יהודה ברבי נתן תלמיד רש״י ז״ל:

והשורט שריטה אחת על המת חייב. הכא לאו דוקא נקט שריטה אתת. אלא משום דבעי לפלוגי לקמיה בין שריטה אחת לשתי שרטות נקיט ליה נמי [הכא]. וכמדומה דלא גרסי׳ ליה: ריב״ן הנ״ל:

שרט שריטה אחת על חמשה מתים וכו׳. [כתב הר״ב] דכתיב ושרט לנפש לא תתנו דמצי למכתב לנפש לא תשרטו. לשון אחר מרבויא דוי״ו. ריב״ן. ודמרבינן מלנפש לחייב על כל נפש ונפש. נראה לי מדלא כתיב למת כדכתיב גבי קרחה. וכתיב לנפש. אע״ג דענינו לנפש המת אלא משום הכי אפקיה בלשון נפש לחייבו על כל נפש ונפש אפי׳ לא שרט על כולן אלא שריטה אחת:

על הראש שתים. דשתי פאות יש לו לראש שהראש בשתי חתיכות. מקום שער חתיכה אחת. ומקום הפנים והזקן חתיכה אחת. ומתחברות זו עם זו בצד האוזן מלפניו מקום שלועזין טנפל״א [בלשון אשכנז שלא״ף] ושם נקרא פאה. ששם סוף הראש מקום חבור הפרקים. ונמצא שיש לו שתי פאות. צדעא מכאן וצדעא מכאן. וחייב עליהן שתים אפילו נטלן בבת אחת בשתי ידיו. ואע״ג דחד התראה קא מתרה ליה אל תקיף. דזיל הכא איכא פאה. וזיל הכא פאה איכא. ריב״ן. וכתב עוד לתת טעם למה. ולשונו דחוק מאד. והתוס׳ בריש מסכת שבועות דף ג׳ כתבו ואע״ג דהתם מצרכי קרא לחייב על כל קרחה וקרחה ועל כל שריטה ושריטה הכא לא צריך קרא דפאות מחלקות. ור׳ אליעזר [דפליג בסיפא] לית ליה [מחלקות]. ע״כ. ובעיני נראה דהיינו טעמא משום דלא חייבו רחמנא אלא למת. ולפיכך הוה אמינא דכל של מת אפילו הרבה אחת הוא. וכן אחת אפי׳ לכמה מתים ליכא אלא חדא וכדאין הכי נמי בקרחה אחת על כמה מתים משום דליכא רבויא אבל בפאה דלא תליא רחמנא בשום דבר אחר אלא הקפה בעצמה קאסר. הלכך ודאי כל פאה שיש לו. והוא מגלחה. דחייב עלה. כך נ״ל:

ועל הזקן שתים מכאן וכו׳. ל׳ הר״ב מקום חבור הסנטר וכו׳ הרי חמש. לחי העליון וכו׳. כדי להסביר הענין יפה העתיק שתי לשונות ושניהם לדבר אחד נתכונו. הל׳ הראשון עד הרי חמש. הוא מדברי הר״ן שכתב כן בשם רש״י ז״ל. והלשון דמלחי העליון עד וסוף הזקן. הוא מהרמב״ם בפירושו ובחבורו פי״ב מה׳ ע״ז. וסנטר. פירש התשבי בל׳ אשכנז קי״ן:

עד שיטלנו בתער. כתב הר״ב אפאת זקן וכו׳. דכתיב ביה גלוח והשחתה. אבל במספרים מותר דלית בהו השחתה שהרי ניכר שם השיער. הר״ן:

רהיטני. כתב הר״ב הוא מעצד וכו׳ כלי שבו מחליק וכו׳. וכן פירש בסוף מסכת ב״ק. אבל בפי״ב דשבת פירש דמעצד הוא קופיץ קטן. וזה לא יתכן לפרש בכאן. ובפרק י״ג דכלים מ״ד מפרש שהמעצד הוא שמנסר בו הנסרים. ומה שהוא מחליק בו נקרא מפסלת. והר״ן פירש רהיטני הוא דוגמת המלקט. על שם שהוא רץ בגלוחו וקל. נקרא כך. כדמתרגם וירץ ורהט:

חייב. דהני נמי עושין השחתה. ודרך לגלח בהן. ועביד בהו השחתה וגלוח. ות״ק ס״ל אע״ג דמשחיתים אין דרך לגלח בהן. גמ׳ [דף כ״א]:

ו **עד שיכתוב שם השם**. כלומר על אותה שריטה [יכתוב] את השם. הר״ן. וקריאת מלת שם בקמ״ץ:

ז **אינו חייב אלא אחת**. כתב הר״ב על מה ששתה תוך כדי דבור של התראה. כדאשכחן בהתראת מיתת ב״ד כמו שפסק הרמב״ם [ריש] פי״ב מהלכות סנהדרין. שצריך שיעבור ויעשה תכף להתראה בתוך כדי דבור. אבל אחר כדי דבור צריך התראה אחרת. ובפט״זה צריך דרישה וחקירה בדיני מכות כדרך שעושים בדיני נפשות. וזו היא אחת מן הדרישות כמ״ש בפרק י״ב. ועוד כתב שם בריש פרק ט״ז אע״פ שמלקות היא בשלשה במקום מיתה היא עומדת. ע״כ. והוצרך הר״ב לפרש זה בכאן כדי שלא נטעה בלשון המשנה. דתנן נזיר שהוא שותה ביין כל היום אינו חייב אלא אחת. דאחת מיהא

מחייב על איזה שתיה שתהיה בכל אותו היום. קמ״ל דלא מחייב אלא על אותה שהיא תוך כדי דבור. ומתני׳ הא קמ״ל שאפי׳ לא הפסיק מלשתות ושתה כל היום בלא הפסק. אינו חייב אלא אחת. אבל כשהתחיל לשתות. בתוך כדי דבור דהתראה היתה. ועמ״ש במשנה ד פ״ו דנזיר. ומ״ש הר״ב ואם היה לפניו כלי וכו׳. כך כתב הרמב״ם בפירושו בשם ירושלמי. ובחבורו פ׳ ה׳ מהלכות נזירות לא העתיקו כלל. ופירוש תוך כדי דבור. כתב הר״ב ברפ״ג דנזיר:

ח **אמרו לו אל תטמא וכו׳ חויב על כל אחת ואחת.** כשפירש וחזר ונגע או נשא והאהיל. ואיכא מאן דאמר אפי׳ כשפירש אינו חייב אלא בטומאה וביאת אהל שהם שני שמות בגמ׳ פרק ו׳ דנזיר דף מ״ב. וכ״ה מחלוקת בין הרמב״ם והראב״ד פרק ה׳ מהלכות נזירות. והשתא בחדא מהני גווני הוי דומיא דאינך. דשתיה קא מתהני בכל פעם שישתה. וכן גלוח. הוא מגלח שער בכל פעם:

היה לבוש בכלאים. אחד מן השוק ולא נזיר. ריב״ן:

והוא פושט ולובש. כתב הר״ב ובגמ׳ קאמר דאינו פושט אלא שהה וכו׳. ולא דפירוש הראשון מדנפשיה הוא דמנא ליה לפרושי ולא פושט לגמרי וכו׳ אלא פירוש הראשון נמי איתא בגמ׳ עיולי ואפוקי. אלא משום דפירוש הראשון קרוב יותר למשמעות המשנה. כתבו בסתם. והדר קאמר דבגמ׳ מפרש יותר דאפי׳ אינו פושט אלא ששהה וכו׳. וכתב הכ״מ בסוף הל׳ כלאים ויש לתמוה מאחר שאינו עושה מעשה בכל פעם למה יתחייב על כל התראה והתראה. וצריך לומר שמאחר שהיה בידו לתקן להסיר האיסור מעליו בכל פעם שמתרין בו חשיב כלובש וכ״כ הריטב״א בשם התוס׳. וכתב שהביאו ראיות לדבר. עכ״ל הכ״מ. והר״ן כתב חייב על כל אחת ואחת. דאף על פי שאינו עושה מעשה. כיון שמתחלה עשה מעשה כשלבש. ועתה שוהה כדי לפשוט וללבוש. חשיב מעשה כיון שהתרו בו על כל שהייה ושהייה:

ט **יש חורש וכו׳ וחייב עליו משום שמנה לאוין.** בגמרא פרכינן טובא דמצי למחשבינהו נמי ואפריך דלא משני מידי. וצריך לומר דתנא ושייר. עיין בתוס׳ בדבור המתחיל מתקיף לה וכו׳. וכתב הרמב״ם וזה לשונו אין בכל אלה אסור חל על אסור. אבל הם אסורים הרבה נכפלו בזמן אחד. ולפיכך אינו מן הנמנע שיצטרפו אל אלו הלאוין זולתן הרבה [באותו הזמן בעצמו]. ע״כ:

והן מוקדשין. פירש הר״ב שור קדשי מזבח וכו׳ ואית ביה לאו דלא תעבוד בבכור שורך. ולמדנו על כל הקדשים שהם אסורים בעבודה. הרמב״ם. ותימה דהשתא מאי דחקינן בחמור משום מעילה כדפירש הר״ב. וכפירוש ריב״ן. תיפוק ליה דבשור גופיה איכא נמי משום מעילה. כגון שהוא קדשי קדשים דמועלין בהן משהוקדש. וכדתנן בפרק ב׳ דמעילה. ומצאתי בתוספות פרק ג׳ דפסחים דף מ״ז שהקשו כך על פירש״י דמפרש התם כפירוש הר״ב. ופירשו דלא חשיב לאו דמעילה דלא חשיב אלא הנך לאוין דלקי עלייהו אחרישה כל שהוא. אבל אלאו דמעילה לא לקי עד שיחרוש בשוה פרוטה. וכלאי הכרם חשיב לתרי לאוין. [כפירוש הרמב״ם] וכן משמע בפירוש. מדלא קתני כלאי הכרם אלא כלאים בכרם. ע״כ. [*וכן מסקי בכאן בסוף דבור המתחיל החורש וכו׳]. ומ״ש הר״ב ונפקא לן חט חט וכו׳ עיין בפירושו משנה ב׳:

בכלאים בכרם. כתב הר״ב על ידי שחורש מחפה חטה ושעורה וחרצן. עיין סוף פרק קמא ורפ״ח דכלאים. ומ״ש הר״ב בשם הרמב״ם דחשיב נמי כלאי זרעים. כבר הקשו התוס׳ בפסחים על פירש״י אמאי לא חשיב נמי כלאי זרעים. ובגמרא פרכינן טובא דליחשב נמי ולא פרכינן להא. ומ״ש הר״ב דהרמב״ם לא חשיב מוקדשים אלא לאו אחד. וז״ל הרמב״ם יהיה החמור הקדש כשהקדישו לבדק הבית וכבר ידעת לשון המקרא לא תעבוד בבכור שורך וגו׳ ולמדנו על כל הקדשים שהם אסורים בעבודה. ולפיכך הוא חייב משום עבודה במוקדשים וכו׳. ומלקות אחת משום עבודה. ע״כ. ואל תטעה בלשונו דמחייב על בדק הבית משום עבודה דודאי דאין ללמוד קדשי בדק הבית מקדשי מזבח. וכ״כ בהדיא בחבורו סוף פ״א מהלכות מעילה. ועוד תיפוק ליה משום שור דחייב משום עבודה. אלא לישנא דמתני׳ דתנן והן מוקדשין. דמשמע תרווייהו. קאתי לפרושי היכי משכחת להו. אבל לא דצריך שיהא גם חמור קודש. דבלאו הכי משכחת עבודה בשור. ולאו דוקא תנן דשניהם מוקדשים. וז״ל התוס׳ דהכא. ויכול להיות שהוא חולין. והן מוקדשים בשור וחמור לאו דוקא. דליכא מוקדשים אלא בשור. ע״כ:

ובשביעית. כתב הר״ב שבת לה׳ שדך לא תזרע. וחורש תולדה דזורע כגון חורש לכסות את הזריעה. רש״י פרק ג׳ דפסחים [דף מ״ז ע״ב]:

ויום טוב. ושבת לא תנא משום דלאו שניתן לאזהרת מיתת ב״ד הוא דאין לוקין עליו. רש״י שם. וטעמא פי׳ בפרקין דף י״ג לפי שלא ניתן לאו זה לאזהרת עונש מלקות כשאר לאוין. שהרי הוצרך להזהירו. שאל״כ לא היה יכול לחייבו מיתה. [*ועמ״ש בריש פרקין [ד״ה הבא]]:

אף לא הנזיר. לשון הר״ב אף כהן ונזיר דחשבתו לאו וכו׳. וז״ל הריב״ן אף נזיר. נזיר וכהן קאמר. ולא דייק:

י **מנין שהוא סמוך לארבעים.** הרמב״ם בפירושו ובחבורו [ריש פי״ז] מהלכות סנהדרין יהיב טעמא שהתורה אמרה יכנו במספר כלומר שלא יכנו בלא שעור אלא במנין משוער כפי כח שיוכל לסבול ומה שאמרה ארבעים הוא שאין מוסיפין על מ׳ אפי׳ היה חזק ובריא כשמשון. ולפיכך אין משערין להכות יותר מל״ט. שאם יארע שהוסיף והכה עוד אחת נמצא שלא הכהו אלא ארבעים הראויות לו. ולא עבר על פן יוסיף:

רבי יהודה אומר ארבעים שלמות הוא לוקה וכו' בין כתפיו. דכתיב (זכריה י"ג:ו') מה המכות האלה בין ידיך (ויאמר) [ואמר] אשר הוכיתי בית מאהבי. ורבנן ההוא בתינוקת של בית רבן הוא דכתיב. גמרא:

יא **אמדוהו לקבל י"ח.** כלומר שאמדוהו לקבל חצי ארבעים שהוא עשרים. אין אומרים ילקה כ"א כדי שיהו יכולין להשתלש אלא ילקה י"ח. רמב"ם פי"ז מהלכות סנהדרין:

אומד אחד. פי' הר"ב לשני מלקיות. כגון אמדוהו ללקות מ"ב. גמ'. ופי' הריב"ן דחשובין אותן שלש אומד ללאו האחד. אבל אמדוהו מ"א שלא הוסיפו אלא שתים. לוקה ומתרפא וכו' דמכות שאינן ראויות להשתלש לא מלקין ליה:

יב **כופת שתי ידיו על העמוד.** לשון הר"ב שהיה נעוץ בקרקע זקוף וגבוה כדי להשען עליו. וז"ל ריב"ן נעוץ בקרקע וגבוה כנגד ב' אמות. או אמה וחצי. והוא כפוף ומוטה על אותו העמוד. כאדם הסמוך על בריח דלת ותולה ידיו למטה וכופתין לו ידיו בצדי העמוד ע"כ. ועיין במשנה י"ג:

וחזן הכנסת. כתב הריב"ן שמש הקהל ולא שמעתי בו משמעות. ואני כבר העתקתי דברי הערוך במשנה ג' פ"ק דשבת:

נפרמו. פי' הר"ב נקרעו חוטי התפירה. וכן פירש ריב"ן. ועוד להר"ב שני פירושים במשנה ה' פ"ק דסוטה:

מגלה את לבו. שאינו מכהו על כסותו. שנאמר והכהו ולא לכסותו. הרמב"ם פרק ט"ז מהלכות סנהדרין. ומצאתיה בספרי פרשת כי תצא:

כפולה אחד לשנים. ושנים לארבעה. לשון הר"ב ארבע רצועות תפורות זו על גב זו. ואין כן במשמע לשון המשנה. וז"ל הריב"ן כפולה אחת לשתים. ועוד רצועה אחרת כפולה לשתים. היינו שתי רצועות שהן ארבע. ע"כ. בגמ' [כהגהת החכמת שלמה] יליף לה מדכתיב והפילו ולא כתיב יטהו דמצינן למשמע מיניה דרשא דבמשנה דלקמן דאינו מכה לא עומד וכו' אלא מוטה. מאי והפילו שמע מיניה תרתי. ומצאתי*) ירושלמי דדריש אל תקרי והפילו אלא והכפילו:

ושתי רצועות עולות ויורדות וכו'. פי' הר"ב כעין קלקלי של אוכף. וז"ל הריב"ן עולות ויורדות כן דרך תפירה של רצועה תוחב ראש רצועה בנקב כנגד מטה. וחוזר ותוחב בנקב אחר דרך מעלה ונראה כמעלה ומוריד:

יג **ידה טפח.** ל' הר"ב בית יד וכו'. ול' הריב"ן מקל שתלויה בה:

יד **והקורא קורא.** הא מפשיט פשיטא לן דבעי קרייה. כדאמרינן [בכריתות דף י"א] בקרת תהיה בקריאה תהא. ולהכי קתני הכא והקורא. ריב"ן. ומ"ש הר"ב והשלישי אומר על כל הכאה והכאה. לשון הברייתא והשלישי אומר הכהו. ומסיים הרמב"ם [פרק ט"ז] כל זמן שמכה על פיו הוא מכה. ע"כ. ולפיכך ביש ספרים שכתוב בל' הר"ב אומד בדלי"ת הוא ט"ס. (גמ')*):

ושמרתם את דברי הברית וכו' עד וחוזר לתחלת המקרא. וכ"ה נוסח במשב"ג אבל בס"א ל"ג וכן ליתא במשנה שבירושלמי גם הרמב"ם סוף פט"ז מה' סנהדרין לא העתיק זה כלל:

ואם מת תחת ידו פטור. פי' הר"ב שהכהו ברשות ותנן [במ"ב פ"ב] יצא האב וכו' ושליח ב"ד. ריב"ן:

הוסיף לו עוד רצועה אחת. כתב הר"ב כגון דטעה במנינא. דאי לא טעה אלא שהכהו במזיד אין מזיד גולה. ורצועה אחת דתנן הוא כינוי להלקאה וכלומר שהלקהו עוד אחת ולא שהוסיף רצועה על הד' רצועות. ובברייתא בגמ' [יוסיף להכותו על אלה] מכה רבה אין לי אלא מכה רבה [בזמן שהכהו מכות הרבה על האומד] מכה מועטת [אפי' שתי מכות או אחת] מנין ת"ל לא יוסיף [לא יוסיף להכותו על אלה] א"כ מה ת"ל מכה רבה לימד על הראשונות שהן מכה רבה [ופי' הריב"ן מכה רבה] [שניתן להכותו בעל כרחו] ונראה לי שצ"ל בכל כחו:

טו **דברי ר' חנניא בן גמליאל.** אע"פ שבמשנה אין מחלוקת. הא אמרינן בגמרא אמר ר' יוחנן חלוקים עליו חבריו על רבי חנניא בן גמליאל ועיין במשנה ו' פרק ב' ומ"ש שם. ובפירוש הרמב"ם ואין הלכה כר"ח. אולי מדאמרינן חלוקין עליו חבריו כתב כן אע"ג דאיתא בגמ' אמר רב אדא בר אהבה אמר רב הלכה כר"ח בן גמליאל ס"ל דלית הלכה כרב לגבי ר' יוחנן. ודר' יוחנן שאמר חלוקין עליו חבריו. בא לומר דאין הלכה כמותו אלא כחביריו שהם הרבים. ועוד דסתם משנה דריש פ"ה דחולין דלא כר"ח כמו שאכתוב שם בשם התוס'. ומיהו יש לתרץ. כמו שאכתוב שם בס"ד. אבל בחבורו סוף פי"ז העתיק להא דר"ח. ובגמ' מתמה רב יוסף אדפסקינן הלכה [כרבי חנניא] מאן סליק לעילא ואתא ואמר. ואמר ליה אביי. קרא קא דריש ונקלה וכו':

העושה מצוה אחת על אחת כמה וכמה וכו'. פירש הר"ב שמדה טובה מרובה וכו' כמ"ש בפרק קמא משנה ז' דבמדת פירענות וכו' ובמדה טובה כתיב (שמות כ':ו') עושה חסד לאלפים. ומסיים ריב"ן ומתרגמינן (לאלפי דרים) [לאלפי דרין] ד' דורות כנגד אלפים דורות היינו אחת מחמש מאות מיעוט לאלפים אינו פחות מב' אלפים וכ"ש אם כפשוטו דמשמע אלפים עד סוף כל הדורות:

הפורש ממנו מקבל שכר. שנאמר (דברים י״ב:כ״ח) למען ייטב לך ולבניך אחריך עד עולם כי תעשה הטוב והישר בעיני ה׳ אלהיך. הרמב״ם:

סליק מסכת מכות